

СЛАВИСТИЧКИ СПИСИ

П. Буњак • Раскршћа славистике

Петр Буняк

ПЕРЕКРЕСТКИ СЛАВИСТИКИ



Белград • 2019

Петар Буњак

РАСКРШЋА СЛАВИСТИКЕ



Београд • 2019.

Едиција
СЛАВИСТИЧКИ СПИСИ

Уредник
Рајна Драгићевић

Петар Буњак
РАСКРШЋА СЛАВИСТИКЕ

Рецензенти:
академик Луцјан Суханек (Lucjan Suchanek)
проф. др Дејан Ајдачић

На корицама:
Alphons Mucha, *Slovanská epopej*, III – *Zavedení slovanské liturgie
na Velké Moravě: Chvalte Boha rodným jazykem*, 1912
(Galerie hlavního města Prahy), фрагмент

ISBN 978-86-81622-00-1

ПРЕДГОВОР

Иако то сматрам споредном облашћу свог рада, у коју сам залазио увек изнуђено, одлучио сам да на једно место скупим неке од текстова које сам различитим поводима посвећивао начелним методолошким питањима славистике, славистичког организовања и историји српске високошколске славистике. Тешко је у нашим пословима, наравно, било кога нагнати да се бави оним што није у средишту његових интересовања и истраживачке страсти, али потписника ових редова на то су наводиле различите, углавном незване околности. Као дугогодишњи потпредседник и заменик председника Славистичког друштва Србије, немилком вишом силом, морао сам да поведем Друштво 2011. и неколико наредних година због изненадне смрти његовог заслужног председника професора Богољуба Станковића (1938–2011). Тако сам се, хтео-не хтео, заступајући ставове Друштва, укључио у дискусије о путевима превазилажења кризе у славистичкој науци које су се на почетку ове деценије регуларно водиле на форумима у Брну и Београду, али, спорадично, и на другим местима. У међународном славистичком покрету – као секретар Међународног комитета слависта (2013–2018) – нашао сам се због неопрезно датог обећања професору Слободану Ж. Марковићу (1928–2015),

на конгресу у Минску, да ћу „разуме се, помоћи“ у организовању славистичког конгреса уколико Београд буде домаћин – наравно, не слутећи колике ће ми обавезе та несмотреност наметнути. И у том својству био сам принуђен да се огласим понеким текстом. На историјске рефлексije о настави славистике код нас обавезивали су ме како професионално ангажовање на београдској полонистици, тако и, у нешто мањој мери, уређивање часописа *Славистика* (2012–2016).

Текстови које сам за ову прилику одабрао нису настајали лако, за знатним бројем података у већини од њих трагао сам у изворима за којима обично не посежем; опет, кад су једном изнети на видело, учинило ми се да можда могу користити као оријентир неким млађим прислужницима у олтару славистике. То је једина улога коју сам наменио овој књизи.

Од срца захваљујем Управи Савеза славистичких друштава Србије, а у првом реду људима који је чине – проф. др Рајни Драгићевић и доц. др Далибору Соколовићу – на љубазној понуди да ову књигу уврсте у едицију „Славистички списи“.

Брестовик, децембра 2018.

Аутор

**О МЕТОДОЛОШКИМ
ПИТАЊИМА СЛАВИСТИКЕ**

СЛАВИСТИКА МЕЖДУ ФИЛОЛОГИЕЙ И КУЛЬТУРОЛОГИЕЙ¹

1

Славистика – наука о языках, литературах и культурном наследии славян – на протяжении, по крайней мере, первых трех четвертей XX века все еще носила преимущественно филологический характер. Первые международные съезды (Прага 1929, Варшава-Краков 1934, Белград 1939 г., отмененный ввиду начавшейся войны) проводились как съезды «славистов (славянских филологов)», причем понятие «славистика» ближе определялось старшим, традиционным термином «славянская филология». Такое положение вещей унаследовано от задач, которые ставились перед славистикой XIX века: собирание, изучение и классификация древних памятников, описание и кодификация славянских языков и литератур в процессе национального возрождения и самоопределения, также как и сравнительное изучение

1 Здесь публикуется полная версия доклада на международной конференции «Межкультурное образование в условиях глобализации: современная практика и тенденции развития» (Москва, 4–7 декабря 2012 г.); в сокращенном виде этот материал опубликован на сербском языке (Буњак 2013).

языковых систем славянских языков, литератур и фольклора.

За последние 50 лет XX века, однако, понятие «славистика» все отчетливее стало менять свое содержание. Исходное значение интегрированной и интегрирующей филологической модели науки – другое дело, что заведомо утопической – начало вырождаться в пустоватый классификационный термин, обозначающий сумму разрозненных и самодостаточных национальных филологий славянских народов.

В 90-е гг. XX века на факт, что славистика погружается в кризис, уже нельзя было закрывать глаза. Среди славистов ряда европейских стран, но заметнее всего в Центральной Европе, с тех пор наблюдается процесс ревизии самого предмета славистики. Хотя внешне этот процесс почти недвусмысленно выглядел как разрушение не только самой ее структуры, но и всей 200-летней традиции, в действительности это было не совсем так. Происходила не имплантация какой-то новой, нигилистической методологической парадигмы, а болезненная замена старой модели славистики, да и филологии в целом.

Поэтому стоит задуматься над кризисом славистики² – как традиционно понимаемой славянской филологии, так и ряда других гуманитарных и общественных наук, соприкасающихся или входящих в современное понятие нашей дисциплины.

2 Имеется в виду преимущественно славистика в неславянских странах и «инославистика» в славянских.

ны. Над этим стоит задуматься в особенности по той причине, что университетская славистика, как научно-педагогическая магистраль, обеспечивающая в кадровом отношении свежие силы, явно не проходит период перспективного развития.

Общественное положение славистики – мягко говоря, затруднительное – будем относить к внешним признакам этого кризиса, несмотря на то, что оно все более сказывается на сфере ее парадигматики, т.е. влияет на ее внутреннюю структуру.

В западных, неславянских странах, принадлежавших в блоковом разделении мира XX века к «свободному миру», общественное положение славистики не обременяют предрассудки прошлого, хотя ей от этого ничуть не легче. Там славистика в полном масштабе разделяет общий кризис гуманитарных наук, присущий отчетливо выстраивающейся аксиологической пирамиде XXI века. А на ее нынешнее общественное положение влияет то, что она уже не является дисциплиной стратегической. В прошлом ее стратегический характер обеспечивал факт, что она изучала языки, литературы и культуры народов, пребывающих за «железным занавесом» (в первую очередь СССР), или находящихся на его пограничье, но тем не менее в сфере «реального социализма» (бывшая Югославия).

За «железным занавесом», в славянских странах, да и не только, славистика была дисциплиной традиционной, получившей дополнительную

возможность сплачивать страны «народной демократии» вокруг Советского Союза. В Югославии, начиная с 1948 г., особенно до половины 50-х гг., но и в 60-е гг. славистика, в первую очередь русистика, переживала тяжелые дни, но зато в 70–90-е гг. она там достигла сравнительно высокой степени развития.

На Западе в стратегическом отношении славистика стала ненужной, и, следовательно, кончились широкомасштабные субсидии. На Востоке, включая Югославию, ее положение после падения Берлинской стены тоже существенно изменилось, но там она стала жертвой эмансипации или, как это было принято говорить, – транзиции, что в свою очередь также сказывалось на ее финансовом обеспечении.

Польский славист Б. Зелиньский в работе „Krise a cesty k obnově současné slavistiky“ (2012) причины кризиса славистики ставит в более широкий контекст и усматривает их в следующих факторах: «распад двухполюсного баланса сил в современном мире, экономическое развитие Дальнего Востока, кризис гуманитарных наук в постмодернистском мире, экономический спад в Европе и кризис академического образования» (Zieliński 2012: 66).

2

Дискуссия о путях преодоления кризиса славистики длилась, по крайней мере, с начала XXI

века. В этой дискуссии превалирует убеждение, что единственно возможным выходом является сдвиг предмета изучения традиционно понимаемой славистики в сторону культурологии. Залог ее выживания и обновления усматривается в интердисциплинарности и открытости к новым научным практикам.

Вопрос этот довольно резко ставился в области литературоведения.

Традиционалисты, консерваторы или, как их называет Л. Суханек (2012: 19), «имманентисты», «сторонники славистики, как дисциплины герметической» – это те, кто считает, что ее содержанием должна быть собственно филология – утверждают, что ученый филолог-литературовед должен заниматься проблемами литературы (художественного текста, поэтики, системы литературных произведений и т.п.), т.к. у него нет знаний для авторитетной трактовки вопросов, входящих в поле компетенции других гуманитарных дисциплин... Ученый-славист, который согрешил против этого ограничения, по их мнению, превращается в дилетанта.

В данном отношении очень знаменательна полемика Матияса Фрейзе и Норберта Франца, завязавшаяся в 2000 г. на годовой конференции немецких славистов в Грейфсвальде и перешедшая на страницы журнала-ежегодника *Bulletin der Deutsche Slavistik*. М. Фрейзе, противник вмешательства культурологии в славистику, утверждал, что в таком случае происходит «огромное расши-

рение компетенций, с которым ученым не управиться» (Freise 2001: 30). Поэтому, по словам М. Фрейзе, «мы станем не эрудитами, а браконьерами: „культурная“ социология [будет изучаться] без социологической методологии, „культурная“ история без методологии исторических исследований, но и, наоборот, литература будет изучаться другими дисциплинами без знаний о литературе» (Freise 2001: 30). В свою очередь Н. Франц отстаивал мультидисциплинарность и считал, что у Фрейзе, хоть он и глубоко неправ, большая заслуга: он выявил ключевую проблему современной славистики (см. Franz 2001: 37).

А проблема состоит в том, что собственно литературоведческая славистика начала XXI в. была неспособна возродиться при помощи содержания одной только традиционной славянской филологии или литературоведческих парадигм половины XX столетия. В своем ответе на высказанное коллегой мнение, Н. Франц опирается на чрезвычайно гармоничную модель современной славистики, представленную Карлом Эймермахером (Eimermacher 2000), которая предусматривает четыре категории славистических исследований – в зависимости от включаемых культурологических методов и принимаемых во внимание проблем: МЫШЛЕНИЕ – ЯЗЫК – ТЕКСТ – КУЛЬТУРА (см. Franz 2001: 36). Исходя из этого, Франц подает очень наглядную диаграмму (Franz 2001: 36):

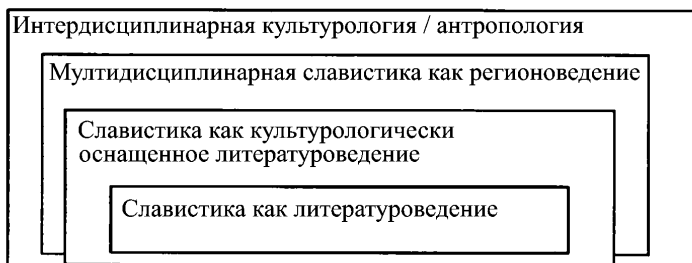


Рис. 1

Как мы можем убедиться, славистические исследования распределяются по категориям возрастающего порядка: 1) *славистика как литературоведение* (Slavistik als Literaturwissenschaft) помещается в более широкий контекст 2) *славистики как культурологически оснащенного литературоведения* (Slavistik als mit kulturwissenschaftliche Fragen angereicherte Literaturwissenschaft), а этот комплекс – в контекст 3) *мультидисциплинарной славистики как регионоведения* (Multidisziplinäre Slawistik als Area Studies), тогда как все это объединяет наиболее обобщенный контекст всех гуманитарных исследований – 4) *интердисциплинарная культурология / антропология* (Interdisziplinäre Kulturwissenschaft / Anthropologie).

Сторонники прогресса, в данном случае расширения научного фокуса славистики и привлечения других гуманитарных дисциплин – назовем их, отталкиваясь от формулировки Л. Суханека, «трансцендентистами» – уже довольно долго, почти два десятилетия, во множестве научных трудов и проектов с конца XX и начала XXI в.,

демонстрируют способность заниматься не менее «плодотворно изучением истории славян, их фольклора, искусства, философской, политической мысли, *sacrum* и религией, историей церкви, политическим и общественным аспектом жизни славян» (Суханек 2012: 19). И будущее, как бы ни были сильны ресентименты к титанической эпохе славянской филологии, в области литературоведения – принадлежит «трансцендентистам».

Что же касается языкознания, в том числе славистического, то там дело обстоит иначе. В этой области споров подобного масштаба не наблюдалось, хотя процесс расширения исследовательского фокуса начался значительно раньше, чем в литературоведении. Тут имеются в виду такие разделы и методологические парадигмы лингвистики, как напр. психолингвистика, социолингвистика или этнолингвистика.

По сути дела третья категория в классификации Эймермахера – *мультидисциплинарная славистика как регионоведение / исследования ареала (Area Studies)* – заслуживает особого внимания. А именно потому, что славистика и ареальные исследования – это понятия комплементарные, если даже не тождественные. Ведь славистика с самых своих истоков занимается предметом, определенным *пространственно*: славянскими языками, литературами, культурами, т.е. славянским миром, имеющим свое пространственное, географическое измерение, другими словами – *славянским ареалом*. И, как ни странно, «ареальность», т.е.

пространственность со всей требуемой ею мультидисциплинарностью, в лингвистической славистике под вопрос не ставилась. Изучая языковые явления определенного славянского (и, конечно же, каждого иного языка), исследователи ограничиваются географической распространенностью данного языка. Это касается изучения как литературных языков, так – тем более – диалектов. И как раз в языкознании зародился впервые подход к предмету изучения с позиций культурной антропологии, приведший к развитию *этнолингвистики*. Имеется при этом в виду наследие Франца Боаса и его преемников Эдуарда Сапира и Бенджамина Ли Уорфа, т.е. – т. наз. «американской антропологии».

В области славистики трудно переоценить значение этнолингвистической школы Н. И. Толстого; как известно, в ее основу легли масштабные мультидисциплинарные исследования – как диалектологические, так и археологические, этнографические и фольклористские – региона Полесья, т. наз. «полесского диалектного континуума», предпринятые еще в первой половине 60-х гг. XX века. Первые монографии по этим материалам – *Лексика Полесья и Полесье. (Лингвистика. Археология. Топонимика)* (обе 1968). Полесье при этом огромное пространство, обладающее всеми характеристиками (славянского) ареала: в физико-географическом смысле этот ареал расположен в Полесской низменности, отличающейся большими болотными массивами, а в этно-географическом

– представляет собой необыкновенно богатое русско-белорусско-украинское пограничье...

Подобным образом – из диалектологии – развивалась и люблинская или, сегодня уже с уверенностью можно говорить, *польская* школа этнолингвистики во главе с Ежи Бартомиńским. Это были, по его же словам, исследования «на пограничье диалектологии и фольклористики», развернутые в 60–70-е гг. прошлого столетия (Bartmiński 2002).

Когнитивная лингвистика, как мультидисциплинарная модель языкознания, в области славистики сходится по времени с развитием культурологического направления в славистическом литературоведении, но развившиеся до нее, во второй половине XX века, социолингвистика и, в особенности, этнолингвистика в применении к славянским языкам – это наглядные примеры *культурологически* обоснованного славистического языкознания. При этом знаменательно, что никому и в голову не приходило оспаривать компетенции языковедов-социолингвистов или этнолингвистов, как это делалось в области литературоведения.

3

Итак, мультидисциплинарность и расширение исследовательского средоточия славистики – да или нет?

Учитывая представленную выше модель К. Эймермахера и взгляды хорватского ученого Звонко Ковача на кризис славистики, Б. Зелиньский выход из ее застоя усматривает в первую очередь в обосновании *славистики, как интердисциплинарной науки о культуре*, характеризующейся методологическим прагматизмом (мы бы уточнили – эклектицизмом), при «участии различных дисциплин, методологий и исследовательских приемов, обеспечивающих славистике интеркультуральность, таких как: имагология, геопоэтика, гендерные, постколониальные, этнологические исследования, исследования (э)миграции, отчуждения (Вальденфельс и др.), меньшинств»... (Zieliński 2012: 69). Этот автор, таким образом, отстаивает мнение, что славистику – для того чтобы она смогла выйти на уровень современной (мультидисциплинарной) гуманитаристики – необходимо сделать *интеркультуральной и сравнительной*. И в этом он бесспорно прав. Несмотря на неоднозначно занимаемую «трансцендентистскую» позицию, свою работу о кризисе славистики и возможностях ее возрождения Б. Зелиньский завершает довольно пессимистическим предупреждением: «Первенство или преобладание интеркультуральных или компаративистских исследований грозит „разрушением“ современной славистики, сокращением филологии в пользу дисциплины, относящейся к сфере социальной коммуникации, также как и утратой академического характера славянской филологии» (Zieliński 2012: 70).

Хотя и в этом польский ученый в основном прав, нам кажется, что настоящая опасность в «обновленной» (или «обновленческой»!) научной славистике заключается в чем-то другом. В современной научной практике «культурологизм», в лице новомодных исследовательских приемов со звучными этикетками, может послужить ширмой для прикрытия отхода от хорошей старой *научной правды*, покоящейся на честно и объективно изученном материале. За такой ширмой иногда создаются тенденциозные заменители научной правды, при помощи которых доказываются ненаучные идеологемы, т.е. научная превращается в удобную «правду»...³ И именно соблазн этой, условно говоря, *постмодернистской научной вседозволенности*, в сочетании с пока недостаточной разработанностью вновь замененной модели славистики, может оказаться самой большой опасностью для всей дисциплины.

И все же, на заданный выше вопрос – ответ несомненно положительный.

4

В результате обрисованных процессов, филология в целом, и славянская в том числе, постепенно уступает место культурологическим исследовани-

3 На яркие примеры в исследованиях последних лет указал чешский историк Вацлав Штепанек в работе «Кирилло-мефодиевская миссия в ловушке постмодернистского дискурса» (Штjепанек 2013).

ям, отличающимся широкой мультидисциплинарностью. Современный методологический инструментарий гуманитарных наук из сферы теории переходит в академическую практику и, соответственно, оказывает воздействие на изменение ожидаемых результатов высшего гуманитарного образования. Поэтому, самым деликатным и в то же время самым болезненным вопросом является: как сегодня в вузах организовать обучение славистике, славянской филологии?

В дилемме «филология и / или культурология» М. Фрейзе справедливо указывает на то, что «расширение концепции культуры» и уже упоминавшееся расширение компетенций рано или поздно в академической практике приведут к тому, что вместо «хорошего филолога» получится «посредственный историк, социолог и т.д.» (Freise 2001: 31). Деликатность вопроса славистики как академической дисциплины состоит в том, что авторы вузовских программ, в зависимости от собственных взглядов на изложенную проблематику, довольно часто навязывают выбор: *филология или культурология*.

Приведем некоторые примеры.

Пример первый – в образовательных программах, реализующихся при Институте славистики (Ústav slavistiky) философского факультета Университета им. Масарика в Брно (US 2009), предметы как «филологические», так и «ареальные» интегрированы в функциональное целое. Так, напр., специальность 3-летней бакалаврской программы

«Филология-регионоведение» (Filologicko-areálová studia), состоит из двух основных выборных модулей: «Восточнославянский ареал» и «Средне-европейский ареал», причем в качестве дополнительного можно выбрать «славяно-балканский модуль». В этой программе на начальном этапе напор делается на основные филологические дисциплины и выбранные славянские языки, а затем включаются литература, политическая и культурная история, фольклор и регионоведение выбранного славянского народа. В этом отношении интересна и магистерская программа «Славистика» с одной или двумя специальностями, в которой уже преобладают обязательные и выборные регионоведческие предметы.

Пример второй – помимо филологического факультета МГУ, в составе того же университета существует и *факультет иностранных языков и регионоведения*, как своего рода практическая, «прикладная филология» с культурологическим уклоном.

Пример третий – Институт славянской филологии Варшавского университета, переименованный в Институт западной и южной славистики (Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej), реализует образовательную программу «Культурологическое изучение славистики» (Kulturoznawcze studia slawistyczne), причем уклон этой программы – «культурология», специальность – «западная и южная славистика» (kierunek: kulturoznawstwo, specjalność: slawistyka zachodnia i południowa). Одной из главных задач этой программы – под-

готовить студента «к сознательному участию в культуре выбранной страны и ее продвижении за границей». От него ожидают, что будет он «„переводчиком“ культур славянских стран Средней и Южной Европы» (ISZP 2009).⁴

Пример четвертый, уже из неславянского мира – славистика на факультете гуманитарных наук Копенгагенского университета изучается при Институте межкультурной коммуникации и регионоведения (Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier). Там филология (причем не только славянская) практически заменена наукой о межкультурных взаимодействиях (*Cross-Cultural Studies*), т.е. – широко понимаемой культурологией и культурной контактологией.

Проведенные в последние годы реформы филологических (также славистических) образовательных программ в вузах разных стран, в том числе и в Сербии, в большей или меньшей степени следуют за подобной логикой, хотя этого, быть может, и не видно с первого взгляда. Мы в Белградском университете старались, насколько это было в наших силах, найти равновесие между традиционной и культурологической славистикой, причем культурология, история, фольклор и т.п., входят в широкий контекст обязательного предмета ли-

4 Программа, о которой здесь идет речь, в данный момент уже неактуальна. Несколько лет назад Институт западной и южной славистики Варшавского университета вернулся к преимущественно филологическому образованию славистов – результаты эксперимента оказались по-видимому неперспективными.

тература и является содержанием ряда специальных выборных предметов. Насколько наши программы удачны – пусть судят другие.

В процессе этой всеобъемлющей реформы программ филологических вузов, однако, можно заметить и определенные отрицательные черты, которые в дальнейшем могут сказаться на состоятельности высшего филологического, в данном случае славистического образования.

Наряду с введением культурологического корпуса, в некоторых из этих программ наблюдается либо напор на практическое обучение выбранному языку, при четкой градации целевых языковых компетенций, либо на практически применимое страноведение выбранной страны/ареала.

Первая тенденция вызывает серьезные опасения насчет будущего университетской славистики, да и иностранной филологии вообще. Речь идет как раз о перспективе порабощения и, в конечном итоге, вытеснения теоретических дисциплин за счет гегемонии «языковых тренингов». Не перерастут ли, в конце концов, филологические вузы в дающие, правда, определенные знания о странах изучаемых языков и их ареале, но все же практические школы иностранных языков?

Вторая тенденция чревата последствиями, касающимися компетенций выпускников вузовских программ культурологическо-регионоведческой славистики. Имеется в виду нередко встречающийся уже феномен, особенно на Западе, напр.

специалиста-россиеведа, не владеющего русским языком даже на элементарном уровне.

5

Хотелось бы поделиться размышлениями об оптимизации вузовских образовательных программ по славистике в смысле дидактических целей и планируемых результатов.

Прежде всего, кажется, что в действительности нет необходимости делать взаимоисключающий выбор *либо филология, либо культурология*. Достаточно вспомнить диаграмму Н. Франца и попытаться достичь сбалансированного соотношения предлагаемых филологических и культурологических знаний, а также определить *минимум* этих знаний, что, конечно, сложнее всего.

Выбор, кажется, нужно делать другой, зависящий от дидактических целей и предполагаемых результатов учебного процесса, а также от профиля специалиста, который будет пользоваться спросом на рынке труда, – выбор между уклонами преимущественно *теоретического* или преимущественно *прагматического* характера. И тут пример двух факультетов МГУ – филологического и факультета иностранных языков и регионоведения – может оказаться полезным.

Но и этот выбор, конечно, должен быть не абсолютным, а опять-таки покоиться на оптимальном равновесии. Тут полезен пример Университета им. Масарика в Брне, где избегают противоп-

ставления филологических и ареальных дисциплин, а наоборот – стараются объединить их в гармоничное целое.⁵

Если готовим мы филолога-слависта, который будет заниматься научно-исследовательской работой, конечно, напор будем делать на теоретические дисциплины, как филологические, так и культурологические, но мы ни в коем случае не должны обходить вниманием и практическое знание выбранного славянского языка. Такой специалист должен ориентироваться как в литературном, культурном и научном наследии изучаемого славянского народа, так в его общественных реалиях, менталитете, и, разумеется, в его «языковой картине мира».

Если же готовим специалиста, который будет работать, напр., в частном или корпоративном бизнесе, то, конечно, напор будем делать на практическое знание языка, развитие навыков устной речи, владение деловым этикетом, специальной терминологией и т.д., а объем культурологического и филологического материала будем оптимизировать в соответствии с предполагаемым результатом. Он должен ориентироваться в общественно-политической действительности изучаемого славянского народа, а также в его

5 Уже после написания и первой публикации этого доклада появилась монография И. Поспишила *Areál a filologická studia* (Pospíšil 2013), где сделан наглядный обзор пройденного пути брненских славистов и суммированы результаты. См. «Приложение» к настоящей работе.

культуре, литературе, искусстве, истории, религии и т.п.

Короче говоря, ни «теоретика» мы не должны выпускать без практических знаний, ни «практика» без теоретических.

Легко сказать. Но как этого добиться, вернее, что стоит нам на пути?

На пути стоит, вспомним формулировку Б. Зелиньского, среди всего прочего, «кризис академического образования» (Zieliński 2012: 66). Причины этого кризиса многочисленны и разнородны. Давайте на этот раз задумаемся всего лишь над одним его элементом – над субъектом образования, с которым нам в настоящее время приходится работать.

Молодой человек, выбирающий не престижную иностранную филологию, славянскую (вспомним проблему общественного статуса славистики!) и, как правило – кроме одной только русской – так называемую «маленькую», является продуктом своего времени и полученных до этого времени степеней образования. Не будем вдаваться в его мотивацию, т.к. она практически не поддается обобщению. Но зато факт, что он вырос в мире, в системе ценностей которого уже нет ни прошлого, ни будущего, что он живет только настоящим и только сейчас. Он – что для нашего дела хуже всего – современник и в то же время продукт стихийного бедствия, потрясающего современную цивилизацию: постепенного, но неотвратимого исчезновения категории *homo legends*, читающего

человека, человека, обладающего навыком и потребностью к чтению.⁶

Моя личная педагогическая практика, к сожалению, подсказывает, что студенты-филологи за редкими исключениями читают литературные произведения, только если у них не окажется абсолютно никакого другого выхода (напр. просмотреть фильм или скачать дайджест с Интернета) и, как правило, – *не понимают прочитанного*. Поэтому, если мне удастся спасти для мира хотя бы одного читателя, научить его понимать литературное произведение, то я это считаю успехом.

Стало быть, если создадим идеальную образовательную программу и даже обеспечим ее в кадровом отношении, то это еще не залог ее благополучного осуществления. Вряд ли мы в настоящее время сможем работать с молодыми людьми так, чтобы существенно повлиять на перестройку их аксиологической пирамиды.

*

Позвольте мне, в заключение, кратко определить свою точку зрения. На мой взгляд, славистика сегодня должна быть в сущности *культурологической* – этого ей уже не избежать – но при этом она должна отстаивать и свой *филологический* компонент, причем именно как существенный вклад в столь высоко ценимую культурологическую мультидисциплинарность.

6 Этой проблематике Л. Павера (2012) посвятил очень поучительную работу.

Худшим вариантом было бы, если бы она полностью отказалась от филологии и отошла бы в сторону изучения только межкультурных взаимодействий и социальной коммуникации. Тогда это была бы совсем другая наука, уже не гуманитарная, а скорее всего – общественная.



ПРИЛОЖЕНИЕ

Монография И. Поспишила *Areál a filologická studia* (2013) – помимо множества работ этого автора, в которых он ставил вехи брненской концепции ареалологии, объяснял специфику ее исследовательской методологии и критически рассматривал отдельные научные проблемы – является как бы сводом проделанных, как научно-методологических, так и учебно-методических реформ в Институте славистики Университета им. Масарика в Брне. Поэтому представляется излишним в приложении к теме «славистика между филологией и культурологией» кратко остановиться лишь на основных положениях этой книги.

Итак, в Брне не упраздняют филологические науки, а наоборот, их берут в качестве основы, которую потом обогащают знаниями смежных дисциплин. Не упраздняют вовсе диахронию насчет синхронии, а находят между ними оптимальное равновесие. В брненском подходе бросается в глаза конструктивность, трезвость и рационализм.

Тут нет никакой показной научной практики, не обходятся молчанием проблемы и недочеты, наоборот – противоречия описываются и решаются, а то и просто перечисляются, если логическое решение (пока) отсутствует. «Методологической основой исследования», – пишет Поспишил – «задание которого обогащать филологические науки и преподавание языков и литературы, является проект интегрированной жанровой типологии, брненское понятие литературной компаративистики и генологии и, конечно же, ареальной концепции, начинающейся отнюдь не от американских *Area Studies*, а полностью автохтонно – от Йозефа Добровского и славяноведческой школы XVIII и XIX века» (Pospíšil 2013: 66).

Ключевая фраза монографии Поспишила, как бы мотто всей брненской школы, звучит: «язык и литература... обеспечивают глубинную информацию об ареале (регионе)» (Pospíšil 2013: 62).

А вот как автор объясняет сегодняшнюю необходимость взаимопроникновения филологии и мультидисциплинарного регионоведения:

Необходимость взаимного дополнения двух обширных областей науки ощущается как в высшей степени актуальная: филологи, изучающие преимущественно и по традиции в основном язык и литературу, чувствуют потребность в более глубоком проникновении не только в изучение культуры в широком смысле (современные *Cultural Studies* имеют здесь своих далеких предшественников в *культурно-исторической школе*, которая уже в XIX веке умещала литературу в рамки культуры, в качестве ее конкретного проявления), но и социологического аспекта региона, в котором

говорят на соответствующем языке: старшее понятие т. наз. реалий (*Life and Institutions*), т.е. конгломерата основных данных о жизни в определенном регионе, общественном порядке и т. д., глубина которых оказываются уже недостаточной. С другой стороны, обществоведы чувствуют определенные резервы к знаниям, которые обеспечивают традиционные филологические взгляды на данный регион: речь идет не только о практическом знании языка, а о более глубоком проникновении *через язык* в мысль, литературу и культуру, что может быть выгодной отправной точкой для изучения общественных наук. Другими словами, мы сегодня не можем ограничиться простым мониторингом средств массовой информации, а нуждаемся и в диахроническом углублении, чтобы понять реальные события в данном регионе. В такой экспертизе нуждаются как социологические теории, так и практическая политика, т.к. в противном случае она может увязнуть на поверхности явлений, а ее теории и решения – оказаться неверными (Pospíšil 2013: 62).

Впечатления от прочитанного в книге И. Поспишила *Areál a filologická studia* сложились у нас положительные, т.к. излагаемая в ней концепция введения в кровообращение славянской филологии культурно-антропологических содержаний, на наш взгляд, сулит не только успешное проведение «модернизации», но и восстановление утраченного славистикой равновесия.

ЛИТЕРАТУРА

- Bartmiński J. (2002), „Lubelska etnolingwistyka”, *Analekta*, 11/1–2 (21–22), 29.
- Eimermacher K. (2000), „Slawistik und Kulturwissenschaft in Geschichte und Gegenwart. Konsequenzen für Lehre und Forschung”, in Franz Görner (ed.), *Slawistik, Baltistik und*

- Balkanologie in einem neuen Europa* (Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz), 5–15.
- Franz N. (2001), „Philologie oder Kulturwissenschaft? Anmerkungen zu Matthias Freises Überlegungen“, *Bulletin der Deutsche Slavistik*, 7, 34–37.
- Freise M. (2001), „Philologie und/oder Kulturwissenschaft. Ein Beitrag zur Diskussion um die Zukunft der slawistischen Literaturwissenschaft“, *Bulletin der Deutsche Slavistik*, 7, 30–33.
- ISZP, Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej UW (2009) [Интернет-сайт] <http://www.iszip.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=45&Itemid=76> 10.10.2011.
- Pospíšil I. (2013) *Areál a filologická studia* (Brno: Masarykova univerzita).
- US, Ústav slavistiky FF MU (2009) [Интернет-сайт] <<http://www.phil.muni.cz/wusl/home/studium>> 26.11.2012.
- Zieliński B. (2012), „Krize a cesty k obnově současné slavistiky“, *Новая русистика* (Брно), специальный номер: «Международная славистика в прошлом и настоящем: проблемы методологии и кризис организации», 65–70.
- Буњак П. (2013), „Славистика између филологије и културологије“, *Славистика*, XVII, 142–152.
- Павера Л. (2012), «Организация славистических специальностей – уход от филологии?», *Новая русистика* (Брно), специальный номер: «Международная славистика в прошлом и настоящем: проблемы методологии и кризис организации», 47–54.
- Суханек Л. (2012), «Россиеведение и эмигрантология. Новые формы исследований и дидактики в польской славистике», *Новая русистика* (Брно), специальный номер: «Международная славистика в прошлом и настоящем: проблемы методологии и кризис организации», 17–21.
- Штјепанек В. (2013), „Ђирилометодијевска мисија у замци постмодернистичког дискурса“, *Славистика*, XVII, 113–125.

СЛАВИСТИКА И ГЛОБАЛИЗАЦИЯ – НОВЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ: ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО К ДИСКУССИИ¹

Прежде чем начать обсуждение темы «Славистика и глобализация – новые методологические вызовы», мне бы хотелось объяснить тематические рамки 52-й конференции славистов Сербии, которые, боюсь, с первого взгляда могут показаться либо излишне провоцирующими, либо утрачивающе амбициозными.

Как каждая научная ассоциация, Славистическое общество Сербии призвано заботиться о том, чтобы ученым-исследователям, интересам которых оно в первую очередь служит, указать на опыт их зарубежных коллег в сфере новых научных методологий и исследовательских практик. И это, на мой взгляд, особенно важно сегодня, в эпоху усиленных поисков и переоценок, замен и подмен предметов исследования, да не только в области славистики, но и гуманитаристики в целом.

Вопрос славистики и глобализации на наших встречах обсуждался уже неоднократно. Достаточно вспомнить 43-ю конференцию славистов Сербии в январе 2005 г., проходившую под назва-

1 Первая публикация в: *Славистика* (XVIII), 2014, 105–112.

нием «Славистика в новых геополитических условиях», тематику которой сформулировал светлой памяти профессор Боголюб Станкович. Материалы напечатаны в IX томе нашего ежегодника *Славистика*. Здесь особенно следовало бы выделить работы П. Пипера (2005), И. Поспишила (2005), И. Доровского (Dorovský 2005), Д. Айдачича (Ајдачић 2005) и др., не утратившие актуальность и по сей день.

Когда мы задумывались над тематикой 52-й конференции и, целых 9 лет спустя, наметили по сути дела очень подобную тему, то имели мы в виду в первую очередь не «глобализацию» как таковую, а ее фактические последствия.

1

Нам здесь вопроса о смысле и перспективах глобализации не решать и, тем более, не решить, однако, вряд ли нам удастся избежать соприкосновения с понятием, так сильно сказывающимся как на современных общественных и гуманитарных науках, так и на нашей повседневной жизни.

Глобализацию и сегодня, точно так же, как и 9 лет назад, понимают по-разному и подходят к ней с разных позиций. Для большинства исследователей глобализация, независимо от их положительного или отрицательного к ней отношения, продолжает быть явлением преимущественно политэкономическим. Другие же сосредотачивают

ся на коммуникологической и/или культурологической составляющей этого явления.²

Если глобализацию понимать просто как процесс обмена товарами, услугами, капиталом, информацией и, в конечном счете, человеческими ресурсами (ср. Оман 1994: 33), то можно было бы подумать, что такой процесс просто имманентен человеческому сообществу, т.е. что он берет начало с тех незапамятных времен, когда впервые стало возможно говорить о *человечестве*, и что будет сопутствовать ему в той или иной форме – до конца его истории. (Другое дело, что товарами, услугами, капиталом, информацией – не говоря уже о людях – можно манипулировать, а если перечисленные элементы инструментализовать, то можно управлять и контролировать, поработать и завоевывать. Впрочем, и все эти практики присущи человечеству с незапамятных времен...). И некоторые, действительно, считают этот процесс, по словам покойного белградского профессора Печуйлича, «железной исторической необходимостью» (ср. Реџулић 2003: 9), а становление универсальных религий или больших многоэтнических империй рассматривают как исторические формы проявления естественного стремления человечества к объединению (ср. Реџулић 2003: 11).

Однако то, что сегодня чаще всего принято называть глобализацией присуще – *современности* (*modernity*), т.е. действительности международ-

2 Подробный, хоть и не исчерпывающий каталог подходов к глобализации см. в: Durham, Kellner eds. 2006: 579–583.

ных отношений со второй половины XX века. Это – перекрытие земного шара сетью взаимосвязей, отнюдь не только экономических, это «растягивание» пространственно-временных факторов взаимодействия между различными и географически отдаленными социумами, похожее – благодаря «сокращению пространства и времени» – на сообщающиеся сосуды (см. Giddens 2012: 63; Гидденс 2011: 188). Глобализация, как процесс, стремится выстроить абсолютную и универсальную систему, причем, следует еще раз повторить, отнюдь не только в политэкономическом смысле.

Интенсификация этого процесса за последние десятилетия, как следствие множества геополитических сдвигов и революции информационных технологий, достигла таких размеров, что некоторые исследователи называют его *турбоглобализацией*. Итак, нам видится, что предмет особого внимания гуманитаристов и славистов в частности должны быть выглядящие порою апокалиптически последствия «турбоглобализации».

Теоретики глобализации утверждают, что подходит к концу эпоха национальных государств как замкнутых систем, т.к. капитал, товары, услуги, информация, люди – стремятся преодолевать национальные и региональные (т.е. политические) границы. Мотив при этом – прибыль, а носители – конкурирующие друг с другом всевозможные корпорации, в т.ч. банки, и рабочая сила (ср. Оман 1994: 33). Стало быть, в этом проекте понятие *национального* подчиняется – разумеет-

ся, реже всего добровольно – понятию *транснационального*.

2

Глобализация таким образом непосредственно вырабатывает, вернее – уже выработала, новую модель культуры, разрушающую традиционные модели национальных культур. Эта новая модель требует унификации, как самих культурных образцов, так и практически всей системы ценностей. Роланд Робертсон, один из пионеров теоретического осмысления глобализации, еще 20 лет назад, среди важнейших ее составляющих выделил «культурную гомогенизацию», которую объясняет, как «процесс укрепляющегося господства одной общественной или региональной культуры над всеми другими» (Robertson 1994: 33 – пер. П.Б.), а мы еще добавим: и одного «глобального» языка над всеми остальными. Михаил Эпштейн выразился еще более конкретно: «под глобальной культурой чаще всего, явно или скрыто, одобрительно или осудительно, понимается панамериканизм» (Эпштейн 2004: 621).

Культуру начала нашего века Эпштейн рассматривает как противоборство двух навязанных концепций культуры, причем обе они американского происхождения: «американо-глобализма» («массовой культуры») и «многокультурия», т.е. мультикультурализма («гордость меньшинств» – *pride of minorities*) (Эпштейн 2004: 622). В качестве

«третьего», как известно, Эпштейн предложил по-своему осмысленное понятие *транскультуры* (см. Berry, Epstein 1999).

Транскультура в построении Эпштейна – это не «уравнительно-глобалистская и не замкнуто-плюралистическая» культура, а нечто приобретающееся нами «на выходе из своей культуры и на перекрестках с чужими» (Эпштейн 2004: 623). Так понимаемая транскультура – это не какой-то универсальный процесс, касающийся множества людей, целых общественных групп и т.п., а рассматривается как «достояние одной личности», как «состояние виртуальной принадлежности одного индивида многим культурам» (Эпштейн 2004: 630). А вот и объяснение:

Множество людей, покидающих географическое место своей культуры, до конца жизни остаются пленниками ее языка и традиций. Другие переселенцы, отвернувшись от прошлого, становятся пленниками иной, новообретенной культуры. Пожалуй, лишь меньшая часть, приобщаясь к двум или нескольким культурам, сохраняет свободу от каждой из них (Эпштейн 2004: 623).

Транскультура, конечно, подразумевает не только усвоение культурных образцов, присущих разным культурам, но – даже в первую очередь – усвоение другого/других языков... Широко известны примеры В. Набокова, писавшего и по-русски и по-английски, М. Кундеры, пишущего по-чешски и по-французски, или Чхартишвили-Акунина, пишущего по-русски, и т.д. и т.п.

Побочным эффектом глобализации в этой области является умножение транскультурных индивидов, в результате *повышенной мобильности* – вот еще одно ключевое слово. При этом, разумеется, не каждый из них будет творить литературные произведения на языке усвоенной культуры, но зато множество из них выступит в качестве потребителей культурных ценностей, т.е. составят публику, как в «старой», так и в «новой» культуре.

Арианна Данино, – которая занимается вопросом миграции в результате глобальной мобильности, вводя метафорическое название *новые кочевники* (*i nuovi nomadi*, см. Dagnino 1996)³ – писала недавно о транскультурной перспективе в литературоведческой компаративистике (Dagnino 2012a) и, в особенности, о транскультурных писателях (Dagnino 2012b). В своих построениях она термин *транскультура* / *транскультурный* использует двояко. Во-первых, он ей «помогает описать тип автора [...], т.е., авторов, не принадлежащих одному месту или одной культуре (и, как правило, даже не одному языку), произведения которых пересекают границы и посвящены диалогу культур». Во-вторых, используется, как «набор критических инструментов и терминов, употребительных при разборе транскультурных литературных текстов и идей их авторов сквозь призму сравнительной парадигмы; отсюда пред-

3 В последнем номере журнала *Transcultural Studies* появилась ее статья, посвященная глобальной мобильности, в которой говорит уже о «физической и виртуальной мобильности» (Dagnino 2013: 131).

лагается термин „транскультурный компаративизм“» (Dagnino 2012a: 4 – пер. П.Б.).

Для нашего заключения из высказанного понадобятся ключевые понятия: *миграция* и *компаративизм*.

3

«Культурную революцию» глобализации все-таки не следует рассматривать исключительно катастрофически, поскольку это не прямолинейный процесс. У него свои пределы и силы противодействия.

Впрочем, с самого зарождения теоретического дискурса о глобализации, она рассматривалась диалектически, т.е. как диалектическая борьба противоположностей. Как иллюстрацию, Роланд Робертсон привел мысль Э. Гидденса из его книги *Современность и самоидентичность* (*Modernity and Self-Identity*, 1991): «глобализацию мы должны понимать как диалектический феномен, при котором события на одном полюсе дистанционных отношений часто порождают расходящиеся или даже прямо противоположные события на другом» (Robertson 1994: 35 – пер. П.Б.).

Американский экономист Чарльз П. Оман утверждал, что глобализация в сфере экономики – «центробежный процесс», стремящийся повлиять на сферу политики, законодательства, международных отношений и т.д., но по существу самопроизвольный и не политический, и поэтому

рассматривал его как «феномен микроэкономический» (Oman 1994: 33). В противоположность глобализации, *регионализация* – это «процесс центростремительный», отличающийся высокой степенью институционализации, «процесс *de jure*» и «феномен политический» (Oman 1994: 34–36).

В действительности, в области экономических отношений глобализации сильно противостоит (институционализированная) регионализация. Достаточно вспомнить механизмы защиты рынка ЕС от товаров с Дальнего Востока и из других регионов.

Примерно то же самое происходит и в области культуры. Несмотря на то, что чаще всего нет никакой (политической) институционализации, культурные модели отдельных регионов противостоят, причем довольно устойчиво, «глобальной культуре».

У глобализации, соответственно «глобальной культуры», однако, есть и средства обходить сопротивление, приспосабливаться, вызывать мутации. Р. Робертсон, в качестве корректива и попытки примирить оппозицию *глобальное : локальное*, ввел в теоретический дискурс понятие и термин «глокализация» (Robertson 1994). Этот термин, позаимствованный из бизнеса, означает необходимость учета местных условий для успешного сбыта тех или иных товаров, соответственно тех или иных культурных образцов. Эпштейн с юмором негодовал против «американо-глобализма», т.е. мировой экспансии массовой культуры: «Одна

и та же культура по всему земному шару, все те же Голливуд и рок-музыка, с маленькими местными вариациями („американское по содержанию, национальное по форме“)» (Эпштейн 2004: 623).

Как бы такие гибриды нас ни страшили, даже в массовой, «глобальной» культуре, осознающей себя как таковую и в локальном масштабе, необходимость «глокальной» мимикрии свидетельствует о *сопротивлении*, т.е. о том, что традиционные местные/региональные образцы все-таки живы и жизнеспособны.

Ключевые слова для нашего заключения отсюда – *регионализм* и понятие *локального*.

4

Как позиционировать славистику в этих процессах? Способна ли она отстоять свое место среди современных гуманитарных дисциплин? Какие методологические подходы требует от славистики новая действительность?

Хотя для энтузиастов глобализации она изживает себя из-за своей «региональной» замкнутости, т.е. установки на славянские народы, их культуры и языки, мне кажется, что именно эта новая действительность, как следствие глобализационных процессов, дает обилие возможностей, как для выживания славистики, так и для ее методологического перевооружения.

Указывать на необходимость мультидисциплинарности в современных славистических исследова-

дованиях нет необходимости: научная практика в области славистики последних десятилетий сделала это излишним.

Установка на компаративизм, присущая славистике еще со времен ее формирования, в условиях новой действительности набирает особое, даже, я бы сказал, стратегическое значение. Сопоставительные исследования языка, фольклора, культуры и литературы можно проводить во всех сферах межславянских взаимодействий, причем для позиционирования славянства в «глобальном» пространстве особенно важна славянско-неславянская компаративистика.

Даже если миф о всеобщей гомогенизации и унификации культуры и будущем абсолютном господстве единой и неделимой – «глобальной» окажется не совсем пустым словом, то в какой-то момент обязательно появится необходимость описания и каталогизации «допотопного» гетерогенного культурного «хаоса», встанет потребность изучения регионализмов и его первичных микросоставляющих – локальных единиц... И в этом славистике будет чем заняться и оправдать свое выживание.

Господство «больших» языков, прежде всего английского (как следствие и одновременно инструмент глобализации), открыло вопрос экологии языка/языков и тем самым породило целую ветвь социолингвистики – *эколингвистику*. В этом отношении одинаково интересны как сами «большие», так и «маленькие» – микроязыки, на-

ходящиеся под угрозой исчезновения (см. Пипер 1998). Эколингвистические исследования славянских языков уже дают результаты. Они по существу интердисциплинальны: включают как вопросы регионоведения, интеркультуральности, быть может эпштейновской транскультуры, миграции, «пограничий» и т.п., так и традиционной диалектологии и фольклористики – разумеется, в сравнительной перспективе.

Хотелось бы обратить внимание на интересную методологическую пропозицию в области славянского литературоведения, которую можно определить как преимущественно социологическую и в определенном отношении даже экологическую. Двое профессоров-славистов из Германии и Белоруссии – Гун-Бритт Колер (Ольденбург) и Павел Науменко (Минск) – представили на XV международном съезде славистов в 2013 г. небольшой сборник под названием *Белорусская литература как модель развития «малых» (славянских) литератур* (Колер, Науменко сост. 2013). Концептуально и методологически авторы исходят из довольно продуктивной в современной гуманитаристике теории полей французского социолога и философа Пьера Бурдьё и в своих исследованиях оперируют категориями: *литературное поле, автономия : гетерономия, автономизация, позиционирование, общественный, культурный* (соответственно: *литературный*) *капитал* и т.д. Предложенная ими исследовательская парадигма, на мой взгляд, обеспечивает желательное равно-

весие между социологическим и поэтологическим подходом к феномену литературы, а, в качестве стержневых, включает в себя как регионоведческий, так и транскультурный компоненты (напр., вопрос би-/мультилингвизма).

Славянские миграции, эмиграции, зарубежья или просто диаспоры, как в прошлом, так и в настоящем – в многоплановой и мультидисциплинарной эмигрантологической перспективе – остаются, помимо интенсивной исследовательской работы за последние десятилетия, не до конца изученным полем. Здесь материала хватит на новые десятилетия, как славистам-историкам, так и исследователям современных миграций, вызванных уже не политическими катаклизмами, а пресловутой «глобальной мобильностью».

К слову, наше общество неоднократно проявляло интерес к вопросам славянских диаспор, в первую очередь к русской эмиграции. Проводились по этой тематике специальные конференции и изданы почти 1,5 тыс. страниц материалов. В этом направлении надеемся продолжать нашу деятельность и в будущем.

*

Итак, тематика 52-й конференции славистов Сербии «Славистика и глобализация – новые методологические вызовы», по нашей идее, должна была создать условия для продолжения плодотворных и вдохновляющих дискуссий о судьбах

и путях восстановления гражданских прав нашей дисциплины, которые в последние годы ведутся на форумах Института славистики Университета им. Масарика в Брно.

С этой целью мы пригласили авторитетных славистов – специалистов по славянским миграциям, регионоведению, культурологической компаративистике, – лингвистов-балканологов и англистов, славянских этнолингвистов и фольклористов. Тем, кто откликнулся, мы сердечно благодарны за готовность обсудить тему и поделиться своими методологическими соображениями. А кто не откликнулся, тоже заслуживают нашу признательность: они самой своей научно-исследовательской работой помогут нам отыскать ориентиры в нашем большом плавании. По океану славистики.

ЛИТЕРАТУРА

- Berry E. E., Epstein M. N. (1999), *Transcultural Experiments: Russian and American Models of Creative Communication* (New York: St. Martin's Press).
- Dagnino A. (1996), *I nuovi nomadi: pionieri della mutazione, culture evolutive, nuove professioni* (Roma: Castelvecchi).
- (2012a), "Comparative literary studies in the twenty-first century: towards a transcultural perspective?", Proceedings of the Cultural Studies Association of Australasia (CSAA) Conference, *Cultural ReOrientations and Comparative Colonialities*, Adelaide, 22–24 November 2011 <<http://www.unisa.edu.au/Documents/EASS/MnM/csaa-proceedings/Dagnino.pdf>> 26.04.2013.
- (2012b), "Transcultural Writers and Transcultural Literature in the Age of Global Modernity", *Transnational Literature*,

- 4(2): 1–14 <http://dspace.flinders.edu.au/xmlui/bitstream/handle/2328/25881/Transcultural_Writers.pdf?sequence=3> 26.04.2013.
- (2013), “Global Mobility, Transcultural Literature, and Multiple Modes of Modernity”, *Transcultural Studies*, 2, 130–160 <<http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/ojs/index.php/transcultural/article/view/9940/5677>> 30.12.2013.
- Dorovský I. (2005), „Některé aktuální otázky současné literární vědy“, *Славистика*, IX, 54–63.
- Durham M. G., Kellner D. M. (eds.) (2006), *Media and Cultural Studies: Key Works* (Malden/MA., Oxford, Carlton/Victoria: Blackwell Publishing Ltd.).
- Giddens A. (2012), *The Consequences of Modernity* (Cambridge, Malden/MA: Polity Press). – Гидденс Э. (2011), *Последствия современности*, Ольховикова Г. К., Кибальчич Д. А. (пер.), Дмитриев, Т. А. (вст. ст.) (Москва: Праксис). – Gidens E. (1998), *Posledice modernosti*, Biga V., Lazić M. (prev.) (Beograd: Filip Višnjić).
- Oman Ch. (1994), *Globalisation and Regionalization: The Challenge for Developing Countries* (Paris: OECD).
- Pečujlić M. (2003), „Globalizacija – dva lika sveta“, u Pavićević V. (prir.), *Aspekti globalizacije* (Beograd: Beogradska otvorena škola: Dosije).
- Robertson R. (1994) Globalisation or glocalisation?, *Journal of International Communication*, I (1), 33–52, DOI: 10.1080/13216597.1994.9751780
- Ајдачић Д. (2005), „Коме је данас потребна славистика?“, *Славистика*, IX, 64–69.
- Колер Г.-Б., Науменко П. (сост.) (2013), *Белорусская литература как модель развития «малых» (славянских) литератур: Материалы к темати чешскому блоку на XV Международном съезде славистов: (Минск, 20 – 27.08.2013 г.)* (Минск: Бизнесофсет).
- Пипер П. (1998), „О великим и малим језицима у светлу лингвистичке екологије“, *Филолошки ирепед*, XXV (1), 67–85.
- (2005), „Језичка страна глобализације у словенским земљама“, *Славистика*, IX, 19–28.

- Поспишил И. (2005), «Средняя Европа и литературоведческая славистика», *Славистика*, IX, 35–53.
- Эпштейн М. (2004), *Знак пробела: О будущем гуманитарных наук* (Москва: Новое литературное обозрение)

СЛАВИСТИКА И ИЗУЧЕНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ¹

Лет десять тому назад, когда мы, люди 20-го века, почувствовали вызовы надвигающегося третьего тысячелетия, председатель Славистического общества проф. Боголюб Станкович поручил мне задуматься над будущим славистического литературоведения. Честно говоря, будущее мне тогда показалось в несколько ином свете, чем оно есть, «пересолил» как герой чеховского рассказа, и из меня, таким образом, не получился пророк-футуролог.

Итак, будущее наступило, а исходные проблемы, намеченные в прошлом столетии, так и остались актуальными. Ответ на главный вопрос – что такое (хотя эти понятия сами по себе не абсолютно тождественны) славистическое литературоведение или литературоведческая славистика? – все еще зависит от выбора одной из противостоящих, экстремальных точек зрения: 1) это, с одной стороны, *подчиненная область славистики*, в которой метод исследований и генеральный подход навязывает общая дисциплина, а с другой – 2) это в первую очередь область *литературоведения* в применении к литературным

1 Сообщение на Коллоквиуме Белград–Брно 2009 г., опубли. в: *Славистика* (XIV), 2010, 378–390.

и культурным процессам у отдельных славянских народов. Первая точка зрения – сегодня многие в этом согласны – бесповоротно устарела; связана она с филологическим методом изучения литературных произведений, да и только, причем филологический метод – мера ее устарелости. И эта точка зрения в прошлом зачастую ходила рука об руку с утопической верой во единую «славянскую литературу». Вторую точку зрения в данный момент редко оспаривают.

На мой взгляд, славистические литературоведческие исследования необходимо рассматривать прежде всего как часть литературоведения как такового, причем, в качестве методологического корректива, необходимо учитывать специфики *славянского культурно-исторического комплекса*, т.е. ввести, по надобности, контекстуальный фильтр.

Сегодня часто избегают единственного числа в определениях категорий, касающихся *всех славян*, так что еще с прошлого столетия сильно настаивают как раз на культурной разрозненности современных славянских народов. Однако я неслучайно употребляю формулировку «славянский культурно-исторический комплекс», т.к. слово «комплекс» логически охватывает огромное множество различных явлений. Под *славянским культурно-историческим комплексом*, кроме не всегда отчетливого сознания взаимного родства, подразумевается в первую очередь родство языков, (дохристианских) мифологических образов,

фольклора, частично материальной культуры, подобие этно-национальной характерологии и истории (особенно в отношении национального возрождения отдельных народов в 19 столетии), и наконец – в неодинаковой степени – традиция культурных взаимоотношений, мотивированных как раз чувством родства в каком-нибудь отношении.

Стало быть, как это видно из сказанного, я все время намекаю на *сравнительные исследования славянских литератур*, как неиссякаемый источник (методологический и тематический) славистического литературоведения – как сегодня, так и в будущем.

На это можно возразить следующим образом: все понятно, но нельзя ли к славянским литературам подходить монотематически? И это что – не славистика? Конечно же, можно. А славистика ли?

Пусть на это ответит пример из личного опыта: мой коллега полонист-литературовед из Польши, очень авторитетный исследователь в своей среде, знаток польского романтизма, откровенно признавался мне, что он долгие годы и думать не думал о себе, как о работнике на ниве славистики! Это для него были только и исключительно исследования национальной литературы – совершенно не нуждающиеся в славянском контексте... В определенный момент он, конечно, спохватился, но все-таки высказал такое мнение: изучение национальной (славянской) литературы, если оно

не монотематично, а контекстуально, конечно, должно рассматривать место данной национальной литературы – но не в славянском же мире, а в мире вообще, т.е. в контексте того, что называется «мировая литература» (“general literature”).

И в этом он, мне кажется, прав. Изучение каждой национальной литературы в отдельности с аксиологической точки зрения, конечно, рассматривает ее в первую очередь в свете наиболее широких оценочных критериев. И эта область изучения литератур славянских народов действительно к своему предмету редко подходит сравнительно с точки зрения исключительно славянских литератур, если к этому, разумеется, уже нет исторически сложившегося повода.

Итак, оставаясь на почве сравнительного изучения славянских литератур, зададимся вопросом: есть ли у такого изучения будущее? И не слишком ли оно коренится в прошлом?

По-моему, будущее есть, и оно прямым образом зависит от настоящего и будущего *сравнительного литературоведения*, т.е. от *литературоведческой компаративистики*. Теоретики литературы, в частности выдающийся в данный момент сербский теоретик литературы Гвозден Эрор, согласны в том, что литературоведческая компаративистика в настоящем проживает глубочайший кризис, и даже готовы утверждать, что ее уже больше нет. Ее место почти полностью заняла *сравнительная культурология* или *культуроведческая компаративистика*, которая, как из-

вестно, заявила о себе, как о научной парадигме, еще в последние десятилетия 20-го века.

В этом отношении сравнительное славистическое литературоведение несомненно пропитывается *культурологией* и, продолжая существовать, меняет набор своих методологических инструментов. Славистическое литературоведение таким образом отходит от филологии в традиционном смысле, также как и от продуктивных парадигм 20-го века (структурализм, семиотика), и все более приклоняется к герменевтике. Но, несмотря на все эти перемены, славистическое литературоведение продолжает и продолжит существовать в субстанциальном смысле. Кажется даже, что герменевтическо-культурологический компонент ему поможет выжить.

Замечание, сделанное в свое время Дионизом Джуришином славистике, состояло в утверждении, что она наука мертвая, т.к. занимается славянскими темами прошлого, что она уже только наука историческая. Десять лет назад в своих «футурологических» размышлениях я сильно просчитался, предрекая будущее некоторым аспектам метода, предлагавшегося Джуришином, но и тогда уже старался оспаривать, что славистика – исключительно дело истории. Если речь идет о славистической литературоведческой компаративистике, то, конечно, есть темы, которых без прошлого нельзя подвергать никакому анализу, но есть и темы современные. Короче говоря, в этой

области исследований есть и своя диахрония и своя синхрония.

Литературоведческая славистика, судя по всему, сравнительно долго должна будет всматриваться в прошлое – не из-за отсталости, а из-за того, что в процессах прошлого должна будет искать причины драматичных межславянских различий конца 20-го и начала 21-го века, также как и в будущем должна будет обратиться к нашему времени для объяснения возможных новых сближений.

Синхронический подход в славистическом литературоведении с последнего десятилетия 20-го века не является редкостью. Пока еще в количественном отношении синхрония не превышает диахронию, но очень может быть, что как раз она-то и будет залогом возрождения всей дисциплины. Если синхронию оснастить компаративистским инструментарием, то она может составить основу для открытия ряда новых межславянских аналогий. В этом отношении огромное значение имеет *типологическое* сопоставление отдельных составляющих или явлений в славянских литературах, да и самих этих литератур, как систем.

Сопоставительные типологические исследования, несмотря на довольно долгую традицию, имеют большое и все большее значение и в литературоведческой диахронии потому, что они не должны, во что бы то ни стало, доказывать генетическую взаимосвязь между отмеченными аналогами. И как раз этот «прагматический» подход

может способствовать тому, что *типология славянских литератур* станет господствующей сферой славистической литературной компаративистики, не рискуя при этом остаться ни слишком славистической, ни слишком исторической.

Широкомасштабные сопоставительные типологические исследования имеют полный смысл, когда речь идет о литературах генетически близкородственных народов, но не потому, что такой подход был бы невозможен в случае литератур генетически отдаленных народов, а потому, что генетически близкие народы – несмотря на всевозможные различия их путей развития – в коммуникации с собственным наследием и между собой – часто пользуются элементами как раз совместного *культурно-исторического комплекса*.

В течение последнего десятилетия 20-го века особенно усилился довольно продуктивный вид типологических исследований славянских литератур, очень привлекательный потому, что позволяет полностью выразиться литературоведческому компоненту, а также и потому, что дает возможность «примирения» синхронного и диахронного: речь идет о *специализированных сопоставлениях «по горизонтали»*. Таким образом литературы славянских народов все чаще подвергаются различного рода *генеалогическим* и *тематологическим* исследованиям. Среди последних особое внимание заслуживают долго умалчивавшиеся христианские темы в славянских литературах, да и обширная культурологическая проблема

присутствия и функции христианского наследия в них.

К таким тематологическим «горизонталям» примыкает и отражение отдельных идей или общих общественно-исторических категорий в зеркале славянских литератур, причем на первый план часто выдвигается, напр. нация, национальная мифология, культ прошлого, различные утопические концепты итп.

Короче говоря, есть что сравнивать, есть что изучать и, думается, работы хватит на долгое время.

ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКАЯ СЛАВИСТИКА И «КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПЕРЕВОРОТ» или ЧТО ПРОИЗОШЛО?¹

Почти целых четверть столетия среди славистов идет интенсивный обмен мнениями о том, оказалась ли славистика в кризисе и, если да, то как ей из него выбраться. А практика за это время подсказала, что славистика стремится отойти от традиционной «славянской филологии», насколько это вообще возможно, и найти точку опоры для своего возрождения в интердисциплинарных культурологических исследованиях. При этом споры иногда шли даже о том, что собственно славистика должна изучать... Эта дискуссия, правда, уже стихает, но она еще в нынешнем десятилетии вызвала определенный научный интерес и неоднократно обсуждалась на научных форумах, организованных Институтом славистики философского факультета Университета им. Масарика в Брно, отголосками которой являлись некоторые мероприятия Общества славистов Сербии в Белграде.

Итак, в славистике, особенно литературоведческой, наяву смещение объекта изучения и мето-

1 Текст печатается на основании доклада на международном коллоквиуме „Slavistika v současném světě“ (Брно, 8 сентября 2015 г.), опублик. в сокращенном виде в: *Slavica Litteraria*, (19) 2016, 2, 43–48. (DOI: 10.5817/SL2016-2-4).

дологический уклон в сторону различных культурологических исследовательских практик.² Спор «имманентистов», как выразился академик Л. Суханек (см. Суханек 2012), т.е. тех, кто славистику считали замкнутой филологической дисциплиной, и «трансцендентистов», как их противников назвал ваш покорный слуга, отталкиваясь от формулировки акад. Суханека (см. Буняк 2012; Буňак 2013) – в сущности представляет собой не что иное, как периодическое проявление методологического «эффекта маятника» в сфере филологических наук. А именно, на протяжении XIX и XX вв. периодически происходило расширение и, соответственно, сужение фокуса славянской филологии.

В настоящем обращении мы попытаемся в нескольких штрихах обрисовать обстоятельства этого спора и напомнить некоторые исторические параллели, которые помогут выяснить, что произошло с литературоведческой славистикой в недавнем прошлом.

Лишний раз напомним слова М. Фрейзе, «имманентиста», высказанные в весьма характерной полемике в *Bulletin der Deutsche Slavistik* (Freise 2001; Franz 2001), и его меткое замечание, что, при

2 О славистическом литературоведении в свете кризиса сравнительного литературоведения мы высказывались раньше (Буняк 2010; см. раздел «Славистика и изучение литературы» в настоящей книге), а о месте и роли литературоведения в ареальных исследованиях писал И. Поспишил во множестве своих работ (см. напр. Поспишил 2010), в особенности в своей книге *Areál a filologická studia* (Pospíšil 2013) – ср. «Славистика между филологией и культурологией. Приложение».

вмешательстве культурологии в славистику, происходит «огромное расширение компетенций, с которым ученым не управиться»; в таком случае «мы станем не эрудитами, а браконьерами: „культурная“ социология [будет изучаться] без социологической методологии, „культурная“ история без методологии исторических исследований, но и, наоборот, литература будет изучаться другими дисциплинами без знаний о литературе» (Freise 2001: 30).

Из перспективы уже свершившегося факта, т.е. ушедших, по-видимому, в историю споров «имманентистов» и «трансцендентистов», отметим одно весьма важное обстоятельство. «Имманентисты» в этих спорах теряли из виду, что «нововведения», против которых они иногда упрямо возражали, не так уж и новы.

Разве, например, позитивисты XIX в. не выходили за пределы текста, стараясь его объяснить? Разве теория *расы, среды и момента* Ипполита Тэна в применении к литературе не содержит ряд предпосылок сегодняшних литературоведов-культурологов? Разве Тэн и его последователи не указывали на необходимость учитывать при разборе произведения менталитет, идеологию, психологию, историю, историю мысли, культуру, общественные условия, чувство идентичности?.. Во второй половине XIX в. это вполне могло казаться «разрушительным» по отношению к традиционной филологии т.к. исследовательский фокус явно

кочевал из нее в пределы множества соседствующих гуманитарных дисциплин.

Что бы сказал М. Фрейзе напр. на слова Ватрослава Ягича, человека XIX века, который в своей монументальной *Истории славянской филологии* писал:

Славянская филология в обширном значении этого слова обнимает совокупную духовную жизнь славянских народов, как она отражается в их языке и письменных памятниках, в произведениях литературных то отдельных личностей, то общей силы простонародного творчества, наконец в верованиях, преданиях и обычаях. Таким образом она включает в круг своих занятий: во-первых, научные рассуждения о *языках* славянских, подвергая разбору как памятники языка, так и все диалектические особенности живых говоров, не обходя молчанием и языков литературных со всеми иногда довольно сложными условиями их происхождения и развития; во-вторых, историю славянских *литератур*, вдаваясь в объяснение целых эпох и оценку отдельных произведений, доискиваясь источников или зависимости от чужого влияния; в-третьих, историю *бытовую*, изображающую особенности народной жизни во всех ее изгибах. В этом объеме славянская филология представляет сложный организм различных предметов, сплоченных в одно целое. Столетия работали на отдельных частях, пока не появилось сознание внутреннего единства, клонящегося к одной цели (Ягич 1910: 1).

При этом «бытовая история», как Ягич чуть дальше объясняет, это, среди прочего, «вопросы археологические и этнографические» (Ягич 1910: 2).

Подход Ягича, разумеется, – старинный, позитивистский взгляд, предусматривавший для сла-

вянского филолога компетенции чуть ли не гения эпохи возрождения. И славянские филологи прошлого все-таки (да еще как!) управлялись с такими компетенциями.

Рассматривая понятие истории литературы, во «Введении в историческую поэтику» Веселовский в свое время также употребил «охотничью» метафору: в историю литературы, что-то вроде «*res nullius*», «заходят охотиться историк культуры и эстетик, эрудит и исследователь общественных идей», а «каждый выносит из нее то, что может, по способностям и воззрениям, с той же этикеткой на товаре или добыче, далеко не одинаковой по содержанию»... Таким образом, из сферы литературы черпали и другие дисциплины, причем вполне закономерно, потому что – отмечает дальше Веселовский – «история мысли более широкое понятие», тогда как «литература ее частичное проявление» (Веселовский 1940: 53).

Когда в XX веке исследовательское внимание стало возвращаться к литературному тексту как эстетическому факту, понадобилось определить «полномочия» литературоведения как дисциплины. «Предметом науки о литературе», писал Р. О. Якобсон, «является не литература, а литературность, т.е. то, что делает данное произведение литературным произведением». Этот его программный постулат из «наброска» о Хлебникове требовал, как известно, радикального поворота в научной практике:

...до сих пор историки литературы преимущественно уподоблялись полиции, которая, имея целью арестовать определенное лицо, захватила бы на всякий случай всех и все, что находилось в квартире, а также случайно проходивших по улице мимо. Так и историкам литературы все шло на потребу: быт, психология, политика, философия. Вместо науки о литературе создавался конгломерат доморощенных дисциплин. Как бы забывалось, что эти статьи отходят к соответствующим наукам – истории философии, истории культуры, психологии и т.д. – и что последние могут, естественно, использовать литературные памятники как дефектные, второсортные документы (Якобсон 1987: 275).

Но то, что в конце XX и начале XXI века действительно было новинкой, а что, разумеется, касается не одной только славистики, – это факт, что в культурологически обоснованных гуманитарных исследованиях, пришедших на смену традиционному литературоведению, стало маргинализироваться (вплоть до полной отмены) эксклюзивное до тех пор в аксиологическом смысле положение самой *литературы*. По словам И. Поспишила, изучающего вопрос ценностей в литературе и литературоведении, «...кризис литературной ценности, расшатывание, распыление, расфокусировка, затуманивание иерархии ценностей, в свою очередь, могут стать лакмусовой бумажкой для масштабных общественных перемен, а зачастую и предвосхищают их» (Поспишил 2014: 139).

Если переход от позитивистского «интегрализма» к формалистскому «партикуляризму» в литературоведении рассматривать на фоне всего XX века, то окажется, что он как раз и был нача-

лом – воспользуемся формулировкой Поспишила – цепной реакции, результатом которой является его актуальное состояние (ср. Поспишил 2014). Сама же эта цепная реакция представляла собой чередование различных научных парадигм, причем новые шаги к выходу за пределы литературного текста служили уже не для объяснения его самого, а его места и значения для тех или иных систем высшего порядка – в зависимости от того, что данная парадигма выбрала своей исследовательской целью.

А именно, произошла как раз замена старой модели славистического литературоведения, основанного на филологии (если под этим будем понимать литературный текст в различных аспектах). Таким образом, и литературу, и «литературность», и – в конечном итоге – науку о литературе в качестве предмета исследования полностью заменила культура, т.е. культурология / культурная антропология со своими предметами исследования.

Итак, где и как в этих сумерках филологии «охотятся» сегодня слависты-литературоведы? И грозит ли это славистике упразднением?

На первый вопрос ответ дает научная практика славистов-компаративистов, результаты которой весьма показательны, как в методологическом, так и в содержательном отношении.³ А грозит ли

3 Они уже почти два десятилетия демонстрируют способность заниматься, среди прочего, вспомним слова Л. Суханека, «изучением истории славян, их фольклора, искусства, философской, политической мысли, *sacrum* и религией,

это славистике? По всей вероятности, не то что не грозит, а наоборот – помогает восстановить нарушенный баланс. Во всех современных научных парадигмах и методологических схемах, не взирая ни на какие отрицательные (или кажущиеся нам сегодня отрицательными) процессы, место для литературоведческой славистики держится довольно прочно. Условие, при котором его удастся удержать – это, повторим уже много крат сказанное, установка на мульти-, а может быть вернее – трансдисциплинарность, компаративизм и регионализм/ареальность (см. Поспишил 2014, Буняк 2014).

ЛИТЕРАТУРА

- Franz N. (2001), „Philologie oder Kulturwissenschaft? Anmerkungen zu Matthias Freises Überlegungen”, *Bulletin der Deutsche Slavistik*, 7, 34–37.
- Freise M. (2001), „Philologie und/oder Kulturwissenschaft. Ein Beitrag zur Diskussion um die Zukunft der slawistischen Literaturwissenschaft”, *Bulletin der Deutsche Slavistik*, 7, 30–33.
- Pospíšil I. (2013) *Areál a filologická studia* (Brno: Masarykova univerzita).
- Буняк П. (2010), «Славистика и изучение литературы», *Славистика*, XIV, 378–390.
- (2012), «Кризис славистики и возможные пути его преодоления посредством международных научных проектов: Памятная записка», *Новая русистика* (Брно), специальный номер: «Международная славистика в про-
историей церкви, политическим и общественным аспектом жизни славян» (Суханек 2012: 19).

- шлом и настоящем: проблемы методологии и кризис организации», 7–15.
- (2014), «Славистика и глобализация – новые методологические вызовы: вступительное слово к дискуссии», *Слависти́ка*, XVIII, 105–112.
- Веселовский А. Н. (1940), *Историческая поэтика*, Жирмунский В. Н. (ред.) (Ленинград: Художественная литература).
- Поспишил И. (2010), «Ареал / славистика / компаративистика», *Слависти́ка*, XIV, 217–225
- (2014), «Международная славистика: организация, коммуникация, структура, методология», *Слависти́ка*, XVIII, 127–148.
- Суханек Л. (2012), «Россиеведение и эмигрантология. Новые формы исследований и дидактики в польской славистике», *Новая русистика* (Брно), специальный номер: «Международная славистика в прошлом и настоящем: проблемы методологии и кризис организации», 17–21.
- Ягич И. В. (1910), *История славянской филологии* (Санкт-Петербург: Императорская академия наук) (*Энциклопедия славянской филологии*, вып. 1).
- Якобсон Р. (1987), «Новейшая русская поэзия», в: *Работы по поэтике*, (ред.-сост.) М. Л. Гаспаров (Москва: Прогресс), 272–316.

**О НАУЧНОМ ОРГАНИЗОВАЊУ
СЛАВИСТА**

О ТРАДИЦИЈАМА И ПЕРСПЕКТИВАМА
МЕЂУНАРОДНОГ
СЛАВИСТИЧКОГ ПОКРЕТА
(Поводом XVI међународног
конгреса слависта у Београду)¹

Дуга је историја конгресних окупљања представника Словена која су мотивисана потребом да се дâ политички одушак процесима националног буђења и самодефинисања словенских народа, односно уређивању односа међу њима самима. Почело се од Коларове идеје словенске узајамности, да би се на првом свесловенском конгресу у Прагу 1848. расправљало о тзв. аустрославизму, те да би се потом у Москви 1867. тај федералистички концепт сучелио с руским словенофилским (унитаристичким) панславизмом; затим се 1908, поново у Прагу, програмски конституисао неославизам, док се у Београду 1946. манифестовао „нови словенски покрет“ (вид. Досталъ ред. 1994)...

Славистика као посебна, ареалошки дефинисана грана хуманистике настајала је, уобличавала се и стасавала напоре с неким од ових политичких пројекција, у почетку суштински инспирисана њима, а касније најчешће таворећи у њиховој сенци. Научници-слависти узимали су понекад

1 Први пут објављено у: *Prevodilac* (XXXVII), 2018, 1–2(79), 7–30.

учешћа на споменутим конгресима, износили тамо своје погледе, много пута и научно засноване ставове о конкретним питањима, али ниједан од тих великих скупова није био у служби славистике, нити је она била сврха њиховог сазивања.

Разне панславистичке иницијативе и покрети постоје до дана данашњег, организују се и амбициозна окупљања,² али то, на срећу, остаје изван видокруга научне славистике. Разлог лежи у чињеници да одвећ често овакве манифестације словенске солидарности, идеолошки и геополитички мотивисане, а пропагандистички и популистички артикулисане,³ претендују да себи потчине научну славистику.

Због свега тога терминолошки амалгам који је ушао у наслов овога прилога – *међународни славистички покрет* – и којим ћемо се користити у даљем излагању означава искључиво *међународну сарадњу научника-слависта*, а конгреси на које ћемо се осврнути јесу *научни скупови слависта*.

1. Почеци

Потреба за упознавањем с научним резултатима на пољу славистике у различитим земљама појавила се у време кад је ова дисциплина навр-

2 Један од свежијих примера је тзв. Други свесловенски конгрес, одржан у јесен 2017. године у Београду, и то као некритички омаж београдском свесловенском конгресу из 1946.

3 На другом месту овај комплекс појава назвали смо „параславистиком“ (вид. Буњак 2018).

шавала први век свога трајања и уобличавања, а кад су њени приноси значајно добили на броју и научној вредности. Из те насушне потребе проистекле су прве иницијативе за сазивање репрезентативних међународних скупова слависта који би служили као периодични „сајмови идеја“, а у чијим би се интервалима организовано деловало на обједињавању научног рада слависта.

На самом крају XIX и почетку XX века учињени су у том смеру први пажње вредни кораци.

На редовним конгресима руских археолога, који су се од 1869. године одржавали тријенално уз учешће еминентних страних научника, од почетка је било запажено присуство различитих представника словенских народа. На XI археолошком конгресу одржаном 1899. у Кијеву родила се идеја да се сазове посебан конгрес словенских филолога и историчара и да се на њему – на високом научном нивоу, какав су имали археолошки – договори стратегија развоја славистике за непосредну будућност. Први конгрес слависта требало је, према изворној намери, да се одржи у Прагу 1901. године (вид. Чермак 2018: 26–27). Међутим, Беч је у то осетљиво време сваку словенску иницијативу дочекивао с подозрењем, па је у страху да замишљени конгрес не прерасте у политичку манифестацију словенског национализма – забранио његово организовање. Тако се иницијатива поново вратила у Русију: на себе је припрему конгреса преузело тзв. II одељење

(Одељење за руски језик и словесност) Императорске академије наука.

Руска славистика, оличена пре свега у споменутом ауторитативном Академијином одељењу, али и катедрама за словенску филологију на практично свим престижним императорским, тј. државним универзитетима (Петроград, Москва, Кијев, Харков, Казан, Варшава, Одеса, Јурјев, Хелсингфорс), проживљавала је у то време интензиван развој и имала је као нико у словенском свету и научни и инфраструктурни капацитет да овакав конгрес успешно организује. Тога ради сазван је и у Петрограду 1903. године одржан Припремни конгрес руских филолога-слависта (Предварительный съезд русских филологов-славистов) – са задатком да разради платформу предстојећег првог међународног славистичког научног форума. О томе колико је тај скуп био озбиљан и какав је био његов научни потенцијал нека посведоче само имена неколицине од преко 120 учесника: доајени Спасович, Пипин, Ламански, Јагић, зрели и афирмисани Бодуен де Куртене, Фортунатов, Грот, Лавров, Собољевски, Миљуков или тада још релативно млади Шахматов.⁴ Конгресом је председавао Ватрослав Јагић.⁵

4 Уп. материјале изложбе Санктпетербуршке филијале Архива Руске академије наука «Предварительный съезд русских филологов. С.-Петербург. 10–15 апреля 1903 г.» <<http://ranar.spb.ru/rus/vystavki/id/680/>>, приступ 9. 06. 2018.

5 Искрпно о Припремном конгресу вид.: Лаптева 2013.

2. Неодржани конгрес слависта у Петрограду 1904.

Одлуке Припремног конгреса 1903. биле су далекосежног карактера и предодредиле су ток припрема за Први међународни конгрес слависта који је заказан за крај лета 1904. Проблематика конгреса формулисана је у 17 тачака, међу којима се о најважнијим дискутовало већ на припремном: рад на писању и публиковању енциклопедије славистике, упоредне граматике словенских језика, етимолошког речника словенских језика, црквенословенског речника, рад на словенској библиографији и др. (уп. Лаптева 2013: 50). На чело комисије за припрему конгреса изабран је Александар Пипин, а чланови су били, поред осталих, Шахматов, Собољевски, Фортунатов, Лавров, Бодуен де Куртене. Одбор је најпре приступио одређивању броја руских и иностраних слависта који ће бити позвани на конгрес и првобитно је планирано да укупан број позваних буде 600 учесника – 200 руских, 125 пољских, 75 представника Чеха, Словака и Лужичких Срба, 75 Јужних Словена и 125 осталих. Напоследку је на конгрес, уместо планираних 600, позвано 219 слависта. Политички мотиви – које је комисија настојала да по сваку цену елиминише из научног програма – од самог почетка бацали су сенку на организацију овог конгреса. Од позваних иностраних научника (махом чланова учених друштава, академија или универзитетских професора) одбили су учешће Немци, Французи и представници Оксфордског

универзитета, а од Словена конгрес су бојкотовали Пољаци. Занимљиво је за ову прилику споменути да се од српских институција одазвала, изгледа, само Матица српска и делегирала свог председника Антонија-Тону Хаџића и тадашњег Матичиног библиотекара Јована Радонића (вид. Лаптева 2014: 153; 156).

Конгрес је био темељно припремљен, израђена су „Правила“ његовог одржавања, а комплетиран је и научни програм који се углавном придржавао смерница задатих на Припремном конгресу. Поред тога, као теме за дискусију понуђена су питања словенске ћириличке, глагољичке и латиничке палеографије, састављања етнографских и дијалектолошких карата словенских земаља и народа, пописа, описа и издавања старословенских рукописа, организовања научних експедиција и сл. (вид. Лаптева 2014: 154).

Над конгресом, чије је време одржавања заказано за 31. VIII – 19. IX 1904, поред унутрашњих противуречности, надвили су се и облаци велике политике. Почетком 1904. избио је, наиме, Руско-јапански рат. На заседању комисије за његову припрему 10. III 1904. прочитана је одлука Државног савета да се због ратног стања у земљи одржавање конгреса одложи, те је обавештење о томе разаслато свима који су се одазвали позиву на учешће. Термин одржавања одлагао се за 1906. годину, али револуционарна збивања у Русији 1905–1907. сасвим су осујетила ову вредну иницијативу.

Упркос све ненаклоњенијим временима, програм издавачке делатности Академијиног II одељења у служби обједињавања међународне славистике, донет на Припремном конгресу 1903, мало-помало се остваривао, па је тако, на пример, као први том започете *Енциклопедије* изишла Јагићева монументална *Историја словенске филологије* (Јгич 1910). Међутим, Русију је чекао Први светски рат, а затим бољшевичка револуција. Совјетска Русија је од двадесетих година репресијала слависте и систематски укидала академску и научну славистику, јер се на њу гледало као на реликтни инструмент идеологије царистичког панславизма. Тако је онај велики успон руске славистике последње деценије XIX и прве XX века напречац заустављен и биће јој потребне деценије да поново стане на ноге. Као последица тог великог прогона слависта, многи знаменити руски научници нашли су се у емиграцији чинећи непроцењиво појачање у славистичким центрима Европе и Америке.⁶

3. Први одржани конгрес: Праг, 1929.

После Првог светског рата, најразорнијег у претходној историји, на рушевинама трију великих империја и читавог дотадашњег европског порет-

6 Да споменемо само најзначајније: Трубецки, Љацки, Куљбакин, Францев, Струве, Јакобсон, Свјатополк-Мирски, Погодин, Ањичков, Дилевски, Бицили, Погорелов, Исаченко...

ка, догодиле су се тектонске геополитичке промене које су изгледале као испуњење сна различитих словенских национално-ослободилачких покрета. Независност и суверенитет стекле су за славистику веома значајне земље: Чехословачка и Пољска. На словенском југу било их је још две – Краљевина СХС (Југославија) и Бугарска. Традиционално јака упоришта славистике у несловнеским земљама Европе (Берлин, Лајпциг, Беч, Париз) опстајала су и задржавала свој давно стечени престиж, међутим, у свима „версајским“ словенским земљама славистички центри у националним академијама наука и на универзитетима амбициозно су се развијали. Међудржавна културна сарадња између Бугарске, Југославије, Пољске и Чехословачке, поред осталог и у области академских студија славистике, непрестано је добијала на интензитету, док је Совјетска Русија у том погледу била потпуно изолована. Као најутицајнији центар славистике постепено се уздизао Праг. Ту је на најбољим традицијама руске и европске лингвистичке мисли од Бодуена де Куртенеа, Фортунатова, Шчербе и др. до Фердинанда де Сосира – између два светска рата настајао један од стожера модерне науке о језику и књижевности – Прашки лингвистички круг (1926), који је, дугорочно гледано, задао и нови смер укупној словенској филологији.

Стога не треба да чуди што је, читавих четврт века после припремљеног а неодржаног конгреса, управо у Прагу сазван и 1929. године одржан I међународни конгрес слависта (словенских фило-

лога). Премда је овом конгресу посвећена знатна научна литература, не би било наодмет подсети-ти овом приликом бар на најважније чињенице о његовом току.

Председник одбора за организацију конгреса био је Матија Мурко, секретар Јиржи Хорак и благајник Милош Вајнгарт. Они су за време одржавања – од 6. до 13. октобра 1929 – чинили председништво конгреса. Прашки конгрес имао је снажну симболичку димензију: протекао је у знаку обележавања 100-годишњице смрти патријарха славистике Јозефа Добровског. То му, међутим, сем разумљивог пијетета према оснивачу научне славистике, није сметало да буде модеран, проспективан и на свој начин – прекретнички.

Учесник прашког конгреса, већ тада на великом гласу у међународном славистичком покрету, Александар Белић⁷ – и поред мноштва критичких опаски у свом осврту – оцењује његов значај:

Он је приближио људе који на истом послу раде у различним словенским земљама; он је истакао нове правце рада и изнео их пред оне који досада нису о њима мислили или, заклањајући се за конзерватизам који постоји и код научника као и другде, нису о њима хтели мислити. Све то заједно дало је несумњиво велики потстицај за даљи рад многим, многе је охрабрило, а многим је дало материјала за размишљање о ономе о чему дотле нису мислили (Белић 1929: 160).

7 Личном доприносу Александра Белића међународном славистичком покрету посвећен је исцрпан и на архивској грађи заснован рад Богољуба Станковића (2007).

У поздравном говору у име југословенске делегације Белић је на отварању конгреса истакао:

Било је покушаја у прошлости да се такав конгрес сазове, али ово је први пут да је он остварен. Није случајно што је он остварен баш у оној словенској земљи у којој се родио и оснивач словенске филологије неумрли Јосиф Добровски, а још је мање случајно што су се претставници словенске филологије из свих словенских земаља први пут састали у оној словенској вароши у којој је интересовање за остале словенске народе било увек врло живо и стално будно... Међутим колико је било дубоких разлога да се не само данас састанемо, него да се већ одавна састајемо... Али, као што се види, било је потребно да се изврше огромне промене у свету, да се после једног крвавог рата, по страхотама једног од најкрвавијих откако свет постоји, словенски народи ослободе, па да данашњи научни састанак наш, тако отмен по циљевима својим, а тако оправдан по својим разлозима, буде остварен у пуном обиму своме (Белић 1929: 164).

Конгрес је радио у три секције: 1) историјско-књижевна, 2) лингвистичка и 3) педагошко-методолошка (уп. Белић 1929: 161). То је први и уједно последњи пут да се на међународним конгресима слависта у дистрибуцији секција предност да науци о књижевности. А разлог томе могао је лежати погледима на словенску филологију главног организатора конгреса: о Мурку Белић вели да је „човек из онога поколења слависта које није одвајало књижевност од језика, језик од етнографије“ (Белић 1929: 160). Без обзира на то спољно обележје конзервативности, конгрес је – упркос погдекад и жучним дискусијама – био изразито отворен за иновације.

Није згорег подсетити да је у погледу нових праваца истраживања тон конгресу задао Прашки лингвистички круг, који је нарочито за њега саставио и публиковао своје знамените *Тезе*.⁸ Иако током рада прашког конгреса нису једногласно прихваћени ни заслужено оцењени сви ставови Прашког лингвистичког круга, чињеница је да је да се о њима живо расправљало,⁹ а и да су приметно пропртили путеве славистике у наредним деценијама, те тиме утицали не само на науку о словенским језицима и књижевностима, већ и на физиономију међународног славистичког покрета. Да подсетимо, ту је став о језику као функционалном систему, промоција синхроног проучавања

8 *Thèses y: Mélanges linguistiques dédiés au premier congrès des philologues slaves* (« Travaux du Cercle linguistique de Prague », 1), Prague, 1929.

9 По Белићевом сведочењу, о *Тезама* се расправљало „цело поподне“ на пленуму 7. октобра: „Њихове тезе обухватају велики део савремене лингвистике, тако да нису на овоме скупу могле бити исцрпно продискутоване. То није могло бити утолико пре, што у овом правцу испитивања која су отпочета, тако да речем, званично издањем Фердинанда де Со-сира *Cours de linguistique générale* (1916), а која су продужили његови ученици [...] нису још добила тако завршену форму да би се могла изнети у облику дефинитивно утврђених принципа. Напротив, многобројни говорници (проф. Њич, Дорошевски, Белић и др.) доказивали су да и међу представницима такозване структуралне или функционалне лингвистике нема још ни приближно потпуне сагласности, а, с друге стране, да су и испитивања старијих лингвиста вођена често у правцу те новије лингвистике. Јасно је било из целе дискусије да нико није порицао значај новог правца и потребу да се предузета проучавања удубе и прошире“ (Белић 1929: 167).

словенских језика, нова пројекција компаративног метода, законитости веза између лингвистичких појава (I теза); истраживања фоничког аспекта језика, речи и група речи, синтагматских стратегија (II теза); језичких функција, књижевног језика, песничког језика (III теза); савремених проблема старословенског језика као *књижевној* језика и *локалних редакција* тог књижевног језика (IV теза); проблема фонетске и фонолошке транскрипције за словенске језике (V теза); принципи лингвистичке географије и њихова примена на етнографску географију словенских територија (VI теза); проблеми општесловенског лингвистичког атласа, посебно лексичког (VII теза); проблеми метода словенске лексикографије (VIII теза) и значај функционалне лингвистике за културу и критику словенских језика (IX теза) (уп. Кондрашов сост. 1967: 17–41).

На пленарним заседањима прашког конгреса доносиле су се резолуције о појединим како организационим, тако и научним питањима. У појединим резолуцијама јасно се види пресудан утицај теза Прашког лингвистичког круга, што се нарочито тиче значаја синхроног проучавања савремених словенских језика, али не искључујући дијахроно, већ у равнотежи обају приступа, а посебно – принципа израде општесловенског лингвистичког атласа. На пример:

I конгрес словенских филолога у Прагу утврдио је важност примене и синхроничног и дијахроничног метода у испитивању језичких факата. Пошто функционално-струк-

турално (а специјално синхронично) испитивање није створило још потпуно утврђен систем научног испитивања, то се мора оставити појединцима да продуже ова испитивања [...]. Оба метода рада, дијахронични (историски) и синхронични, — допуњују се узајамно. Од циља научних студија зависи, да ли ће се само један од њих употребити, оба наизменице или оба у исто време. Конгрес одлучује да комисија која је ову резолуцију саставила остане и даље у важности, са задатком да спрема материјал из ове области испитивања за нови конгрес словенских филолога...“ (Белић 1929: 168).

Нека од имена лингвиста који су чинили ову комисију и мање упућенима говоре гласније од горњег цитата: Белић, Дорошевски, Карцевски, Матзијус, Њич, Романски, Симович, Трубецки, Хавранек (уп. Белић 1929: 168).

Ево и резолуције о општесловенском лингвистичком атласу: „Први конгрес словенских филолога одобрава предлог о састављању *Лингвистичкој словенској атласа* и одлучује да одреди одмах привремену комисију која ће докраја организовати овај посао“, а у комисију су изабрани: „Белић, Бузук, Милетич, Њич, Тенијер, Хујер“ (Белић 1929: 171).

Друге резолуције тицале су се, рецимо, славистичке научне библиографије или принципа каталогизације и издавања старословенских споменика. У свему томе, као, уосталом, и у одлуци о покретању рада на лингвистичком атласу, јасно се види континуитет у односу на идеје с почетка века, изнете у 17 тачака током припрема неодржаног петроградског конгреса (вид. Лаптева 2014: 154; 2013: 50).

Кад је, међутим, реч о значају прашког конгреса за организацију међународне сарадње слависта – тешко га је преценити. Од кардиналне је важности – *свајашушарна дефиниција међународној славистиичкој йокреши*. Ево Белићевог сведочанства о завршном пленарном заседању радног дела конгреса у Прагу, 10. октобра:

После завршених радова после подне сви учесници конгреса сакупили су се у амфитеатралној учионици нове зграде Карлова универзитета, која је први пут за време овог конгреса и употребљена, у пленарној седници у којој су саопштене различне резолуције конгреса и једногласно примљене. Затим је прочитан пројекат статута за конгресе словенских филолога у 12 тачака и, са малим изменама, акламацијом је примљен. Г. Љер-Сплавињски је објавио после тога жељу пољског изасланства, коју је одобрила и прихватила пољска влада, да идући конгрес – кроз *йеиш* година – како је статутом предвиђено, буде у Пољској [...]. Дотле ће ликвидацијом послова овог конгреса управљати досадашње његово председништво. Све је ово једногласно примљено (Белић 1929: 175).

I међународни конгрес слависта у Прагу 1929. окупио је 544 учесника, од којих 183 странаца. Најбројнија страна делегација била је пољска (40), затим југословенска (20), тек потом следе француска (12), немачка (10), совјетска (9), бугарска (8), румунска (5)... (вид. Белић 1929: 165).

Организатори су прегли да прикупе и издају све материјале одржаног конгреса, па тако и све поднете реферате. Замишљено је да то буде двотомник, а да се у првој књизи штампају све резолуције Конгреса, док би друга била његова научна леги-

тимација. Приступило се најпре припреми ове друге, која је на преко 1000 страна изишла из штампе тек 1932,¹⁰ док прва никада није угледала светлост дана...

4. Варшава и Краков (1934), Београд (1939)

II међународни конгрес слависта (с одредницом у загради: „словенских филолога“) одржан је у Варшави и Кракову од 23. до 30. септембра 1934. И он је имао своју специјалну тему, па и својеврсног духовног патрона – Адама Мицкјевича, и то поводом стогодишњице од првог издања *Пана Тадеуша*, као и чињенице да је пољски песник задужио славистику својим париским предавањима из словенских књижевности (1840–1844).

Припреме за овај конгрес текле су ступњевито. У Прагу је 1929. најпре именована пољска конгресна комисија коју су чинили Хшановски, Лер-Сплатињски, Њич и Шобер, а она је крајем 1932. сазвала национални скуп пољских слависта на којем је, поред осталог, изабран Организациони комитет који ће руководити припремама и радом међународног конгреса слависта. Комитет су чинили: Розвадовски као председник, Слоњски као потпредседник, Дорошевски као генерални секретар и Шобер као благајник (вид. Szober 1934a:

10 *Sborník prací I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929. Svazek II. Přednášky*. Uspořádali Jiří Horák, Matyáš Murko, Miloš Weingart a Stanislav Petíra. Praha: Nákladem výboru I. sjezdu slov. filologů v Praze, 1932, 1137 s.

254). Овај последњи, имајући по природи ствари добар увид у све финансије читаве манифестације, оставио је занимљиво сведочанство о кризном времену и тешкоћама с којима се Комитет носио, али које изгледају прилично наивно у поређењу с препрекама које у сличним пословима треба савлађивати данас (уп. Szober 1934a: 254).

Конгрес је радио од 23. до 27. октобра у Варшави, у згради Варшавске политехнике, а затим је 29. у Кракову одржано пленарно заседање посвећено Мицкјевичу. Споменимо као занимљивост да је тим пленумом у аули Јагјелонског универзитета председавао Павле Поповић, а да су пленарни референти били Пол Казен, Јулијус Хајденрајх (alias Долански), Фран Илешич, Ђовани Мавер и Станислав Пигоњ (вид. Szober 1934b: 254; Белић 1934a: 290).

II конгрес подељен је – за разлику од прашког – на четири секције: 1) лингвистичку, 2) књижевно-научну, 3) културно-друштвену (по Белићевој номенклатури – „историјско-правну“ – уп. Белић 1934a: 290) и 4) дидактичку. Оно што Шобер спомиње као значајну новину, а Белић критикује, јесте управо та „културно-друштвена“ („kulturalno-społeczna”). „Трећа секција“ – читамо код Шобера – „радила је [...] у подсекцијама: у једној се дискутовало о правно-системским и културноисторијским питањима, друга је била посвећена словенској етнографији, још једна – праисторији и напokon последња – антропологији. Секција о темама из ове области била је новина на Конгресу слависта.

Први конгрес ове теме није узео у обзир“ (Szober 1934b: 272–273). Белић је незадовољан оволиким диверзитетом: „Истина је да се све науке тих секција додирују, али ја мислим да нема довољно разлога умножавати број секција...” (Белић 1934a: 290). Ипак, организација је заслуживала похвалу: у преподневним терминима одржавала су се пленарна заседања „на којима се расправљало о општим или општесловенским питањима из лингвистике, науке о књижевности, историско-правне науке и методологије (одн. дидактике) језика и књижевности, а по подне бивале су седнице секција у којима су се износила специјална питања“ (Белић 1934a: 290).

Кад је реч о укупним научним донетима II конгреса, Белић не даје високу оцену: „Уколико се учесници овог Конгреса нису држали већ познатих, много пута употребљаваних начина испитивања, они су бежали у појединости, задовољавајући се чак изношењем какве мале истине или каквог ситног интересантног факта“ (Белић 1934b: 375).

У погледу организационог нормирања међународног славистичког покрета други конгрес разликовао се од првог. Прашки конгрес донео је „велики број резолуција и одредио је одборе да се о њиховом извршењу брину“, па је „много штошта од тога остало [...] мртво слово на хартији“; због тога се, „вероватно, и одустало од доношења резолуција на Конгресу у Варшави [–] то је био више састанак оних које покреће у животу и раду исти духовни интерес“ (Белић 1934a: 290).

Међутим, Белић с правом хвали две одлуке које су збиља од суштинског значаја за организацију међународног славистичког покрета: 1) „да се у свакој земљи са већим бројем слависта организује Конгресни одбор, који ће одредити који ће од пријављених радова излазити пред Конгрес, а који ће бити само у изводу саопштени у публикацијама Конгреса“ и 2) да се образује „Стални међународни одбор за славистичке конгресе као што има сличних одбора и за друге интернационалне конгресе“ (Белић 1934б: 375).

Конгрес из 1934. био је и обимом мањи од првога: на њему су била пријављена 224 реферата (Szober 1934b: 273).

Свој осврт на II конгрес Белић завршава:

На последњем скупу Конгреса, 30. септембра, г. председник Конгреса Розвадовски објавио је да ће идући, Трећи интернационални конгрес слависта, по пристанку југословенске владе, бити у братској Југославији. То је Конгрес прихватио са одушевљењем (Белић 1934б: 377).

III међународни конгрес слависта (словенских филолога)¹¹ припреман је темељито и амбициозно,

11 О њему је код нас настала знатна литература и углавном су познате његове контуре, те се на њему нећемо детаљно задржавати. Као један од докумената за конкурисање Београда да (поново) добије организацију међународног конгреса слависта, Славистичко друштво Србије под председништвом проф. Богољуба Станковића објавило је репринт издања конгресних материјала из 1939 (Станковић прир. 2008). Ту је исцрпно представљен ток припрема и укупна физиономија београдског конгреса (Станковић 2008). Вид. такође архивске материјале објављене у *Славистици* (Станковић 2006),

а читавом његовом пројекцијом и организацијом руководио је Александар Белић – с позиције већ етаблираног ауторитета у међународном славистичком покрету и, свакако пресудно, председника Српске краљевске академије. Одржавање Конгреса планирано је од 18. до 25. септембра 1939. Извршни одбор Конгреса конституисан је 1938, а председништво су чинили: Александар Белић, председник, потпредседници Стјепан Ившић и Франц Рамовш, секретари Петар Колендић, Петар Скок и Хенрик Барић, благајник Станко Шкерљ и административни секретар Александар Арнаутовић. Из састава председништва види се да је планирани конгрес имао карактер општејугословенске манифестације.

У односу на претходна два, како је то у свом несуђеном говору на отварању београдског конгреса, потом штампаном у материјалима у модификованом облику, истакао Белић, много тога требало је да буде другачије: „Научени искуством првих двају славистичких конгреса, Прашког од 1929. год. и Варшавско-краковског од 1934, – Извршни одбор Трећег међ. слав. конгреса, још у лето прошле године, донео је одлуку да овај Конгрес буде више *радни* неголи *рејрезентативни*“ (Станковић прир. 2008: 580). Постулирао је Белић насушну потребу за методолошким уједначавањем актуелних славистичких истраживања, па и чвршћим дефинисањем опсега славистике:

међу њима и осврт на Конгрес његовог административног секретара, припреман за часопис *Сирани йреїлед* (IX–X), 1941 (Арнаутовић 2006).

у извесном смислу овај [је] Конгрес представљао сужавање онога што се каткада сматрало да улази такође у круг славистичких студија (историја, историја права, словенске старине, етнографија и сл.). Али је због ограничавања на оно што представљају славистичке студије у правом или уском смислу речи, овај Конгрес добио могућности да се дубље и свестраније посвети њима (Станковић прир. 2008: 581).

Београдски конгрес предвиђао је чак пет секција – 1) за лингвистику, 2) за историју књижевности, 3) за наставу славистике, 4) балканолошку и 5) фонолошку секцију. Број учесника који су потврдили своје присуство Конгресу достигао је 400 (Станковић прир. 2008: 582; Арнаутовић 2006: 453).

Припремљени су и текстови посебних резолуција Извршног одбора, о којима је требало да се изјасни Конгрес, а којима је Белић придавао, очигледно, велики значај. Неке од тих резолуција, као што ће се видети, јасно показују континуитет с одавно формулисаним правцима размишљања – још од припремног конгреса у Петрограду 1903: 1) издавање потпуног старословенског речника, 2) организовање словенске филолошке и лингвистичке библиографије, 3) организовање лингвистичког атласа словенских језика, 4) начин издавања старих језичких споменика, 5) издавање етимолошког речника словенских језика, 6) организовање општег прегледа народне поезије и 7) настава народног језика и књижевности у средњим школама (вид. Станковић прир. 2008: 756–758).

Све су научне и организационе припреме за Београдски конгрес обављене, разрађен је чак и излетнички програм, али поново се – 35 година од оме-
теног првог, петроградског, – драматично умешала
политичка историја. После успостављања Чешко-
Моравског протектората и распада Чехословачке
1938, што је, како се између редова може прочита-
ти у материјалима, већ уздрмало организацију III
конгреса, наступио је 1. септембар 1939 – почетак
Другог светског рата. Извршни одбор на челу с
Белићем донео је тешку одлуку: да се конгрес от-
каже и „ликвидира“. Ова ликвидација значила је
публиковање свих прилога који су пристигли по-
сле одлуке о отказивању и исцрпно резимирање
свих претконгресних активности. На почетку свог
уводног излагања Белић вели:

Извршни одбор, налазећи се у овом тренутку пред страш-
ном перспективом пустоши и уништења који ће задесити
народе оних који би учествовали у овом Конгресу, узбуђен
садашњошћу и узнемирен за блиску будућност, жели да
ново време у којем ће бити одржан Четврти међународни
конгрес слависта означи епоху пријатељских узајамних
односа међу народима света, а нарочито Словенима, која
ће једино зајемчити и нов полет славистичке науке. Скру-
шен пред посматрањем оног што се збива, он ће чекати,
чувајући савесно све оно што се окупило око Трећег конгре-
са, да му време допусти да заставу Четвртог конгреса преда
у руке оних које духовна заједница овог Конгреса нађе за
достojне. Када ће се земље-учеснице у овом Конгресу или
њихови претставници јавити са овом жељом – то зависи
од будућности која је данас сасвим непозната (Станковић
прир. 2008: 580).

5. Неодржани конгрес слависта у Москви 1948.

Раздобље рата, како се и очекивало, довело је до изнуђене хибернације међународног славистичког покрета, а с првим послератним годинама стигли су први покушаји, крајње неспретни и дубоко штетни, да се на „новим“ основама овај покрет оживи. О словенству, словенској солидарности, па и славистици за време и после рата говорило се много. Реч је о тзв. „новом словенском покрету“ као политичко-пропагандном оружју Совјетског Савеза у борби с фашизмом и за успостављање апсолутне контроле над земљама „народне демократије“ које су се нашле у његовој орбити. Као демонстрација дефинисања и учвршћивања „новог словенског покрета“ организован је у Београду 1946. први послератни свесловенски конгрес,¹² а од његових резолуција за међународни славистички покрет била је релевантна она о организовању научног конгреса слависта крајем 1947.

Белић није губио наду у обнављање међународног славистичког покрета, па је учествовао како на београдском (политичком) конгресу 1946, тако и у припремама за научни конгрес. Ипак, имајући у виду профил III конгреса, који је по свему био оваплоћење Белићевог славистичког „вјерују“, свакако је морао бити забринут за будућност славистике готово једнако као и у септембру 1939.

12 О томе детаљније у: Буњак 2018; вид. одељак „Оснивање Славистичког друштва Србије према тзв. 'новом словенском покрету'“ у овој књизи.

Иако су, наиме, организатори конгреса формално били Општесловенски комитет са седиштем у Београду (орган београдског свесловенског конгреса под председништвом Божидача Масларића) и Академија наука СССР преко њеног новооснованог Института за славистику (Институт славяноведения), све време се тематиком и организацијом конгреса у ствари бавила врхушка ЦК СКП(б). Струка и наука – и иначе (готово) сва у служби идеологије – није се питала практично ни за шта.

О припреми московског конгреса исцрпан рад написала је на основу архивске грађе М. Ј. Достал (Достал 1997), а за ову прилику представимо према њему најречитије појединости.

Словенски комитет СССР организовао је саветовање ради припреме конгреса у априлу 1947. Саветовање је водио утицајни политички радник, економиста, ректор Лењинградског универзитета Александар Алексејевич Вознесенски у својству потпредседника Општесловенског комитета (касније је био и председник Организационог комитета Конгреса).¹³ Стенограм са овог саветовања пружа више него занимљива обавештења.

Вознесенски је окупљенима, међу којима је било и признатих стручњака, отворено објаснио мотиве с којима се сазива научни конгрес слависта:

Желимо да приредимо састанак научника словенских и, може бити, несловенских земаља не само из уско ака-

13 Вознесенски је, заједно с братом Николајем, чланом ЦК, свега две године касније ухапшен и 1950. стрељан у тзв. лењинградском случају.

демског интереса... желели бисмо – и то је природно – да извршимо наш идејни утицај на научнике других земаља. Наша идеологија и методологија најнапреднија је на свету... Такав идејни утицај, будемо ли могли да га извршимо, имаће значајније последице. [...] Могли бисмо пружити [...] помоћ ствари идејног васпитања широких кругова словенских земаља (Досталъ 1997: 185).

Један од говорника на саветовању, археолог и слависта Петар Н. Третјаков, губио се у флоскулама, али рекао је најбитније: „Дошло је време да се створи нова славистика с напредном методологијом и теоријом, достојна слободних словенских народа који корачају у првим редовима човечанства и показују надахњујући пример другим народима света“ (Досталъ 1997: 185). У питању је била, дакле, „нова славистика“. А ево како је она оличена у првобитном предлогу Вознесенског за дистрибуцију секција будућег конгреса и њихову хијерархију по важности: 1) филозофска, 2) историјска, 3) економска, 4) филолошка, 5) правна, 6) географска и геолошка, 7) етнографска (Досталъ 1997: 186).

За пленарне реферате предлагале су се теме које би за словенске научнике биле поучне у методолошком (у ствари – идеолошком) погледу, а у којима би совјетски демонстрирали своју супериорност, тј. такве у којима, према формулацији филозофа Василија С. Молодцова, „совјетски научници могу да доведу у ред главе историчарима словенских земаља“ («вправить мозги») (Досталъ 1997: 187). Одустајало се ипак од одвећ „распако-

ваних“ тема као што је, нпр. тридесетогодишњица Октобарске револуције („Утицај Октобарске револуције на историју Словена“) из бојазни да то неће бити добро примљено на Западу. Уосталом, председник Општесловенског комитета Масларић упозоравао је у лето 1947. у писму Организационом комитету како „у неким западним земљама [...] постоје покушаји да се ове активности прогресивне словенске науке представе као тобоже ’ново испољавање панславизма’ [...], као конгрес припреме руководећих кадрова словенске политике, називајући га конгресом руководиоца Словена. Искривљујући термин ’славистика’, реакционари и разбојници пера називају ову грану напредне науке ’руковођењем словенским светом’ (!?)“ (Досталь 1997: 187–188).

О организационим питањима одлучивало се на трима пленумима Општесловенског комитета – у Варшави (15–18. јуна 1947), Софији (11. октобра 1947) и Прагу (25–26. фебруара 1948), па се Конгрес, првобитно планиран у октобру/новембру 1947, стално одлагао – најпре за 15. април 1948, а затим за 18. јуни 1948, да би почетком јуна био одложен још једном – за јесен исте године, и то на неодређено време.

На тим форумима допуњавала се тематика чак и пленарних заседања, па је тако, нпр., у Прагу предложена тема „Савремена економска изградња у словенским земљама“ или „Учење академика Н. Ј. Мара и његова улога у савременој лингвистици“... Одлучено је да се коначно утврди тема за пленум

Конгреса „Стање и задаци савремене славистике“ и листа референата: Греков (СССР), Белић (Југославија), Лер-Сплатињски (Пољска), Павлов (Бугарска) и Неједли (Чехословачка). У једном извештају с пленума у Прагу, поводом приспелих реферата учесника из иностранства, каже се:

Ови материјали још нису проучени, али може се сматрати да ће многи реферати научника из Пољске и Чехословачке бити аполитични и да неће дати допринос марксистичком и комунистичком усмерењу Конгреса. Реферати низа научника из Бугарске и Југославије, обрнуто, издвајају се по тежњи њихових аутора да буду на висини захтева борбене марксистичке науке (Достал 1997: 192).

У марту 1948, кратко време пред један од предвиђених термина одржавања Конгреса (15. IV), организовано је „завршно“ саветовање у ЦК СКП(б) о структури и програму предстојећег скупа. Уводно излагање имао је Вознесенски, који је поентирао овим речима:

Настојимо да обезбедимо високу идејност и исправну методологију реферата совјетских научника, као и разраду јединствене тачке гледишта совјетских научника на кардиналне проблеме славистике, како међу нама не би било неслагања. За циљ конгреса постављамо постизање коренисте промене у методологији славистичких радова, чишћење славистике од буржоаских и реакционарних теорија (Достал 1997: 193).

У име ЦК на саветовању је практично арбитрирао по злу познати идеолог најтврђе линије – Андреј Жданов (вид. и Достал 2001). Он је у

целини одбацио као „немарксистичку“ економску секцију, доказујући да она не може показати ништа до разлике између социјалистичке економије у Совјетском Савезу и (још увек) капиталистичких економија у словенским земљама. Није му се допала ни тема „Заједништво словенских народа према етнографским подацима“, јер то би могло изазвати заостравање међунационалних противуречности, а онда ће се, с обзиром на то да су тему иницирали Руси, „повести разговори о ’млађој браћи““ (Досталъ 1997: 195). Замерио је што је програм Конгреса претрпан рефератима, јер нема потребе да се за сваку тему позивају научници из свих словенских земаља, будући да исти проблеми нису код свих једнако разрађени. „Конгрес“ – вели он – „треба да буде свечани дефиле корифеја славистке, а не патетични покушаји прозелита и почетника“ (Досталъ 1997: 195). Истовремено се одлучно супротставио позивању научника из САД, Велике Британије и Француске, образлажући то сасвим у складу с реториком праскозорја хладног рата: „Нека ти научници прво обуздају своје властодршце и заслужи част да их Совјетски Савез позове“ (Досталъ 1997: 195).

Убрзо после овог саветовања стигла је одлука Политбироа ЦК СКП(б) да се – због тога што су „реферати већине делегата Општесловенског конгреса научника-слависта стигли из иностранства с великим кашњењем“, а и да би се Конгрес „боље припремио“ – отварање помери за 18. VI 1948.

Према коначној одлуци, утврђена је структура Конгреса по секцијама: 1) историја, 2) филологија (с подсекцијама – лингвистика и наука о књижевности), 3) археологија, 4) етнографија и фолклор и 5) педагогија.

Иако се испрва предвиђало позивање импозантног броја страних слависта, међу којима је било чак и руских емиграната, усаглашавањем с ЦК дошло се до листе од свега 21 госта, од чега из несловенских земаља само 11 – или комуниста, или СССР-у лојалних друштвених радника и државних функционера. У својству делегата Конгреса на листи ЦК нашло се по 25 научника из Бугарске, Југославије, Пољске, Чехословачке и СССР-а. Из иностранства се очекивало око 150 особа (укључујући и све чланове Општесловенског комитета), од домаћих – 200 Московљана и 150 становника других градова СССР-а (укључујући и делегате Конгреса).

Напрасно одлагање потпуно припремљеног конгреса, како се испоставило, био је симптом покопавања читавог геополитичког пројекта „новог словенског покрета“. Политички догађаји који су уследили прецртали су словенску политику Совјетског Савеза, па су се словенски комитети у земљама иза „гвоздене завесе“ гасили по принципу домино ефекта.¹⁴

14 Занимљиво је да је Словенски комитет СССР угашен тек 1962, када је ушао у састав Совјетског комитета за очување мира.

6. Београдски међународни славистички састанак 1955.

Већ прве назнаке „отопљавања“ после Стаљино-ве смрти 1953. подгрејале су и наде да међународни славистички покрет ипак може васкрснути, али без политичког диктата из „центра“, већ на принципима узајамног уважавања и као израз аутентичних потреба струке и науке. Иницијатива да се у Београду сазове међународни сусрет слависта потекла је од југословенских колега. С тим циљем почетком новембра 1954. одржана је југословенска конференција славистичких катедара, на којој је одлучено да се наредне године у Београду сазове такав међународни састанак. Формиран је у ту сврху Организациони одбор у саставу: Александар Белић, председник, Антун Барац, Антон Слодњак, Блаже Конески као потпредседници, затим генерални секретар Кирил Тарановски и секретари Стјепан Ившић, Франце Томшич и Јован Вуковић (BMSS 1957: 3–4). На другом састанку представника свих југословенских универзитета, одржаном поткрај децембра 1954, утврђен је и оквирни програм састанка:

1) организациона питања: а) о сазивању међународног славистичког конгреса; б) о изради славистичке библиографије; с) о размени публикација; д) о разним другим могућним формама ближе сарадње међу славистима разних земаља; е) о пружању организоване помоћи научном славистичком подмлатку итд. 2) научно-информативни реферати о развоју славистике у појединим земљама у послератном периоду; 3) научни реферати о следећим темама: а) Задаци и

методи проучавања словенских језика (као нпр.: Савремене лингвистичке струје у свету и словенска лингвистика, Основи словенске синтаксе, Стварање и развитак словенских књижевних језика и сл.); b) Задаци и методи проучавања словенских књижевности (као нпр.: Проучавање међусобних веза словенских књижевности и њихових односа према другим књижевностима, Проучавање народне књижевности код Словена и сл.) (BMSS 1957: 4).

И тако је, уз једнодушан одзив релевантних научника-слависта свих словенских и највећег броја несловенских земаља с развијеном славистиком, од 15. до 21. септембра 1955, равно 16 година после отказаног конгреса 1939, одржан Београдски међународни славистички састанак. Главни град тадашње ФНРЈ, био је у ваљда једино место у Европи онога времена на којем се могао успешно организовати овакав скуп. Била је то, наиме, геополитички гледано, „прелазна зона“, „ничија земља“ између Истока и Запада, социјалистичка земља изван непосредног домаћаја Совјетског Савеза која притом изнуђено, али успешно флертује са западним силама – укратко, идеално место за неутрални сусрет „на пола пута“...

На Београдском састанку окупило се 67 учесника из иностранства и 160 из Југославије (60 пуноправних учесника и 100 гостију). У извештају са састанка закључује се с тешко скриваним поносом: „Мора се констатовати чињеница да су се у Београду, у септембру 1955. године, први пут састали на заједничком скупу слависти из свих словенских, као и већине несловенских земаља у којима се негује славистика. Тако је београдски

славистички састанак добио пун ауторитет да одлучује о свим горућим питањима међународне организације научног рада на пољу славистике“ (BMSS 1957: 4–5).

У поздравној беседи на отварању Белић је рекао:

Наш главни циљ је данас [...] да покушамо да вратимо ствари у стари ток [sic!] и да га још појачамо да се могу даље повољно развијати. Конгрес од 1939. год. ставио је цео низ научних питања да се о њима зналачки расправи и да се њихов даљи развитак упутити правилним путем. Свакако би се и на конгресу од 1948. г. расправљало о сличним питањима, мада је његов широки обим – он је обухватао и историју, и етнографију, и фолклор, и традиционалну усмену књижевност словенских народа и још друге сродне дисциплине – обећавао да ће се на њему расправљати нарочито о узајамности свих поменутих наука код Словена.

Данас се нисмо тога ради скупили. Решавање нарочитих проблема и методолошког и научног карактера – остављамо будућим славистичким састанцима и конгресима [...]. А овога пута ми смо се састали ради наших општих организационих послова. Да бисмо их могли савладати, ми смо узели оне научне дисциплине које су нам најближе: језик и књижевност. Уколико смо тиме сузили обим славистике у широком смислу, утолико ћемо, чини ми се, моћи да удубимо више наше предмете обухватајући их у свима њиховим и главним и споредним дисциплинама (BMSS 1957: 5–6).

На пленарној седници Београдског састанка изабран је Радни комитет од 32 члана.¹⁵ Седни-

15 Пун састав вид. у: BMSS 1957: 10. Споменућемо овде илустрације ради само неколико легендарних имена: Лер-Сплавнишки, Хавранек, Динеков, Мазон, Вајан, Јакобсон, Шмаус, Мавер...

цама Радног комитета председавао је Белић. На њима се дискутовало о појединим питањима, а затим су се образложени предлози одлука око којих је у Комитету постигнут консензус износили пред пленум. Тако је 16. септембра 1955. на пленуму Састанка донета одлука од пресудног значаја за савремени међународни славистички покрет: о оснивању 12-чланог Међународног одбора слависта.¹⁶ Међународни одбор слависта одржао је своју прву седницу 21. септембра. Истог дана после подне одржана је и завршна пленарна седница Састанка на којој је донет низ одлука организационе природе, од којих овде спомињемо само две: „1) да се идући конгрес одржи у Москви у првој половини 1958. године; 2) да се за председника Међународног одбора слависта изабере проф. В. В. Виноградов, који ће организовати конгресни секретаријат са седиштем у Москви“ (BMSS 1957: 16).

У завршном говору Белић вели:

Ја мислим да се овај скуп може назвати у аналима славистике – лепим данком у години – како вели наш песник. Јер се, мислим, неће скоро заборавити када је установљен Међународни одбор слависта који ће се, имајући интернационални карактер, даље бринути и о општим састанцима слависта и такође, можда, о састанцима слависта посвећеним појединачним питањима. [...]

Ето, господо, то¹⁷ се не може постићи ничим другим до узајамним поштовањем [sic!] и уверењем да сакупљени на-

¹⁶ Састав вид. у: BMSS 1957: 14.

¹⁷ Тј. на Састанку приказана „величанствена слика научног рада у славистици“.

учни радници располажу довољном снагом и научним капиталом да могу остварити изнесене тежње и значајне проблеме. Све то заједно створило је чврсту основицу за даљи успешни научни рад (BMSS 1957: 17).

Међународни славистички покрет не само што је, наизглед без великих очекивања, обновљен, већ је одлукама Београдског састанка добио чврст темељ и профил који је, уз нужне иновације, задржао до данас. Актуелни Статут Међународног комитета слависта (МКС), с последњим изменама и допунама донетим у Урбину 21. X 1994, и даље почиње преамбулом: «Международный комитет славистов создан решением Международной встречи славистов в Белграде в 1955 г. для возобновления и продолжения международных связей в области славистики и традиции славистических конгрессов, существующей с 1-ого Международного съезда славянских филологов в Праге в 1929 г.»

Београдски међународни славистички састанак, који је имао строго радни карактер, ипак је нешто манифестовао, а то је – *контиинуиитет*, и то како у односу на добре традиције првих двају одржаних конгреса, тако и у односу на неодржани III, чиме је одато признање његовом главном организатору – Александру Белићу. Он је својим огромним личним напорима, али и великим стрпљењем, тактом, па и харизмом успео да повеже покидане нити између 1939. и 1958. године, када је успешно одржан IV међународни конгрес слависта у Москви.

7. До данас и од данас

Од IV конгреса у Москви надаље међународни славистички конгреси одржавали су се редовно на пет година без иједног изузетка.¹⁸ Концепција МКС-а као колективног тела састављеног од представника слависта свих земаља са организованом научном и академском славистиком које су му приступиле, а увек под председништвом представника земље-домаћина наредног конгреса, показала је необичну виталност.

Узлет међународног славистичког покрета 1955. и његово трајање до данас, међутим, нипошто не значи да је период од шест протеклих деценија био раздобље идиличне хармоније, да није било трзавица, проблема, криза. Напротив, било их је, како унутрашњих, тако и оних из сфере „велике“ политике, и све се то у овој или оној мери одражавало на сарадњу глобалне заједнице слависта. Нпр., из писама Кирила Тарановског Ђорђу Живановићу (вид. Буњак 2012) могу се наслутити расположења пред V конгрес у Софији: пројекција југословенско-бугарских односа на сферу славистике, инсистирање на називу „старобугарски“, наместо „старословенски“, на шта су југословенски слависти испољавали већу осетљивост од осталих итд., али у једнакој мери и

18 Каснији конгреси одржавани су овим редоследом: V у Софији 1963, VI у Прагу 1968, VII у Варшави 1973, VIII у Загребу 1978, IX у Кијеву 1983, X у Софији 1988, XI у Братислави 1993, XII у Кракову 1998, XIII у Љубљани 2003, XIV у Охриду 2008. и XV у Минску 2013.

збѣна због међублоковске напетости у вези с тзв. берлинском кризом 1961...

Завршница хладног рата и геополитичке промене у свету као резултат распада словенских федерација утицале су, природно, на међународни славистички покрет, па и на структуру Међународног комитета слависта. Уместо дотадашњих пет словенских земаља њихов број нарастао је на 13, а све новонастале тражиле су да буду равноправно заступљене у МКС-у, оптерећујући почесто славистичке форуме својим политичким фрустрацијама и идентитетским питањима.

На све то крајем XX века и сама славистика нашла се у дубокој методолошкој кризи која је погодила читаву област хуманистике. Делећи судбину хуманистичких наука и токова њене „обнове“, славистика је на почетку XXI века почела да напушта строго филолошке („белићевске“) оквири и, тешко, готово сизифовски, започела транзицију ка културолошким парадигмама.¹⁹

Због непроменљивости основних начела организације међународном славистичком покрету и његовом извршном органу – МКС-у – може се замерити, као што се и замерало, на овешталости и догматичности. Облици рада на конгресима

19 Овој проблематици посвећен је, поред осталог, читав тематски број часописа *Новая русистика* = *Nová rusistika* (Brno), 2012, Supplementum: *Международная славистика в прошлом и настоящем: проблемы методологии и кризис организации (Результаты совещания в Брно)* = *Mezinárodní slavistika v minulosti a přítomnosti: problémy metodologie a krize organizace (Výsledky porady v Brně)*; вид. и: Буняк 2016.

и између конгреса практично се не мењају од IV конгреса у Москви 1958. У организационом смислу овај рад ослања се искључиво на националне научноистраживачке установе академског карактера – академије наука и универзитете, односно националне комитете и друштвене организације слависта, што, у случају словенских земаља, обезбеђује превагу палеославистичких и монотематских истраживања националног језика и књижевности у односу на инославистику и славистичку компаративистику. У досадашњој пракси сви конгреси одржавали су се, ексклузивно, у словенским земљама, што је током XX века лоцирало покретне центре славистике иза „гвоздене завесе“, док су несловенске земље долазиле у обзир за годишња заседања МКС, заседања комисија МКС и пригодне уже профилисане конференције. Кад је реч о заступљености представника појединих земаља на конгресима, углавном се строго поштују договорене квоте. Конгресни реферати морају бити претходно објављени, о чему се старају национални комитети током припрема за конгресе – почев од прикупљања пријава, процеса одабира и рецензирања текстова, па све до публиковања зборника радова националних делегација. Оваква организација рада понекад на националном нивоу омогућава формирање затворених кругова непринципијелно повлашћених, којима је унапред обезбеђено учешће на конгресима, док су слависти изван тих структура у томе онемогућени.

Нешто од побројаногa доиста представља ограничења, каткад врло озбиљна, нешто од тога свакако се пројектује и на конгресе као периодичну панораму научног рада у појединим срединама, али, у целини гледано, чини се да виталност концепта лежи управо у његовој „конфедеративности“ и доношењу стратешких одлука у МКС-у већином гласова. То је механизам који не допушта радикалне резове ни унутар самог МКС-а.

Један од најновијих предлога за реформу о којима се изјашњавао МКС у последњем сазиву тицао се одмах неколико крупних питања: 1) одустајања од конгресних квота (учешће без ограничења, где би критеријум за одабир реферата био само њихов квалитет); 2) експертизе свих пријава за конгрес на нивоу МКС-а сазивањем експертског Програмског комитета; 3) одустајања од правила да се реферати објављују пре конгреса, већ да се на нивоу МКС оформи експертска Редакција која би, на предлог руководиоца секција, одабрала један број најквалитетнијих реферата презентованих на конгресу; они би били објављени у зборнику који би био својеврсна „конгресна антологија“; 4) повећања ефикасности рада самог МКС-а кроз избор већег броја чланова Председништва, како би се једни бавили организацијом наредног конгреса, а други „концептуалним радом“, тј. развојем концепција међународне сарадње уз ослонац на анализу стања славистике у земљама-учесницама; то би омогућило напуштање праксе одржавања састанака на годишњем нивоу и састајање МКС-а

у интервалима између конгреса МКС само једном. Ови предлози изазвали су праву пометњу међу националним комитетима, па их је МКС на заседању у Београду 2014, после озбиљне дискусије, одбацио и тек одшкринуо врата за неке мање радикалне иновације.

На заседањима у Прагу (2015) и Букурешту (2016) МКС под српским председавањем унео је неколико новина у славистичку конгресну праксу, а понешто и у сопствени рад. 1) Почев од конгреса 2018. учесници тематских блокова неће бити у обавези да штампају зборнике радова пре одржавања, већ једино да их публикују у електронском облику, а да по завршетку конгреса, пошто њихови ставови буду продискутовани, своје зборнике приреде и штампају. 2) Конгреси ће бити отворени и за млађе научне раднике увођењем посебне категорије референата у секцијама – референата с постерима. 3) Уведена је, такође за младе, премда не искључиво, категорија учесника без реферата. Напослетку, премда никако на последњем месту, одлучено је 4) да се при МКС-у сачини међународна референтна листа славистичке научне периодике; листа је досад већ сачињена и има првенствено информативни, али – за неке националне научне заједнице – и утилитарни значај. Рад на листи часописа биће у будућности поверен Словенској библиотеци (Slovanská knihovna) у Прагу, која иначе већ више деценија ажурира библиографију прилога са славистичких конгреса. Одлуком донетом у Прагу 2015. Словенска библиотека постала је и матична

библиотека МКС-а, те су национални комитети позвани да сва своја славистичка издања шаљу у њен репозиторијум.

Осим тога, али не заслугом овога сазива МКС-а, већ силом прилика, велики су изгледи да ће се XVII конгрес, први пут у историји сазивања научних конгреса слависта, одржати изван словенског света. Засад је рано откривати где ће то бити,²⁰ али остаје чињеница да национални комитети словенских земаља – пре свега због материјалне оскудице у својим срединама и њихових све слабијих инфраструктурних потенцијала – нису показали спремност да уђу у трку за добијање организације новог конгреса. Постоје сигнали из чешког комитета да би, допусте ли то околности, Чешка могла пријавити своју кандидатуру за организовање XVIII конгреса 2028, јер би се то приближило obeлежавању једнога века од првога конгреса у Прагу 1929.

Кад је реч о перспективама међународног славистичког покрета, у овом часу из више разлога није могуће правити прогнозе на дужи рок. На прво место долази ровита позиција хуманистичких наука у вредносној хијерархији знања данашњице. У склопу савремене хуманистике традиционална славистика је, бојати се, неповратно изгубила свој престиж, јер је с крајем хладног рата на Западу изгубила статус стратешке дисциплине, који је повлачио за собом и знатну материјалну пот-

20 Ово данас, по одржаном XVI конгресу, више није тајна: наредни, XVII, одржаће се 2023. у Паризу.

пору, док је на Истоку, у свеобухватном процесу транзиције и „еманципацијских“ процеса, остала без некад завидног друштвеног статуса, па тако, опет, и без извора финансирања (уп. Буњак 2012). С друге стране, виталност међународног славистичког покрета, која данас, чини се, више лежи у његовом инерцијоном кретању кроз време неголи у престижу дисциплине, може бити значајно потпомогнута чињеницом да за културолошки профилисану славистику у доба глобализације и те како може бити и места и занимања, премда уз оgradu, још једном: у мери опстанка укупне хуманистике (уп. Буњак 2014).

Друго, конгреси као по дефиницији врло крупне и скупе манифестације не могу се организовати без значајне, ако не пресудне интервенције државе. У данашње време такве непосредне интервенције нису више могуће практично ни у једној земљи-чланици МКС, чак ни у оним које се номинално заклињу у „словенство“, напросто стога што се, због нових стандарда транспарентности у трошењу јавних средстава, не финансирају „догађаји“, већ – „пројекти“. Док су у случају првих међуратних, па и једног броја послератних конгреса државне структуре с одушевљењем давале прворазредан значај својству њиховог домаћина, данас је одговорним државним чиновницима тешко објаснити и шта је то славистика, а камоли зашто је важно да конкретна земља буде домаћин интернационалног конгреса.

И, најзад, треће, ера дигитализације (а није ли то можда друго име за глобализацију?), у чије је токове међународни славистички покрет и МКС храбро упловио користећи се њеним несумњивим благодетима, наметнуће, као што већ намеће, мноштво ограничења у размени мишљења и искустава у непосредном, живом контакту. Било би неозбиљно ићи толико далеко у будућност да се прориче укидање традиционалних славистичких конгреса које би, као превазиђене, замениле некакве видео-конференције, али биће да ни то није пука (анти)утопија.

8. XVI конгрес, Београд (2018)

На пленарној седници МКС-а, одржаној за време XV међународног конгреса слависта у Минску (20–27. августа 2013), донета је одлука да се организација наредног, XVI конгреса 2018. повери славистима из Србије. Поново је, дакле – 79 година после неодржаног конгреса и 63 године од Београдског састанка – дошао на ред Белићев Београд.

Последњих десетак-дванаест година улагали су се знатни напори да Београд буде домаћин нове интернационалне смотре слависта. На томе је кроз МКС радио дугогодишњи представник Србије у том телу Слободан Ж. Марковић, а подржавао га – кроз форуме српских слависта, бројне међународне скупове и интензивну издавачку делатност – тадашњи председник Славистичког

друштва Србије Богољуб Станковић. Ниједан од ове двојице вредних трудбеника-слависта данас није у животу и није дочекао остварење циља: XVI међународни конгрес слависта у Београду. Због тога су им ученици, свакоме понаособ, приредили спомен-зборнике који ће бити представљени на Конгресу.

Будући да се ови редови пишу у јеку организационих припрема XVI конгреса, не може се о њему говорити другачије до као о пројекцији, чистој идеји. Другачије ће га, разуме се, сагледати учесници који о њему буду писали по његовом окончању, па ће бити занимљиво и свакако поучно упоредити замисао са остварењем.

Организатори Конгреса су МКС, Савез славистичких друштава Србије, Филолошки факултет Универзитета у Београду и Српска академија наука и уметности. Највећи део конгресних активности одвијаће се на Филолошком факултету, неколико репрезентативних у САНУ и Вуковој задужбини, а међународна изложба славистичких публикација, као и промоције књига биће у Библиотеци града Београда. Конгрес ће радити истих датума као и претходни у Минску – од 20. до 27. августа. Свечано отварање Конгреса одржаће се у понедељак 20, а затварање у недељу 26. августа. Радни дани за реферате у секцијама, тематске блокове и округле столове биће 21–22. и 24–25. август. За четвртак 23. август предвиђена су редовна конгресна заседања комисија акредитованих при МКС-у, а за остале учеснике једнодневни излети; за 27–28. август

предвиђа се за учеснике постконгресна тура по Србији (Опленац, Златибор, Тршић).

На дан отварања Конгреса у међународном славистичком покрету – кроз чланство у МКС-у – активно учествују 43 земље: Аустралија и Нови Зеланд (заједно), Аустрија, Белгија, Белорусија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Велика Британија, Грчка, Данска, Естонија, Израел, Индија, Италија, Јапан, Казахстан, Канада, Летонија, Литванија, Мађарска, Македонија, Молдавија, Немачка, Норвешка, Пољска, Румунија, Русија, Сједињене Америчке Државе, Словачка, Словенија, Србија, Турска, Украјина, Финска, Француска, Холандија, Хрватска, Црна Гора, Чешка, Швајцарска, Шведска и Шпанија. Међу учесницима Конгреса неће бити само представника Индије и Молдавије. Као изузетак, међутим, МКС је примио реферате по једног представника Азербејдана и Јужне Кореје – земаља у којима су национални комитети у оснивању. Као учесник без реферата конгресу ће присуствовати и представник Кине. Дакле, статистички податак би гласио: на београдском конгресу окупиће се слависти из 44 земље.

XVI међународни конгрес слависта радиће у три основне секције: 1) језик, 2) књижевност, култура, фолклор и 3) питања славистике. Поред тога расправљаће се у виду нарочитих округлих столова о 4) специјалним темама Конгреса: а) Двеста година *Српској рјечника* Вука Стефановића Караџића и Вуков значај у славистици, б) Александар Белић у историји славистике и в) 1918. го-

дина и развој словенских језика и књижевности и њиховог проучавања.

Основни облик рада на Конгресу биће подношење реферата у секцијама. Поред тога, на програму су и 32 посебна тематска блока (20 из језика, 10 из књижевности и 2 из славистике) и округли столови: као што је већ споменуто, 3 посвећена специјалним темама и 6 редовних. За одржавање радних или научних заседања пријавила се 31 комисија.

И још мало статистике. Програмом је предвиђено да се одржи укупно 117 радних заседања, од тога 2 пленарна и 115 секцијских. У раду секција предвиђено је 749 учесника, рачунајући коауторе и референте с постерима. У тематским блоковима биће укупно 246 учесника, укључујући коауторе. На округлим столовима о специјалним темама очекује се учешће 57 говорника, на осталим – 62, укупно 119. У раду комисија при МКС-у најављено је 495 чланова. На пратећим програмима (трибине, предавања, изложбе, презентације публикација и др.) биће ангажовано 42 учесника. Регистар уз штампани програм Конгреса садржи укупно 1.326 имена.

Имајући у виду чињеницу да коауторске реферате подноси само један од коаутора, а и то да ће, према досадашњем искуству, 25–30% најављених свакако одустати, организатори процењују да ће се реалан број учесника београдског конгреса кретати око 900.

На основу детаљног увида у укупан научни програм XVI конгреса, стиче се утисак да славистика показује извесне знаке „конзервативности“, а тачније – како би Белић рекао – враћања „ствари у стари ток“. Биће да је традиционална филолошка славистика консолидовала своје редове и да не испољава некадашње тенденције самоукидања, не негирајући притом културолошка истраживања у славистици, која су на Конгресу мање изражена него што се очекивало. На основу излагања која ће се чути на XVI конгресу, нипошто не може бити говора о дефинитивном методолошком прелому дисциплине нити о доминацији културолошких парадигми у савременој славистици, већ пре о прећутној толерантној коегзистенцији (већинске) традиционалне славистике с новом, културолошком. Та коегзистенција подсећа помало на ону прилику коју је идејама Прашког лингвистичког круга пружио I конгрес из 1929...

Чак и да не постигне жељени успех, за који има несумњив капацитет, XVI међународни конгрес слависта биће један од најбројнијих у односу на неколико претходно одржаних, а свакако – највећи икад одржани славистички скуп у Београду и Србији, што ће много година несумњиво и остати.

ЛИТЕРАТУРА

- BMSS, *Beogradski međunarodni slavistički sastanak (15–21. IX 1955)* (1957) (Beograd: izd. Organizacionog odbora).
- Szober S. (1934a), „Drugi međzynarodowy zjazd sławistów” (I), *Przegląd Pedagogiczny*, 15.
- (1934b), „Drugi międzynarodowy zjazd sławistów” (II), *Przegląd Pedagogiczny*, 16.
- Арнаутовић А. (2006), „Трећи међународни конгрес слависта (словенских филолога)“, *Слависти́ка*, X, 447–457.
- Белић А. (1929), „Први конгрес словенских филолога у Прагу 1929 г. од 6–13. октобра“, *Јужнословенски филолоџ*, VIII, 160–178.
- (1934a), „Други међународни славистички конгрес од 23. до 30. септембра 1934. у Варшави и Кракову“ (1), *Српски књижевни гласник*, XLIII, 288–290.
- (1934b), „Други међународни славистички конгрес од 23. до 30. септембра 1934. у Варшави и Кракову“ (2), *Српски књижевни гласник*, XLIII, 374–377.
- Буњак П. (2012), «Кризис славистики и возможные пути его преодоления посредством международных научных проектов», *Новая русистика = Nová rusistika*, Brno, Supplementum, 7–15.
- (2014), «Славистика и глобализация – новые методологические вызовы: вступительное слово к дискуссии», *Слависти́ка*, XVIII, 105–112.
- (2016), «Литературоведческая славистика и „культурологический переворот“ или Что произошло?», *Slavica Litteraria*, Brno, (19) 2, 43–48.
- Буњак П. (2012), „Писма Кирила Тарановског Ђорђу Живановићу (1960–1962)“, *Слависти́ка*, XVI, 645–665.
- (2018), „Оснивање Славистичког друштва Србије према тзв. ’новом словенском покрету“, у: Кончаревић К. (ур.), *Трајом слависти́чких ироучавања ирофесора Бољуба Сјанковића* (Београд: Савез славистичких друштава Србије, Филолошки факултет), 11–21.
- Досталь М. Ю. (1997), «Идея славянской солидарности и несостоявшийся в Москве в 1948 г. первый общеславян-

- ский конгресс ученых славистов», в: Досталь М. Ю. и др. (ред.), *Славянский вопрос: веки истории* (Москва: РАН), 182–203.
- (2001), «Запись беседы А. А. Жданова с организаторами конгресса ученых-славистов. Март 1948 г.», *Исторический архив*, 5.
- Досталь М. Ю. и др. (ред.) (1994), *Славянские съезды XIX–XX вв.* (Москва: РАН).
- Кондрашов Н. А. (сост.) (1967), *Пражский лингвистический кружок. Сборник статей* (Москва: Прогресс), 17–41.
- Лаптева Л. П. (2013), «Петербургский съезд русских филологов и историков-славистов в 1903 г.», в: Узенёва Е. С. (отв. ред.), *Славянский мир в третьем тысячелетии. К 1150-летию славянской письменности*, т. 1 (Москва: РАН и др.), 46–60.
- (2014), «Несостоявшийся форум русских славистов», *Славянский альманах*, 152–159.
- Станковић Б. (2006), „Неодржани Трећи међународни конгрес слависта (Београд, 1939)“, *Славистика*, X, 443–457.
- (2007), „Александар Белић у славистичком покрету“, *Јужнословенски филолој*, LXIII, 31–46.
- (2008), „Уместо предговора: Материјали неодржаног славистичког конгреса“, у: *III међународни конгрес слависта (Београд, 18–25. IX 1939). Рејринг-издање материјала неодржаног конгреса* (Београд: Славистичко друштво Србије), XVII–XXVII.
- Станковић Б. (прир.) (2008), *III међународни конгрес слависта (Београд, 18–25. IX 1939). Рејринг-издање материјала неодржаног конгреса* (Београд: Славистичко друштво Србије) XXVII+816.
- Чермак В. (2018), „Историја међународних славистичких конгреса“, у: Драгићевих Р. (ур), *Сјазама славистике : Зборник радова објављених у Политици у циклусу У сусрет Конгресу слависта, фебруар–август 2018* (Београд : Савез славистичких друштава Србије).
- Ягич И. В. (1910), *История славянской филологии* (Санкт-Петербург: Императорская академия наук) (*Энциклопедия славянской филологии*, вып. 1).

ОСНИВАЊЕ СЛАВИСТИЧКОГ ДРУШТВА СРБИЈЕ ПРЕМА ТЗВ. „НОВОМ СЛОВЕНСКОМ ПОКРЕТУ“¹

У години када се у Београду и Србији одржава XVI међународни конгрес слависта струковно удружење српских слависта обележава седамдесет година свога постојања. Иронијом судбине, један од оних који су се снажно залагали да Београд добије организацију међународног славистичког конгреса, а уз то стуб-потпорањ Славистичког друштва Србије у његовој новијој историји и његов презаслужни историчар, професор Богољуб Станковић, није доживео да види свој остварени сан и своје друштво на прагу осме деценије трајања. О историјату Друштва од професора Богољуба Станковића, аутора књиге *60 година Славистичког друштва Србије* (2008), мериторније не би могао говорити нико од нас, његових некадашњих сарадника.

Због тога сам – одужујући притом један давнашњи дуг према проф. Станковићу (вид. Буњак 2012: 61–62) – одабрао да за ову прилику унеколико подсетим на контекст у којем је у лето

1 Први пут објављено у: Кончаревић К. (ур.), *Тријом славистичких истраживања професора Богољуба Станковића* (Београд: Савез славистичких друштава Србије, Филолошки факултет, 2018), 11–21.

1948. Славистичко друштво основано, као и да покушам да отклоним неке предрасуде. Проф. Станковић и ја планирали смо, наиме, коауторско истраживање архивске грађе о Словенском комитету Југославије и уопште о стању наше славистике у првим годинама после II светског рата. Споменуто истраживање извора није обављено, али на основну релевантних историјских радова могуће је реконструисати макар основне обресе појава и процеса.

Кад се писало о оснивању Славистичког друштва Србије досад се углавном пажљиво избегавала идеолошка димензија овога прегнућа наших великих претходника, а шира друштвена клима ретуширала се и редовно стављала у други план. Није то чињено случајно, нити из непознавања чињеница, већ како се не би бацала сенка на све оно што је Славистичко друштво већ при својим првим корацима уистину било, а поготово на оно што је током деценија постало. С друге стране, уврежило се мишљење да је Славистичко друштво основано само ради организовања учешћа на неодржаном свесловенском конгресу слависта у Москви 1948.

Основни је задатак овога прилога да отворено проговори о можда непријатним и деликатним питањима, али искључиво с циљем да се покаже како су споменуте бојазни неосноване, а наведено мишљење – заблуда.

При томе ће бити нешто више речи о ономе за шта се у нашим круговима не може рећи да је оп-

штепознато, док ће се чињенице из ране историје нашег друштва третирали као домен подразумева-ног.

Пођимо, дакле, од једнога броја факата из друштвене и политичке историје који су претходили великом дану за Славистичко друштво Србије – 29. јуну 1948. године, датуму његовог оснивања.

1. Шта је „нови словенски покрет“?

За време II светског рата, као једно од значајних и прилично делотворних пропагандно-политичких оружја у борби с фашизмом, разрађена је у Совјетском Савезу идеја свесловенског антифашистичког покрета. Свесно је промовисана словенска узајамност и солидарност, словенско „борбено братство“, што је, како се ценило, знатно ефикасније будило патриотска осећања од идеолошке „линије“ пролетерског интернационализма. С тим је циљем у августу 1941. године у Москви одржан први свесловенски митинг,² на којем је основан Свесловенски комитет (Все-славянский комитет). Била је то друштвена организација најнепосредније подређена Централном комитету СКП(б) и Совинформбироу. Задатак у ратним и поратним годинама био му је одржавање везе с пробољшевичким и антифашистичким покретима и појединцима у свету и, нарочи-

2 Слични митинзи и радиомитинзи одржавани су потом 1943, 1943. и 1944 (вид: Досталъ 1994: 129).

то, словенским земљама, а надасве подстицање њиховог организовања (вид. Рукољ 1997).

„Словенска“ иницијатива, иза које је стајао Президијум ЦК СКП(б) и лично Стаљин, током II светског рата и у првим поратним годинама стекла је доста широку подршку, поготово после успостављања режима народне демократије у словенским земљама које су се све нашле у совјетској сфери утицаја.

У документима и пропаганди из тога времена говорило се о „новом словенском покрету“. Синтагму је први употребио Александар Сергејевич Шчербаков, тадашњи главни идеолог ЦК СКП(б), пред крај рата, залажући се за сазивање свесловенског конгреса у Москви:

Славянские народы сыграли огромную роль в этой войне. Война подходит к концу. Фашистская Германия в ближайшие месяцы будет разбита. Надо подумать о *новом славянском движении* [...] в послевоенный период и все эти вопросы практики, теории и истории перенести на обсуждение славянского съезда» (Досталь 1994: 129; исто у: Досталь 1997: 183).

При томе се циљеви тог новог словенског покрета нису нарочито крили: хегемонија Совјетског Савеза у словенском свету, односно „комунизација“ и „совјетизација“ словенских држава народне демократије, као и примена – од пропаганде до политичке, друштвене и научне праксе – „једино истинитог учења Маркса–Енгелса–Лењина–Стаљина“ (уп. Досталь 1994: 132).

У свим словенским земљама, али и једном броју несловенских, организовани су тако национални словенски комитети. Исто је било и с Југославијом: према директивама „одозго“ основан је још пре ослобођења земље Словенски комитет Југославије – 14. јануара 1945. На челу му је спочетка био Јеврем Недељковић, а касније је на његово место дошао Стеван Јаковљевић, у то време постављени ректор Београдског универзитета, док је функцију генералног секретара обављао Радован Лалић. Овај комитет, по угледу на совјетски, имао је карактер пропагандне организације. Орган му је био месечни часопис *Словенско брaтcтвo* (1947–1949), а у духу своје основне намене објавио је, примера ради, две фото-монографије с упоредним текстом на српском и руском језику: *Ослободилачка борба народа Јуџославије ѿрошив фашистичкој завојевача и Федеративна Народна Република Јуџославија у обнови и изградњи* (обе 1946).

На тај је начин, дакле, и Југославија укључена у „нови словенски покрет“, а у њему су, силом прилика, учествовали наши интелектуалци, па и слависти од великог угледа.

Узгред, не треба губити из вида да је „нови словенски покрет“ – осим (неповољног) утицаја на научну славистику као тематску грану хуманистике – имао више него значајне геополитичке реперкусије. Стаљинови утопистички пројекти стварања пољско-чехословачке и балканске (тј. југословенско-бугарске, потом југословенско-бу-

гарско-албанске) федерације у зору хладног рата, и то, разуме се, уз лидерску улогу Совјетског Савеза (вид. Ђilas 1986: 100), једно су од лица и претпостављених крајњих домета ове доктрине.

2. Први свесловенски конгрес у Београду 1946.

Као што је већ споменуто, Шчербаков је изнео идеју сазивања свесловенског конгреса још 1944. године. Већ почетком 1945. Словенски комитет Бугарске предложио је да се конгрес одржи у Софији, али ова иницијатива није подржана због ангажовања Бугарске у II светском рату на страни Хитлерове Немачке. Ипак, одлучено је да се у Софији организује манифестативни митинг и саветовање, тзв. Словенски сабор (одржан почетком марта 1945).

У лето 1945. у Москви је, на прослави 220. годишњице Академије наука СССР, боравила делегација САНУ коју су чинили председник САНУ Александар Белић и академици Синиша Станковић и Јеврем Недељковић (тада председник Словенског комитета Југославије) и том приликом званично поднели кандидатуру Београда за одржавање свесловенског конгреса 1946. Иницијатива је наишла на свеопшту подршку, па је већ септембра 1945. у Београду одржан припремни састанак и сазван Припремни комитет (уп. Досталъ 1994: 130).

У јулу 1946. утврђена је тематика конгреса и термин његовог одржавања – 8. децембра 1946. При-

преме су текле под строгим идеолошким надзором у свим словенским комитетима, а главну реч водио је, разумљиво, „центар“. Одређена су три основна питања, као и главни референти: 1) словенски народи у борби за мир (министар без портфеља у влади ФНРЈ – Милован Ћилас); 2) допринос словенских народа светској култури (академик Борис Дмитријевић Греков); 3) организациона питања, тачније „нови словенски покрет и задаци словенских организација“ (генерал-лајтнант Александар Семјонович Гундоров, председник Свесловенског комитета и уједно главни извршни ауторитет у читавом том „новом словенском покрету“).

Конгрес је одржан од 8. до 11. децембра 1946. у Београду и протекао је сасвим у складу са тврдо задатим смерницама, па и циљевима совјетске делегације (уп. Досталъ 1994: 130).

О самом току конгреса, учесницима, изнетим идејама и ставовима детаљно су писали Марија Јурјевна Досталъ (Досталъ 1994) и Момчило Митровић (Mitrović 1999), а ми ћемо споменути нешто занимљивости и оно што је битно за нашу тему.

Према новинским извештајима, конгрес је отворен свечано, чак помпезно, потпуно у складу с правилима сценографије и протокола комунистичких окупљања од посебног значаја. Велику салу Коларчевог народног универзитета красили су, примера ради, огромни портрети Јосифа Стаљина, Јосипа Броза, Болеслава Бјерута, Едварда Бенеша и Георгија Димитрова. Његов рад пратиле

су масовне манифестације „спонтане“ подршке. На отварању је, словенски надахнуто, уз овације присутних говорио Јосип Броз као председник Владе ФНРЈ, а били су присутни председник Скупштине Иван Рибар, министри и други званичници. Прочитани су поздравни телеграми „највећег пријатеља словенских народа“ – Стаљина, затим словенских лидера Бјерута, Бенеша, Димитрова...

У оквиру друге теме конгреса, о доприносу словенских народа светској култури, говорио је и Александар Белић као један од Грековљевих кориферената. Као куриозитет навешћемо главну идеологију ове теме, коју је формулисао економиста Александар Алексејевич Вознесенски, тадашњи ректор Лењинградског универзитета:

Славянская культура, являясь национальной по форме, в то же время является глубоко народной, гуманистической и общечеловеческой по содержанию. Вершиной развития этих ее особенностей и самым крупным вкладом славян в мировую культуру явилось учение Ленина–Сталина, вскрывшее законы развития человеческого общества в современных условиях, давшее народам самим творить свою историю и открывшее путь к счастливому процветанию всего человечества (цит. према Досталь 1994: 136–137).

У уводном реферату о трећој теми Гундоров је дао пречишћену званичну дефиницију „новог словенског покрета“:

...в основу нового славянского движения, не имеющего ничего общего ни с русским царским панславизмом, ни с польским, чешским, сербским и болгарским великодержавным шовинистическим стремлением, легли демокра-

тическая платформа боевого единства славянских народов, сложившегося в совместной борьбе со всеми свободолюбивыми народами... Новое славянское движение росло и развивалось как антифашистское и демократическое движение, [направленное против] реакционных клик славянских стран (Достаљ 1997: 183).

На конгресу је, у духу организационог уобличавања новог словенског покрета – више ради координације рада националних комитета неголи стварног руковођења покретом – основан Општесловенски комитет (Общеславянский комитет) са седиштем у Београду, на челу с Божидаром Масларићем. На тај начин престао је да постоји Свесловенски комитет основан 1941. у Москви: преименован је у Словенски комитет СССР, и даље предвођен Гундоровом. Није тешко, међутим, претпоставити да је главну реч и даље водио „центар“.

М. Достаљ наводи рукопис Гундоровљевог тајног извештаја о конгресу, намењен по свој прилици новом утицајном идеологу у апарату ЦК СКП(б) Михаилу Андрејевичу Суслову, где се, поред осталог, каже:

Конгресс и особенно поездка по стране, где мы видели сотни тысяч людей, показали, что все: рабочие, крестьяне, интеллигенция отлично понимают, что их независимость, демократические завоевания и все будущее зависят от дружбы с Советским Союзом. Отсюда исходит такая любовь к советскому народу и т. Сталину. Просто обидно, что наш народ недостаточно знает об этом. Все участники съезда стали *заядлыми славистами* (курзив – П.Б.) (Достаљ 1994: 139–140).

Засад само скрећемо пажњу на овај више него оригинални израз – „загрижени слависти“ – који се и те како тиче наше теме.

Од резолуција донетих на београдском конгресу за нас је свакако најзначајнија она о хитном организовању *научној конгреса слависти*.

3. Неодржани научни конгрес слависта у Москви 1948.

Овој теми М. Достаљ посветила је темељит рад (Достаљ 1997) у којем су, корак по корак, документоване припреме совјетских политичких и научних структура за предстојећи конгрес. Конгрес је, према резолуцији београдског, требало да се одржи крајем 1947. године. Током припрема у Словенском комитету СССР, све време под лупом идеолошког апарата ЦК СКП(б), термин се одлагао више пута, да би се напослетку од идеје сасвим одустало. Првобитно планиран у октобру/новембру 1947, одложен је најпре за 15. април 1948, а затим за 18. јуни 1948, да би почетком јуна био одложен још једном – за јесен исте године, а заправо заувек...

Организатори конгреса били су Општесловенски комитет са седиштем у Београду, Академија наука СССР и њен новоосновани Институт за славистику (Институт славяноведения). Из Општесловенског комитета дириговало се припремама националних комитета, а све време се тематиком и организацијом конгреса заправо управљало из

врха ЦК СКП(б). Занимљиво је да се у припрему конгреса у једном тренутку врло активно умешао чак и идеолог најтврђе линије Андреј Александрович Жданов (вид. Досталь 1997; 2001).

Још током припрема београдског конгреса истицала се (В. В. Мочалов) „слаба марксистичка спрема кадрова, руководиоца словенског покрета“ која их води на „лажан и опасан пут“ „културњаштва, академизма“ (културничество, академизм) (уп. Досталь 1994: 132). У већ цитираном извештају с београдског конгреса Гундоров запажа:

Не были затронуты критикой существующие течения в области культуры, оставшиеся от довоенного строя в славянских странах. Если у нас сохраняются Зоценки и Ахматовы, то что же делается там, в этих странах, только что переживших революцию (Досталь 1994: 140).

Шта ли се онда могло очекивати у погледу „научног“ свесловенског конгреса?! Из сачуваног стенограма саветовања које је ради припрема конгреса организовао Словенски комитет СССР може се сазнати много. Посебно је индикативан став који је 5. априла 1947. на том саветовању изнео већ спомињани економиста А. А. Вознесенски, потпредседник Општесловенског комитета:

Мы хотим устроить встречу ученых славянских и может быть неславянских стран не просто ради узкоакадемического интереса... мы хотели бы – это естественно – оказать наше идейное влияние на ученых других стран. Наша идеология и методика... являются [самой] передовой... Такое идейное

влияние, если мы его сможем оказать, будет иметь последствия более значительного порядка (Досталь 1997: 185).

Позиција с које се целом послу приступало није се, дакле, скривала: Совјетски Савез, као лидер света народне демократије и ослободилац читавог Словенства, поставља правила и профил будућег конгреса. Тако је, на предлог Вознесенског, сачињена структура секција и њихова хијерархија по важности: 1) филозофска, 2) историјска, 3) економска, 4) филолошка, 5) правна, 6) географска и геолошка (?!), 7) етнографска (вид. Досталь 1997: 186).

О организационим питањима одлучивало се на трима пленумима Општесловенског комитета – у Варшави (15–18. јуна 1947), Софији (11. октобра 1947) и Прагу (25–26. фебруара 1948).

Изненадно одлагање практично већ сазваног и организованог конгреса 4. јуна 1948. године заправо је почетак краја читавог пројекта „новог словенског покрета“, изазваног затезањем односа комунистичких партија окупљених око СКП(б) са КПЈ. Резолуција Информбироа и политичка конфронтација на релацији Москва–Београд ставиле су крст на словенску политику Совјетског Савеза. Отказан је и свесловенски конгрес у Прагу, планиран на стогодишњицу одржавања првога 1848. Совјетски идеолози убрзо су се поново вратили концепту пролетерског интернационализма, а словенски комитети у земљама-сателитима гасили су се један за другим. Општесловенски комитет који је предводио Масларић престао је с радом од-

мах 1948, Словенски комитет Југославије укинут је 1949. Занимљиво је да један број књига у раним аквизицијама библиотеке београдске славистике носи његов печат...

4. Оснивање Славистичког друштва Србије

О околностима организовања московског конгреса морао је бити подробно обавештен оснивач и први председник Славистичког друштва Србије Александар Белић, велики ауторитет у светској славистици пре II светског рата и главни организатор неодржаног III међународног конгреса слависта у Београду 1939. Такође му је морало бити јасно да се у визури „једино правилног учења“ његова концепција славистике као словенске филологије неповратно маргинализује и отворено разграђује. То се, уосталом, види из веома документованог рада Богољуба Станковића „Александар Белић у славистичком покрету“ (Станковић 2007: 38), где се, додуше, Белићево ангажовање у „новом словенском покрету“ посебно не експлицира, али где се детаљно анализирају његови погледи на славистику пре и после II светског рата, нарочито у вези с београдским састанком слависта 1955. и обнављањем међународног славистичког покрета какав данас познајемо.

Белић је у пролеће 1948. подржао иницијативу чланова Катедре за источне и западне словенске језике и књижевности Филозофског факултета у Београду да се оснује друштво за неговање и

ширење научно заснованих знања о словенским језицима и књижевностима. Та је иницијатива довела до одржавања оснивачке скупштине Друштва 29. јуна 1948, на којој је, у име Иницијативног одбора, Белић поднео реферат о задацима славистике. Скупштина га је потом изабрала за првог председника Друштва, што је остао до саме своје смрти 1960. године.³

Да ли је, дакле, Славистичко друштво Србије основано непосредно на таласу „новог словенског покрета“? Одговор је, биће, негативан. И поред изнуђеног ангажовања српских слависта различитих профила било у телима Словенског комитета Југославије, било као сарадника *Словенскої брaйтсiвa*, из побуда с којима је наступио Иницијативни одбор, а посебно из плана рада за 1949. годину (вид. Станковић 2008: 18; 20–21) јасно се види да је профил Друштва у основи – *филолошки*. Ни трага политичкој економији, праву или географији, а камоли геологији... Тематика првих реферата на научним седницама можда се није косила с владајућом идеологијом, већ јој је, напротив, у нечему повлађивала, али је поштовала добре традиције српске и светске (филолошке) славистике.

А да ли му је сврха била организовање учешћа на московском конгресу? Наравно да не. Прво, томе противуречи хронологија: зашто оснивати друштво неколико недеља после фактичког отка-

3 О самом чину оснивања, потписницима оснивачког акта и активностима Славистичког друштва Србије у првим годинама постојања вид. Станковић 2008.

живања конгреса? Друго, Друштво је деловало на територији НР Србије, а не целе ФНРЈ. И најзад треће, тело које је заступало слависте из ФНРЈ, тиме и Србије, у пословима око организације конгреса био је – Словенски комитет Југославије. Оснивање Славистичког друштва Србије било је, дакле, *аушениична научна иницијатива*.

Надам се да сам бар донекле успео у намери да скинем етикету „стаљинизма“ с првих деценија рада Славистичког друштва – ако не у погледу метода рада, јер диктирало их је време, оно бар у погледу научног интегритета и часног позиционирања струке у више него деликатним околностима.

*

Тема овога прилога могла је гласити и, рецимо, „Славистичко друштво пре седам деценија: између славистике и параславистике“. При томе под *ad hoc* термином „параславистика“ подразумевам свеукупност идеолошки и геополитички мотивисаних, научно безвредних, теоријски и практично неодрживих, а популистички усмерених теза и ставова који теже да себи подреде научну славистику. Вредност чињенице самога оснивања нашег друштва управо онда, пре седам деценија, и његовог трајања до данас лежи у томе што је ауторитетом и умешношћу како оснивача, тако и већине оних који су друштво водили током деценија, а упркос повременим притисцима, па и

отвореним покушајима, Славистичко друштво Србије било и остало имуно на контаминацију „параславистиком“. Можемо бити поносни што су међу нама деловали и делују *убеђени*, али не и *зајрижени* слависти, попут оних о којима је говорио Гундоров у свом тајном извештају из 1946.

Међутим, опасност од посрнућа у „параславистику“ и метанауку ни издалека није прошла. И данас постоје јаке тенденције да се Словенима иманентан осећај блискости и солидарности претвори у чврст покрет – на традицијама оног борбеног „новог словенског“ из II светског рата и опет с провидним империјалним амбицијама. Уосталом, у јесен 2017. године, што је може бити промакло пажњи славистичке јавности, одржан је у Београду Други свесловенски конгрес – као омаж ономе из 1946...

ЛИТЕРАТУРА

- Đilas M. (1986), *Susreti sa Staljinom* (London: Naša reč).
- Mitrović M. (1999), „Prvi posleratni sveslovenski kongres 1946. godine“, *Tokovi istorije*, 1–4, 118–127.
- Буњак П. (2012), „50. скуп слависта у знаку сећања на Богољуба Станковића“, *Славистика*, XVI.
- Досталь М. Ю. (1994), «Славянский конгресс в Белграде в 1946 г.», в: Досталь М. Ю. и др. (ред.), *Славянские съезды XIX–XX вв* (Москва: РАН), 128–142.
- (1997), «Идея славянской солидарности и несостоявшийся в Москве в 1948 г. первый общеславянский конгресс ученых славистов», в: Досталь М. Ю. и др. (ред.), *Славянский вопрос: вехи истории* (Москва: РАН), 182–203.

- (2001), «Запись беседы А.А. Жданова с организаторами конгресса ученых-славистов. Март 1948 г.», *Исторический архив*, 5.
- Руколь Б. М. (1997), «Идея общности славян в материалах Всеславянского комитета в Москве», в: Досталь М. Ю и др. (ред.), *Славянский вопрос: вехи истории* (Москва: РАН), 204–210.
- Станковић Б. (2007), „Александар Белић у славистичком покрету“, *Јужнословенски филолоџ*, LXIII.
- (2008), *60 година Славистичкој друштва Србије* (Београд: Славистичко друштво Србије).

МЕРОПРИЯТИЯ СЛАВИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА СЕРБИИ ПО МЕЖДУНАРОДНОМУ НАУЧНОМУ СОТРУДНИЧЕСТВУ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ВКЛЮЧЕНИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МАС¹

Миновал уже год, как ушел из жизни долголетний председатель Славистического общества Сербии профессор Боголюб Станкович, который мечтал о создании Международной ассоциации славистов² и горячо поддерживал идеи, ведущие к этой цели. Доживи он до 27 октября прошлого года, он бы – в этом нет ни малейшего сомнения – с гордостью поставил свою подпись под *Итогами*

- 1 Доклад, представленный на совещании «Международная ассоциация славистов и новые приемы в методологии и методике филологии» (Брно, 26–28 сентября 2012 г.). Первая публикация в: *Новая русистика* = *Nová rusistika*, Brno, 2013, vol. 6, Supplementum, 13–22.
- 2 Создание Международной ассоциации славистов (МАС), как организации комплементарной с Международным комитетом славистов, но организованной на иных началах, был одним из последних совместных проектов проф. Боголюб Станковича (1938–2011) и проф. Иво Поспишила. МАС, хотя и декларативно созданная в 2011 г., так и не вступила в жизнь. Несмотря на это, в разделе настоящей книги, посвященном организациям славистов, автор считает уместным включить текст о несостоявшейся, но тем не менее заслуживающей внимания инициативе.

Первого брненского совещания по вопросам международной славистики.

Многое из того, что задумал и уже осуществил проф. Станкович, также как и из того, что в последние годы только начал осуществлять, в Славистическом обществе Сербии стараются продолжать, пока, честно говоря, со скромными результатами, но терпеливо и последовательно.

В настоящем докладе будут представлены мероприятия Общества, целью которых является развитие международного научного сотрудничества славистов, возможности введения некоторых новых форм, также как и их предполагаемого включения в организационную структуру рождающейся на наших глазах МАС. Остановимся, во-первых, на мероприятиях международного характера, ставших в Славистическом обществе долголетней практикой; во-вторых, наметим пути преодоления застоя в нашем проекте «Изучение русского языка и русской культуры в инославянском окружении» и, в-третьих, поделимся с уважаемой аудиторией грёзами об общеславянском переводоведческом проекте.

1

1.1. Под эгидой МАПРЯЛ Славистическое общество Сербии проводит в Белграде в нерегулярных промежутках времени, раз на несколько лет, международные научные симпозиумы по сопо-

ставительному изучению русского и других языков.

Традиция этого мероприятия длится с 1975 г., хотя Славистическое общество Сербии на первых порах участвовало в его организации только косвенно, т.к. организатором был Союз славистических обществ тогдашней Югославии, являвшийся в то время единственным с этого пространства коллективным членом МАПРЯЛ. В начале, стало быть, мероприятие носило «союзный», «югославский» характер. Первый симпозиум проведен в Загребе, очередные два (в 1978 и 1989 гг.) в Белграде. При этом, только материалы первого, загребского симпозиума дождались целостной публикации. Это был сборник *Вопросы методики и методологии описания русского языка в сопоставлении с родным* (Загреб, 1975) под редакцией Антицы Менац (см. Станковић 2008: 81–84).

С началом распада бывшей Югославии распался и Союз славистических обществ «большого» союзного государства. Во второй половине 90-х гг. Славистическое общество Сербии, на инициативу проф. Станковича, стало коллективным членом МАПРЯЛ и постановило продолжить традицию этих симпозиумов. С 1997 г. по их материалам издаются сборники трудов:

- 1) [IV международный симпозиум] *Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков: доклады* (1997);
- 2) [V международный симпозиум] *Состояние и перспективы сопоставительных иссле-*

дований русского и других языков: доклады (2000);

- 3) *[VI Международный симпозиум] Проекты по сопоставительному изучению русского и других языков: доклады (2004).*

Редактором-составителем перечисленных изданий был проф. Боголюб Станкович.

Следуя этой традиции, мы 1 и 2 июня 2012 г. провели очередной, VII симпозиум, тематику которого года три назад определил сам проф. Станкович: «Достижения и перспективы сопоставительного изучения русского и других языков».³ Симпозиум получился довольно интересный и разнообразный. Впервые в славяноведческий дискурс включились исследователи соотношений напр. русского и тюркских или русского и грузинского языков. Отзыв, однако, по разным причинам, был, мягко говоря, неблестящий. Болезненно давало о себе знать отсутствие харизматической личности Боголюба Станковича. Тем не менее, сборник докладов под редакцией проф. Веры Белокапич-Шкунца, где печатаются и доклады заочных участников, представляется более полным. Сборник должен выйти в свет в ближайшие дни; на сайте Общества уже доступна электронная версия.⁴

3 Программа: <http://www.slavistickodrustvo.org.rs/pdf_dokumenti/VII_simpozium_programma.pdf>; тезисы докладов: <http://www.slavistickodrustvo.org.rs/pdf_dokumenti/VII_simpozium_tezisy.pdf>.

4 <http://www.slavistickodrustvo.org.rs/pdf_dokumenti/dostizhenija_2012.pdf>

Если считать и последний, еще не появившийся сборник, то опубликованные с 1997 г. материалы насчитывают в общей сложности почти полторы тысячи страниц научных трудов.

Итак, думается, что у нас в данный момент имеется с одной стороны солидная традиция и, надемся, неплохие научные результаты, а с другой – весьма значительная кадровая база⁵ для продолжения и творческого осмысления этого долгосрочного мероприятия – назовем его пока «**Русский язык в сопоставительной перспективе**».

1.2. Начиная с юбилейной конференции 1998 г., в названиях наших мероприятий стало использоваться понятие «инославянский» (см. Станковић ред. 1998). Это связано с традицией белградской школы методики преподавания славянских языков сербскоговорящим, восходящей к основоположнику сербской университетской славистики Радовану Кошутичу (1866–1949). Исходным положением для возврата к жизни термина XIX столетия послужил, упрощенно говоря, факт, что преподавать напр. русский язык славянам и не-славянам в методическом смысле – вещи разные. Славянам, из-за близкородственности изучаемого и родного языков, не приходится объяснять определенные категории, но зато, именно из-за генетической взаимосвязи, необходимо указывать на их различия, т.е. *сопоставлять* две язы-

5 При этом имеются в виду не только языковеды-русисты из Белградского, Новисадского и Нишского университетов, но и коллеги из партнерских заграничных вузов и профессиональных объединений славистов/русистов.

ковых системы. Имея все это в виду, Станкович считал уместным обратить внимание языковедов-методистов на необходимость разработки особой методики преподавания славянских языков, изучающихся в среде других славянских народов в качестве неродных. Станкович, однако, глубоко верил в то, что близкородственность славянских языков – это всего лишь одно из наиболее ярких проявлений родства культурных образцов, присущих славянским народам как целом. Поэтому не стал он ограничиваться исключительно разработкой стратегии изучения славянских языков как неродных, а решил, бесспорно дальновидно, ввести культурологический компонент. С этой целью организовал он в январе 2009 г., при содействии Международного педагогического общества в поддержку русского языка (МПО), в рамках традиционной Встречи славистов Сербии, международный научно-образовательный форум и круглый стол на тему «Современное изучение русского языка и русской культуры в инославянском окружении». Тематика круглого стола была сформулирована следующим образом:

- изучение и функционирование русского языка, литературы и культуры в инославянском (остальном славянском) мире;
- сопоставительное исследование русского и других славянских языков;
- русская культура в культурообразующем обучении русскому языку в инославянской среде;
- методика преподавания русского языка как инославянского, а не как иностранного;

- современные учебники, пособия, словари и новые технологии в обучении русскому языку в славянском мире;
- русский язык в билингвальном обучении;
- проблема повышения квалификации преподавателей русского языка как инославянского;
- роль журналов и специальной периодики в поддержку русского языка;
- роль международных и национальных ассоциаций русистов в поддержку русского языка (состояние и перспективы) (Станкович 2009: 5).

Неожиданная поддержка его идеям на самом форуме, провозгласившем себя «Первой белградской встречей славянских русистов», привела проф. Станковича к мысли о создании нового периодического издания Славистического общества Сербии. Таким образом основан наш ежегодник под названием *Русский язык как инославянский*, первый выпуск которого вышел в том же 2009 г.

На «Второй белградской встрече» проф. Станкович представил международный научно-исследовательский проект «Изучение русского языка и русской культуры в инославянском окружении» (подробнее в: Станкович 2010: 240–241). На протяжении последних полутора лет своей жизни он сумел провести и «Третью встречу», всячески стараясь обосновать свой проект – в первую очередь в финансовом отношении. Он очень рассчитывал на поддержку фонда «Русский мир», которой так и не дождался.

Уже после смерти профессора, мы провели в январе 2012 г. «Четвертую встречу» более-менее

удачно, однако с продолжением работы над проектом дело оказалось сложнее. Пока никто из белградских русистов-языковедов не чувствует себя в силах возглавить его, да и в условиях всеобщего экономического кризиса вряд ли нашлись бы средства на его полномасштабную или хотя бы частичную реализацию. Застой проекта в значительной степени сказывается на деятельности органов Славистического общества Сербии. Тем не менее, Общество готово, по мере сил и финансовой поддержки соответствующих инстанций, продолжать традицию белградских встреч славянских русистов и, самое главное, выпуск органа проекта – ежегодника *Русский язык как инославянский*.⁶ А там, по пути, быть может, подсоединятся свежие силы с новыми идеями.

Итак, несмотря на затруднения, Славистическое общество Сербии не отпирается от проекта «Изучение русского языка и русской культуры в инославянском окружении», а старается его оживить.

2

В связи с расширением сферы охвата своего проекта (имеется в виду его культурологическое направление) и привлечением большего числа исследователей, проф. Станкович, в содействии с

6 Все три вышедших до сих пор выпуска доступны в электронной версии на сайте Общества <<http://www.slavistickodrustvo.org.rs/izdanja/RJKI.htm>>.

Домом русского зарубежья им. А. Солженицына и МПО, организовал в начале июня 2011 г. свой последний симпозиум: «Русская диаспора и изучение русского языка и русской культуры в инославянском и иностранном окружении». Сборник по материалам симпозиума выпущен год спустя – в 2012 (см. Станкович ред. 2012).

Хотя не нам об этом высказываться, но сборник получился довольно интересный и разнообразный. Множество подходов и перечень самых различных тем свидетельствует о достаточно сильном научном интересе, как среди россиян, так и среди других представителей славянского мира, особенно стран, где культуuroобразующая роль русской диаспоры наиболее заметна. В этом полностью отдавал себе отчет и проф. Станкович. В рабочих заметках к своей неоконченной работе «Состояние и перспективы научно-исследовательского проекта „Изучение русского языка и русской культуры в инославянском окружении“», предназначавшейся для публикации в ежегоднике *Русский язык как инославянский* на 2011 г. он написал:

Симпозиум по диаспоре превратить в регулярную международную конференцию.

В июне: первая международная научная конференция на тему «Русская диаспора и изучение русского языка и русской культуры в инославянском и иностранном окружении». Вторую и очередные конференции проводить каждые 2–3 года (РЯКИ 2011: 9).

Традиция изучения русской эмиграции первой волны, и не только, в Сербии весьма солидная. В презентации исследований множества вопросов, касающихся русской эмиграции в Сербии, на постъюгославском пространстве, на Балканах и в Европе, в результате которых накопилась со временем целая библиотека научных и публицистических работ (см. Арсеньев 2012), Славистическое общество сыграло видную, но, разумеется, не эксклюзивную роль. С первой половины 90-х гг. прошлого столетия Славистическое общество Сербии организовало, участвовало или оказывало содействие в организации нескольких важных научных конференций. Здесь отметим такие: «Вклад русской эмиграции в развитие сербской культуры XX века» (1993, сборник в 2-х тт. опубликован в 1994 г. – Сибиновић и др. ред. 1994), «Русская эмиграция в сербской и других славянских культурах» (1997, сборник трудов к печати подготовлен, но не опубликован) и, особенно, «Русская диаспора и сербско-русские культурные связи» (2007, сборник опубликован в том же году – Станковић ред. 2007). Подробный обзор сербских научных мероприятий в области эмигрантологии желающие найдут в работе В. Белокапич-Шкунца в сборнике 2012 г. (Белокапич-Шкунца 2012: 34–45).

Заинтересованность в самом Славистическом обществе и его партнерских учреждениях, таких как ДРЗ и МПО, и, самое главное, исследователей русской диаспоры, в продолжении таких ме-

роприятий, бесспорно, есть. Нам думается, что именно в этом направлении нужно искать выход из застоя проекта «Изучение русского языка и русской культуры в инославянском окружении», т.е. при привлечении эмигрантологического ракурса, не обходя вниманием, само собой разумеется, и вопросы функционирования и преподавания русского языка в инославянской среде.

Потенциальному долгосрочному проекту по этим вопросам дадим рабочее название **«Русская диаспора: славянский контекст»**.

3

Последующий раздел настоящего сообщения не имеет прямого отношения к Славистическому обществу, за исключением того, что результаты исследований, о которых пойдет речь, предлагались вниманию славистов на собраниях и конференциях, организуемых Обществом, и публиковались в его сборниках и журналах.

А дело в следующем. С 80-х годов прошлого столетия ваш покорный слуга интенсивно занимался вопросами переводоведения (транслятологии) и, в особенности, местом, занимаемым переводом в системе национальной литературы. При этом, на протяжении многих лет, я принимал участие в ряде национальных научно-исследовательских проектов, финансируемых из грантов сербских государственных учреждений по поддержке науки. Это были такие широкомасштабные межвузов-

ские проекты: «История и поэтика сербского литературного перевода», «Сравнительное изучение сербской и иностранной литературы и культуры: от перевода к рецепции и связям – контактными и типологическим», «Сербская и иностранная литература и культура в контакте и дисконтакте»; в данный момент я состою сотрудником-исследователем проекта «Перевод в системе компаративных исследований национальной и иностранной литературы и культуры».

На начальном этапе занятий этой проблематикой меня преследовала мысль о том, возможна ли история национальной литературы, объединяющая в единую систему как оригинальные, так и переводные произведения? Осуществима ли, по крайней мере, история национальной переводной литературы?⁷ Мои исследования сербской рецепции польской литературы должны были частично ответить и на эти вопросы, но только в сегменте польской литературы и ее места в сербском литературном процессе. Дальше этого самому продвинуться мне было не под силу. Заинтересовать других тогда тоже не удалось.

А теперь задаю таким вопросом: не стоит ли все-таки приложить усилие (пусть заведомо тщетное), чтобы собрать или начать собирать исследователей-транслятологов на научных мероприятиях Славистического общества? Если ответ на такой (полу)риторический вопрос дать все-таки положительный, то можно было бы обсуждать во-

7 Об этом более подробно в: Буњак 1998.

просы поэтики, тематологии, генологии, поэтического языка, стилистики и т.п., определив, напр., такие тематические блоки, как:

- присутствие произведений мировой литературы в литературах и культурах славянских народов посредством перевода;
- перевод произведений мировой литературы на один славянский язык, служащий посредником для перевода на другой;
- история перевода у славянских народов – в монотематическом или сравнительном аспекте;
- перевод произведений других славянских литератур и его роль в системе национальной славянской литературы;
- славянские поэты и писатели в роли переводчиков и т.д. и т.д.

Разумеется, собрать на сегодняшний день славистов-транслятологов, стилистов и литературоведов было бы заданием довольно трудно осуществимым.

Этот утопический проект назовем «Славянский литературный перевод».

4

Итак, исчерпав средства саморекламы, постараюсь теперь объяснить, как я вижу уже существующие и пока что только задуманные мероприятия Славистического общества Сербии в рамках Международной ассоциации славистов.

Если МАС будет узлом, а его составляющие – имеются в виду в первую очередь коллективные члены – ответвлениями общей сети, то мероприятия каждой составляющей могут распределяться между всеми остальными. Напр., международные мероприятия, которые уже проводятся в каком-то одном центре, в организации национальной ассоциации (все или часть из них), впредь будут проводиться под эгидой МАС и при ее информационной поддержке, что увеличит число участников этих мероприятий. Если найдутся заинтересованные партнеры среди коллективных членов МАС, то часть из этих традиционных международных мероприятий можно проводить в двух, трех или больше центрах попеременно – в совместной организации партнеров-членов, опять же под эгидой МАС.

У Славистического общества Сербии есть обязанность проводить национальные научные мероприятия (напр. январские встречи славистов, совещания, семинары по повышению квалификации), которые, разумеется, необходимо организовать в Белграде или в других городах Сербии. Однако в данный момент Славистическое общество Сербии готово предложить партнерам из МАС совместную реализацию перечисленных уже международных проектов/программ:

1. «Русский язык в сопоставительной перспективе»,
2. «Русская диаспора: славянский контекст» и

3. «Славянский литературный перевод», остающийся пока, по вышеуказанным причинам, под вопросом.

С другой стороны, МАС может, при содействии своих составляющих, разработать собственные формы регулярного периодического обмена мнениями – либо всегда в резиденции ее администрации, либо в резиденциях ее составляющих (каждый раз в другом городе), либо же и так и так.

Как бы то ни было, работу необходимо будет вести и в центре, и на перифериях, а уже сама практика безошибочно подскажет, что и где следует, или не следует делать.

А вот что точно было бы важно, скорее даже необходимо сделать в центре, имея в виду его сосредотачивающую роль, – это создать библиографическую базу данных о трудах, напечатанных в материалах *всех* конференций которые проводятся под эгидой МАС. Со временем, а может быть даже с самого начала, ей следовало бы превратиться в банк данных, в котором, в полном или ограниченном доступе для пользователей, будут храниться *все* рецензированные труды, когда-либо напечатанные в сборниках докладов на конференциях, покровителем которых МАС.

*

В настоящем докладе отсутствует кардинально важный сегмент – сегмент финансового обеспечения как деятельности самой МАС, так и со-

трудничества организаций-членов нашей новой ассоциации. И отсутствует преднамеренно. Без отвлечения от действительности, серьезному человеку вряд ли бы хотелось высказать все то, о чем речь шла выше.

Глобальное сокращение фондов происходит, разумеется, и в области материального обеспечения научно-исследовательской работы в Сербии. Судя по финансовым делам Славистического общества Сербии за последние два года, период скромной, но регулярной поддержки нашего единственного спонсора – Министерства образования, науки и технологического развития Республики Сербии – бесповоротно подходит к концу. У нас в 2012 г. не только не остаются свободные средства на следующий год – как это было при председателе Боголюбe Станковиче, – но даже публикация XVI книги журнала *Славистика* на 2012 г. в данный момент стоит под вопросом. В такой ситуации, из которой хоть сколько-нибудь обнадеживающего выхода пока не видно, конечно, очень трудно строить планы на будущее. Однако будущее, как известно, придет и без нас. Так не лучше ли все-таки иметь хоть какие-нибудь планы – пусть они и не сбудутся, – чем ждать этого будущего, не имея никакой надежды?

ЛИТЕРАТУРА

Арсеньев А. Б. (2012), «Русская эмиграция в Сербии: обзор публикаций последних лет», в: Станкович Б. (ред.), Рус-

- ская диаспора и изучение русского языка и русской культуры в инославянском и иностранном окружении (Белград, 1–2 июня 2011 г.): доклады (Белград: Славистическое общество Сербии), 11–31.
- Белокапич-Шкунца В. (2012), «Белградские научные мероприятия, посвященные изучению русской эмиграции и диаспоры», в: Станкович Б. (ред.), *Русская диаспора и изучение русского языка и русской культуры в инославянском и иностранном окружении (Белград, 1–2 июня 2011 г.): доклады* (Белград: Славистическое общество Сербии), 34–45.
- Буњак П. (1998), „О питању историје рецепције стране књижевности“, *Књижевна историја*, XXX (104), 5–26.
- РЯКИ (2011), *Русский язык как инославянский*, III.
- Сибиновић М., Межински М., Арсењев А. (ред.) (1994), *Руска емиграција у српској култури XX века: зборник радова*, I–II (Београд: Филолошки факултет, Катедра за славистику, Центар за научни рад).
- Станковић Б. (2008), *60 година Славистичкој друштва Србије* (Београд: Славистичко друштво Србије).
- Станковић Б. (ред.) (1998), *Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини: Међународни симпозијум поводом 120-годишњице Катедре за руски језик и 50-годишњице Славистичкој друштва Србије* (Београд: Филолошки факултет, Славистичко друштво Србије).
- (2007), *Руска дијаспора и српско-руске културне везе: Зборник реферата : Међународни научни сасијанак „Руска дијаспора и српско-руске културне везе“*, Београд, 23–24. V 2007. (Београд: Славистичко друштво Србије) 271.
- Станкович Б. (2009), «К первому выпуску новой русистской публикации», *Русский язык как инославянский*, I.
- [———] (2010), «Научно-исследовательский проект „Изучение русского языка и русской культуры в инославянском окружении“», *Русский язык как инославянский*, II.
- Станкович Б. (ред.) (2012) *Русская диаспора и изучение русского языка и русской культуры в инославянском и иностранном окружении (Белград, 1–2 июня 2011 г.): до-*

клады (Белград: Славистическое общество Сербии) 336;
<http://www.slavistickodrustvo.org.rs/pdf_dokumenti/Russkaya_diaspora_sbornik.pdf>.

**О ИСТОРИЈИ СРПСКЕ
ВИСОКОШКОЛСКЕ СЛАВИСТИКЕ**

СЛАВИСТИЧКЕ ГОДИШЊИЦЕ
(135 година српске високошколске
славистике и 100 година од смрти
Платона Кулаковског)¹

У животу једне научне дисциплине догађај је од немерљивог значаја када она постане и академска, јер на тај начин, стичући нове поштоваоце и посленике, обезбеђује себи биолошко трајање. Тако је било и са српском славистиком.

Уз недоумицу да ли историјски хронометар треба подесити да обрачунава време од доношења административне одлуке да се на београдској Великој школи оснује Катедра за руски језик или од кнежевог указа о постављењу првога професора и његовог приступног предавања – данашње поколење београдских и српских слависта могло би светковати пуне две године.

Месеца октобра 1877. одлучено је, наиме, да се на Историјско-филолошком одсеку Велике школе у Београду оснује катедра за Руски језик. Век од доношења ове одлуке обележен је у октобру 1977. године великим међународним научним састанком „Сто година славистике у Србији“.²

1 *Славистика* (XVII), 2013, 421–432.

2 Пуне три деценије по одржаном скупу Славистичко друштво је из својих архивских фондова објавило зборник реферата (уп. Станковић ур. 2007).

Опет, тек 1. јула 1878, кнез Милан Обреновић потписао је указ којим је за контрактуалног професора Велике школе постављен Платон Андрејевић Кулаковски (1848–1913), а нови професор је своје приступно предавање одржао 10. новембра 1878. Стога се последњих деценија управо 1878. година узима као нулти миљоказ српске универзитетске славистике. Јубилеји су обележавани двапут – 120 и 130 година (уп. Станковић ур. 1998; 2008).

Ове, 2013. године 135-годишњем јубилеју славистике придружује се још један округао датум: 31. децембра (по јулијанском календару – 18) навршава се стотину година од смрти П. А. Кулаковског, тога првог професора руског језика и књижевности у Србији, родоначелника српске академске славистике.³

Поводом 135-годишњице Катедре за славистику и 100-годишњице смрти Кулаковског 28. марта 2013. одржано је на Филолошком факултету свечано вече у организацији неуморног председника Друштва за очување спомена Руса у Србији Андреја Тарасјева, његовог хора „Лучинушка“, Славистичког друштва и Катедре за славистику. Међу бројним угледним гостима били су ректор Универзитета у Београду академик Владимир Бумбаширевић и амбасадор Русије Александар Чепурин, а пригодне говоре одржали су академик Предраг Пипер и потписник ових редова. Том приликом – не можемо а да то не споменемо – ам-

3 Овом датуму *Славистика* у XVII књизи посвећује рубрику „Славистичка баштина“.

басадор Чепурин уручио је нашем заслужном русисти Богдану Терзићу медаљу „Пушкин“, којом га је одликовао председник Русије.

1.

Колико год да се писало и говорило о историји Катедре за славистику, никад није сувишно подсетити на добре традиције славистике у нашој академској средини и још боље примере наших великих претходника. Поготово није сувишно подсећати на прегршт чињеница које су обележиле почетке од којих нас данас дели 135 година.

А они су – као и сви почеци – били доста скромни и у много чему карактеристични за наше прилике и нарави. Тако је новонасталој катедри за руски језик Велике школе године 1877. недостајао само један, али важан детаљ. Она, наиме, још није имала... наставника!

У Србији је у то време било људи који су квалитетно могли држати курс из руског језика студентима Велике школе, утолико пре што је настава овог језика на београдској Богословији имала већ добру традицију: та је школа у Србији била *једина* у којој је руски језик од 1849. године био обавезан предмет (уп. Радевић 1965; 2007). А иницијатива да се организује настава на Великој школи било је и пре 1877. Примера ради, један архивски документ из 1875. сведочи да је Аранђел-Раша Милошевић

(1851–1937)⁴ тражио од управе Велике школе да му се доделе просторије у којима би предавао руски језик, за шта је имао и петицију с потписима 27 студената (уп. Лалић 1963; Живановић 1970; 1978).

Ипак, ниједан велики наум у Србији никад није могао без политике, па је тако било и са увођењем руског језика. Кључна личност у одлучнијем окретању Русији после српско-турског рата 1876, када је постало извесно да Русија намерава да оконча турску доминацију на Балкану, био је Алимпије Васиљевић (1831–1911),⁵ истакнути либералски политичар, тада министар просвете у влади Стевче Михајловића. Као руски ђак и либерал (српски либерали су, да подсетимо, били убеђени русофили), Васиљевић је одржавао тесне везе с руским словенофилима. У лето 1877. издејствовао је да Народна скупштина донесе одлуку о увођењу руског језика у српске школе (уп. Бочкарева 1979; Вулетић 2008; Дамљановић 2008: 36), па је и иницијатива о оснивању посебне катедре на Великој школи Васиљевићева заслуга (вид.

4 Раша Милошевић, један од оснивача Народне радикалне странке, учесник Тимочке буне, осуђеник на смрт и политички затвореник, близак саборац Николе Пашића, касније у више наврата министар у различитим радикалским владама, студирао је технику у Београду, а хемијску технологију у Петрограду. Управо је међу руском студентском омладином пригрлио идеје левичарског радикализма.

5 Алимпије Васиљевић завршио је Кијевску духовну академију и са степеном магистра вратио се у Србију, где је радио као професор гимназије и богословије. Од 1869. био је професор филозофије на Великој школи.

Дамљановић 2008). Треба знати и то да је већина професорског колегијума Велике школе у то време била либералска (уп. Живановић 1978), те је Академијски савет Велике школе, упркос кршењу процедуре, подржао министров предлог (уп. Дамљановић 2008: 37).⁶

За новоформирану катедру тражио се, дакле, компетентан наставник. Алимпије Васиљевић обратио се својим руским пријатељима-словенофилима – списатељу И. С. Аксакову и слависти В. И. Ламанском – жалећи се како у Србији нема личности с одговарајућом филолошком спремом и молећи их да препоруче неког свог поузданог човека (уп. Вулетић 2008: 24). Тако је избор пао на младог професора руског језика у IV московској мушкој гимназији Платона Андрејевича Кулаковског, личног пријатеља и истомишљеника словенофилâ И. С. Аксакова и браће Самарина, Јурија и Дмитрија. Драгоцене архивске податке о току избора Платона Кулаковског износи Д. Дамјановић (2008).

Дана 10. новембра 1878.⁷ Кулаковски је, у великој сали Капетан-Мишиног здања (данас свечана сала), у којој се онда још седело у дрвеним скамијама, одржао приступно предавање „Кратки преглед историје развића руског књижевног

6 Документа о Васиљевићевом настојању да се Кулаковски доведе у Београд и позитивном реаговању руских власти вид. Шемякин и др. сост. 2012: 65–67.

7 У литератури се среће и други датум – 28. октобар 1878. године (уп. Бочкарева 1979: 58; Вулетић 2008: 24; Дамљановић 2008: 38).

језика“. Тако је славистика у земљи Србији своје, за наше прилике, дуго трајање започела речима: „Господо! Најпотпунији и највернији израз једног народа састоји се у његовом језику. Знати језик, знати изворно књижевност једног народа, значи знати душу и мисао народа...“ (Кулаковски 1879).

У свом критичком осврту на то предавање, с одстојања од једнога столећа, Милосав Бабовић је закључио: „Иако предавање Кулаковског, можда, ни за слушаоце Велике школе није било откровење ни руске мисли, ни руске књижевности, његов историјски значај је неоспоран...“, а мало даље: „И да бисмо у оцени били праведни, морамо имати на уму да су и велике реке на извору мале“ (Бабовић 1977: 202).

С прекидима између 1882. и 1896. и за време великих ратова, београдска славистика китила се сваке године, из деценије у деценију, новим и новим младим академцима, дипломцима, магистрима и докторима наука, новим испуњеним страницама библиографија својих наставника и сарадника, књигама, часописима, научним и стручним скуповима.

2.

А ко је био човек који је ово семе посејао?

И о Платону Кулаковском доста се код нас писало – с поводом и без повода, из чистог научног занимања.



Платон Андрејевич Кулаковски (1848–1913)
(извор: лична архива проф. др Ђорђа Трифуновића)

На неке црте с портрета овога професора београдске Велике школе и Императорског Варшавског универзитета, редовног члана Српског ученог друштва и почасног Српске краљевске академије, плодног публицисте, уредника друштвено-политичких листова и убеђеног борца за словенско уједињавање под предводништвом Русије подсетићемо и ми овом приликом.

Подаци из животописа Платона Кулаковског⁸ кажу да је рођен 1848. године у вароши Поневеж Ковњанске губерније (данас град Паневежис у Литванији), у породици православног свештеника, старешине једнога од градских храмова и наставника веронауке у поневешкој гимназији. Оца је изгубио рано. Гимназијско образовање стицао је у родном граду, али због пољског устанка 1863/64. спречен је да га тамо и приведе крају. Пошто је гимназија у Поневежу затворена, пребачен је у вилњанску, на којој је положио испит зрелости са златном медаљом 1866. Уписао се потом на Историјско-филолошки факултет Московског универзитета и завршио га о року 1870. Исте године постављен је за професора гимназије у Владимиру, па одмах затим у Москви.

Тешка искуства из времена пољског устанка, понета у првој младости, трајно су га, и то врло рано, сврстале уз монархисте, убеђене присташе безусловног јачања руске државности, док га је

8 Појединости које следе дају се према темељно компилираној биографији Кулаковског у: Степанов б. г.; основним биографски подаци и библиографија у: Никић и др. ред. 2007: 158.

пријатељство с московским словенофилима, пре свих с И. С. Аксаковым, надахнуло идејама конзервативног панславизма. Захваљујући изврсној филолошкој спреми и неутољивом интересовању за Словене и словенство, није му било тешко да се словенским народима и научно посвети.

Тако је године 1876, по истеку обавезних шест година у настави, добио годишње одсуство и стипендију за студијски боравак у словенским земљама. Боравио је – уједно и у својству политичког емисара руских словенофила – у Чешкој, Моравској, Хрватској, Словенији, упознавши, поред осталих, Адолфа Патеру, Рачког, Кукуљевића-Сакцинског и друге виђеније личности из оновременог словенског покрета. По повратку с пута, оженио се и наставио службу у гимназији, а понуда да предаје руски језик и књижевност на Великој школи у Београду стигла му је усред школске године.

У Београду је живео и радио од 8. октобра 1878. до истека уговора с Великом школом – 1. јула 1882. За време ангажмана у Београду много је путовао како по самој Србији, коју је одлично упознао, тако и по другим јужнословенским земљама, а стигао је и до Цариграда. Ипак, поред наставног, у први план је себи стављао научни рад. Осим једног броја студија о српским писцима у руским часописима (нпр. «Лукиан Мушицкий, очерк из истории сербской литературы», *Журнал Министерства народного просвещения*, 1881), и руским писцима у српским, интензивно је прикупљао

грађу за књигу *Вук Караджич, его деятельность и значение в сербской литературе* (Москва, 1882). Ова књига послужила је као теза на основу које је на Московском универзитету стекао титулу магистра словенске филологије.

Године 1884. растаје се са службом у гимназији и одлази у Варшаву, где је добио место предавача руског језика на Варшавском универзитету. Уз научно-педагошки рад, Кулаковски се прихватио уређивања конзервативног листа *Варшавский дневник*,⁹ на чијем је челу остао од 1886. до 1892. Овај дневни лист, као гласило на руском језику у западним губернијама Империје, имао је посебну мисију коју је Кулаковски додатно испунио својим „словенским програмом“. Како је сам касније писао, било му је важно да у „Повисљанској покрајини“ (Привислинский край – назив за пољске земље укључене у састав Русије) посматра руско-словенске односе уживо, али и да прати збивања у целом словенском свету. „Обасјавање словенских прилика“, писао је Кулаковски, „било је само с руског становишта и узимало је у обзир само интересе Русије с којима се, по мом дубоком мишљењу, подударају стварни народни интереси свих Словена“ (Степанов б. г.).

Уреднички посао, нужно увек упадљив у јавности, а поготово праћен децидним политичким ангажманом, Кулаковски је напустио 1892, пошто је добио катедру славистике на Варшавском

9 О овом гласилу и посебно о периоду када га је уређивао Кулаковски, вид. Котов 2013.

универзитету. Целу наредну годину провео је на студијском боравку у Хрватској, где је интензивно прикупљао материјал за своју нову научну монографију – *Иллиризм: исследование по истории хорватской литературы периода возрождения* (Варшава, 1894). На основу ове расправе Кулаковски је стекао титулу доктора словенске филологије и постао професор Варшавског универзитета.

Професуру на Варшавском универзитету напустио је 1902. године због понуде која се не одбија – да уређује *Правительственный вестник*, званичне службене новине Империје. Због потребе посла преселио се трајно у Петроград. На месту главног уредника остао је до 1905. године, када је поднео оставку због суштинског неслагања с реформским курсом новог председника владе Сергеја Витеа и његовим отвореним залагањем за парламентаризам и уставну монархију у Русији. Од тада до краја живота предавао је словенске језике у Петрограду – у Историјско-филолошком институту, Женском педагошком институту и на Вишим женским течајевима. Између 1908. и 1911. уређивао је конзервативни недељник *Окраины России*.

Од преласка у Петроград Кулаковски није прекидао активну публицистичку делатност у водећим дневним листовима и часописима. Био је без остатка ангажован у словенском и руском националном покрету. На глас међу читаоцима изишао је ватреним чланцима које је потписивао псеудонимима «Славянолюб» или «Русский». Још од 1887.

године био је члан веома утицајног Петроградског словенског добротворног друштва, једно време (од 1908) и његов потпредседник. Ангажовао се око конгреса представника свих словенских друштава Русије у Петрограду 1909. У Београду је јуна 1911, на конгресу новинара словенских земаља, изабран за потпредседника Савеза словенских новинара.

Словенство за какво се залагао Кулаковски подразумевало је окупљање и уједињавање свих народних, државних и културних снага, уз очување националне самосвојности сваког појединачног народа, али и уз доминантну, стожерну улогу Русије која се по његовом схватању није доводила у питање. Због тога су га збивања у пољским земљама, где је револуција 1905–1907. поново отворила питања пољске аутономије, нагнала да се снажно ангажује против саме те идеје као нарушавања државног јединства Русије. У говору који је децембра 1905. године одржао на свечаној седници Петроградског словенског добротворног друштва чуло се и ово:

В заключение позвольте напомнить об одном факте. Известный польский, ныне мятежный и искаженный духом вражды и ненависти гимн: *Boże coś Polskę* и т. д. был напечатан в Варшаве в 1817 г. в сборнике духовных песен и гимнов. Он был посвящен императору Александру I [и] в нем была следующая строфа:

Naszego króla zachowaj nam, Panie!
Ty, coś połączył z sobą dwa braterskie ludy
Pod jedno berło anioła pokoju.
Niech zaprzyjaźnione dwa narody
Kwitną i błogosławią jego panowanie.

(т. е. нашего короля (императора Александра) сохрани нам, Господи, соединивший два братские народа друг с другом под одним скипетром ангела мира. Пусть сдружившиеся два народа процветают и благословляют его царствование).¹⁰

Политическая интрига, замутившая поляков, их политическое неразумие и злоба из этой песни мира и единения сделали песнь вражды и призыва к мечу и раздору. Пусть же поляки помнят, что на них лежит вина за это, и что их обязанность ныне поправить свой грех, а не усугублять свою вину. Пусть они помнят, что посягательство на целостность России, на ее государственный строй, на ее государственные права – новый великий грех не только перед Россией, но и перед всем славянством! (Кулаковский 1906: 22–23).

Кулаковски је био члан конзервативне политичке партије Руски сабор (Русское собрание), чије је националистичке и монархистичке идеје искрено и убеђено делио. Био је иницијатор, један од оснивача и руководиоца Друштва за заштиту руских провинција (Русское окраинное общество). Задатак овог друштва био је супротстављање покретима за самоопредељење народа унутар Империје и одбрана њене целовитости. Као неко ко потиче из западних провинција и изнутра познаје прилике у „Повисљанској покрајини“, Ку-

10 У питању је песма „Boże coś Polskę” (1816) пољског песника Алојзија Фелињског, која је првобитно доиста била посвећена цару Александру I, а која је касније, с промењеним речима, постала химна пољских устаника и бораца за независност. Већ 60-их година, а поготово у време о којем говори Кулаковски, ова култна патриотска химна Пољака завршавала се речима: „Jedno Twe słowo, o wielki nasz Panie, / Zniszczyć i w prochy obrócić nas zdolne, / A gdy zasłużym na Twe ukaranie, / Obróć nas w prochy, ale w prochy wolne” (Једна Твоја реч, о велики наш Господе, / Кадра је да нас уништи и сатре у прах, / А ако заслужимо казну Твоју, / Сатри нас у прах, али слободан прах).

лаковски је словио за врхунског експерта у тим питањима.

3.

О заслугама Платона Кулаковског за нашу средину – изван његове педагошке делатности на Великој школи – писало се такође доста, али му се и много тога озбиљно замерало.

Остаје, међутим, неспорна чињеница да је он аутор прве научне монографије о Вуку Караџићу на неком страном језику. Остаје и чињеница да је дубоко зашао у проблематику српске књижевности XVIII и прве половине XIX века, дубље од било ког страног филолога пре њега... А наша средина дуго му је пребацивала због „назадњаштва“, „мрачњаштва“ и неразумевања српских и југословенских прилика. Никад му нисмо опростили, на пример, критику Вуковог правила „пиши као што говориш“.¹¹

У својој монографији о Вуку Кулаковски пише:

Вместо того, чтобы постепенным внесением элементов живого языка очистить и улучшить язык сербской письменности и таким образом выработать новый литературный язык, Вук Караџић возвел живой язык народа, правда мягкий и звучный, но далеко небогатый, на степень языка науки и литературы. Его крайняя боязнь славяно-русского влияния побуждала его даже предпочитать русским словам турецкие, звучащие таким диссонансом среди славянских звуков сербского языка. Самое единство сербского литературного языка подвергается опасности при последовательном применении правила: *пиши*

11 О студији Кулаковског о Вуку Караџићу, као и о њеним оценама код нас, детаљно је писао В. Вулетић (2008).

как говоришь, ибо и в самом сербском княжестве существует несколько более или менее отличных друг от друга говоров, не говоря уже о том, что заметна разница между языком серба Княжества и Далмации или серба Боснии и Старой Сербии, подвергшейся сильнейшему влиянию болгарского племени (Кулаковский 2005: 233).

Нешто раније, у студији о Мушицом, Кулаковски се још прецизније осврнуо на овај сегмент Вукове реформе:

Разрывая связь с «славено-сербским» или «славено-русским» языком, Вук Караджич резко выделил небогатую новую сербскую литературу из союза с русскою, и тем подверг ее значительным опасностям. Вводя фонетическое правописание, он дал всякому сербу в руки орудие, которое может повести к тому, что сербский литературный язык разделится на несколько оттенков со своеобразным письмом, смотря по местностям (Кулаковский 1881: 243).¹²

Светислав Вуловић (1882: 147), који је руску монографију о Вуку детаљно приказао у *Ошацибини*, замерио је њеном аутору, поред толико тога другог, и ову формулацију:

Если бы появился в сербской литературе законодатель языка, подобный Ломоносову и Карамзину в русской, – нет сомнения, выработался бы определенный сербский книжный язык на той же основе, на которой развился русский, и сербская литература не так бы разошлась с русскою, как это произошло после торжества реформ Караджича (Кулаковский 2005: 136).

Исто то место засметало је и другом ауторитативном рецензенту монографије – Ватрославу Јагићу, па га је јетко прокоментарисао:

12 Управо ово место – као крунски аргумент да Кулаковски дубоко греши у оцени Вукове реформе – цитирао је Светислав Вуловић (1882) у својој рецензији монографије о Вуку (уп. Лалић 1963).

Ich kann also nicht nur kein Unglück darin erblicken, daas die Serben statt eines Lomonosov, Karamzin (fügen wir noch hinzu: Puškin, Turgenjev etc.), die eigentlich alle in sprachlicher und stilistischer Hinsicht auf das Ziel Vuk's lossteuern, sogleich einen Vuk bekamen, finde vielmehr darin gerade die Hauptbedeutung Vuk's, dass er in seiner Person den Fortschritt ganzer Generationen concentrirt und diesen seinen Zeitgenossen einzuflössen verstanden hat. Hat der Verfasser ausserdem bedacht, dass nur auf einer so natürlichen Grundlage, wie es die Vuk'sche Reform ist, die literarische Einheit aller Serben und Kroaten erzielt werden konnte? Und diese Idee ist uns Südslaven doch die erste und wichtigste, weil sie die hauptsächlichsten Lebensbildungen in sich schliesst (Jagić 1882: 304).¹³

Одговарајући на рецензију Светислава Вуловића Кулаковски (1882) пише:

Морам да признам и то, да су приметбе мојих рецензената често тако противречне једна другој да ја све више и више долазим до убеђења, да се нисам „огрешио о Вука“ као што се изразио проф. Вуловић [...], но сам изнео или истину, или сам близу истини. Наприм. један од рецензената криви ме за што сам назвао Вука Карацића патриотом кад је он по његовом мишљењу, „уневши у српску књижевност фонетички правопис“, издао свој народ не само с тога, што је прекинуо свезе са историјом, него и с тога, што је пречио осталим Словенима, да дођу до лаког познавања српског језика, што је изазвало удаљење Срба од њих [...] а други као што напр. г. Свет. Вуловић нису задовољни

13 У преводу Р. Лалића овај одломак гласи: „Ја, дакле, не само што не мислим да је несрећа што су Срби, место Ломоносова, Карамзина (додајемо још Пушкина, Тургенева итд.), који су управо сви у погледу језика и стила тежили Вуковом циљу, одмах добили Вука, него главни значај Вуков налазим баш у томе што је он у својој личности усредсредео напредак читавих генерација и тај напредак умео да преда својим савременицима. Осим тога, је ли писац помислио да се само на таквој природној основи као што је Вукова реформа могло постићи уједињење свих Срба и Хрвата? А ова је идеја за нас Јужне Словене баш прва и најважнија, јер садржи у себи најглавније животне услове“ (Лалић 1963).

што ја мислим, да радња и реформе, које је Вук извео, нису без мана, и што ја не признајем да је фонетички правопис и примена закона: пиши као што говориш, најбоље... (Кулаковски 1882: 148).

Нећемо улазити у оцену ставова Кулаковског о Вуку и реформи српског језика – то су већ мериторно учинили позванији од нас. Али приметимо да су сви који су се овом темом бавили сагласни да је књига Кулаковског, као и његов укупан научни допринос проучавању српске књижевности XVIII и првих деценија XIX века сваког поштовања достојно прегнуће. Нико му – ни од савременика, ни од потоњих проучавалаца – није замерао на непознавању чињеница, већ само на њиховој интерпретацији. И опет, већина је сложна да је Кулаковски проучаване појаве посматрао кроз специфичну, словенофилску и руску великодржавну оптику.

Ниједан рецензентски аргумент није могао да утиче на ученога филолога да промени угао гледања. Штавише, у својим непоколебљивим ставовима постао је још тврђи. Тако ће, неку годину доцније, устврдити још одлучније, оним својим жестоким публицистичким пером:

Все великие патриоты, установители типа литературного языка у славян имели в виду лишь местные нужды и потребности и шли на встречу лишь течениям данного времени. В этом отношении заслуга сербского писателя Вука Караджича, установившего тип языка новой сербской литературы, основывая его на правилах: пиши, как говоришь, имеет значение лишь временное и случайное. Как ни высоко сербами ценится его деятельность, как ни велики его заслуги для сербской народности, но своею реформою сербского литературного языка он лишил

его исторической почвы и обрек сербскую литературу на весьма ограниченный круг действий (Кулаковский 1885: 6).

Колико год да су савременицима тешко падала, нека запажања Кулаковског била су, ипак, пророчанска. Није ли, упозоравајући на опасност да се „српски књижевни језик“ – заснован на правилу *иџиши као шѣо ѿвориши* – може „поделити на неколико нијанси са специфичним начином писања, зависно од региона“, еуфемистички описао апокалипсу с краја XX и почетка XXI века? Није ли можда предвидео доба када се све оно за шта је Јагић тако убеђено тврдио да је „природна основа“ на којој се постигло „уједињење свих Срба и Хрвата“ расуло у прах? Није ли слутио притајену „четворојезичност“ (засад?!) од које је у националном, политичком, културном, премда не и лингвистичком смислу смртно оболео српскохрватски језички простор?

Као Словен који је наше прилике посматрао са стране, умео је да сагледа и изрази нешто што други нису. Ево једне карактеристичне опаске на којој би му се свакако морало одати признање:

Там, где теперь сойдутся близко две славянские народности, хотя бы чрезвычайно тесно связанные между собою по крови и по языку, но различные по вероисповеданию, происходит борьба между ними и теперь. Таковы, например, отношения между хорватами-католиками и сербами-православными. Отождествление вероисповедания с народностью ведет ко многим раздорам в славянской семье и замечается в наше время лишь у славян: стоит лишь православному сербу стать католиком или католику-хорвату принять православие, чтобы вместе с тем переменить свое народное имя, хотя с переменной вероиспо-

ведания не произошло перемен ни в языке, ни в одежде, ни в обычаях... (Кулаковский 1885: 3).

4.

Платону Кулаковском у Србији није било лако.

Пишући о његовим варшавским годинама, савремени истраживач, уз ослонац на архивски извор, вели: «Знаменитый филолог [...] имел за плечами нелёгкий опыт общения с сербами, которые, по словам одного из тогдашних славянофилов, в своём стремлении к европеизации нередко были „те же поляки“» (Котов 2013: 88).

А „српске“ године Кулаковског протицале су у турбулентном времену менталног и политичког престојавања. Није то била само смена на политичком кормилу државе, силазак с власти либерала-русофила и долазак напредњака-аустрофила. Реч је о нечему што Кулаковски није могао да разуме, а не разумеју сасвим ни данашњи руски историчари. Наиме, бриљантна, али тешко извојевана победа руског оружја у руско-турском рату 1877–1878, крунисана је, као што је познато, Санстефанским миром. Он је предвиђао независну и предимензионирану велику Бугарску која се простирала, поред осталог, и на територије, традиционално сматране сфером српских интереса и аспирација. Србија је тим споразумом добијала тек незнатна територијална проширења, док је Бугарска добијала безмало пола Балкана. Оно што је у очима руских словенофила изгледало као тријумф

њиховог програма за ослобађање словенског Балкана и остварење вековних снова балканских народа, Срби су доживљавали као остављање на цедилу и незаслужену издају од стране Русије. Зато је ревизија Санстефанског споразума на Берлинском конгресу, која је у Русији дочекана с великим разочарењем, у Србији прихваћена позитивно.

Српско јавно мњење, а за њим и службена политика, окретали су се од Русије, и то оним силама које су издејствовале ревизију руско-турског мировног споразума. Није, дакле, реч (само) о „европеизацији“ или „окцидентализацији“ Србије, већ о разочарењу у балканску политику Русије, тачније, разочарење због занемаривања Срба и Србије у практичним аспектима те политике, које се доживљавало као – понижење. Брзо су заборављена словенска расположења, подршка руског јавног мњења Србији за време српско-турског рата 1876, руски добровољци...

А Кулаковски се, поред осталог, и као (политички) експонент словенофила, нашао у Србији управо у време када су ветрокази за свега неколико година потпуно променили смер. Одушевљење и велика очекивања с којима је стигао у Србију нетрагом су нестали већ од првих контаката. Из дневника Кулаковског вођеног 1878–1881. може се наслутити дубина његовог разочарења. У запису од 12. децембра 1878, којим почињу интимна сведочанства о „српском“ периоду његовог живота и рада, на самом почетку, читамо:

С первого же знакомства с сербами я почувствовал тот грех, который сотворили наши славянолюбцы, заботившиеся всегда тщательно окрасить некрасивое в славянах перед русскими. Впрочем, я хорошо знал, что встречу здесь узость и мелкое самодушие, так свойственные маленьким народностям, особенно славянам; – но я никогда не думал, что встречу людей, враждебных России в Сербии, что встречу таких, которые критикуют Аксакова, Аксакова, так много сделавшего для сербов. [...] Чем ближе я знакомлюсь с сербами, тем страшнее мне становится на душе, когда является вопрос о существовании славянства (Шемякин и др. сост. 2012: 68).

Оставши без илузија, новопостављени професор Велике школе концем своје прве године у Београду запажа једну карактеристичну менталитетску особину нашег народа: «Как у каждого маленького народца, только что добывшего себе право на самостоятельную жизнь, здесь – у сербов полный восторг своим. Даже мостовые в Белграде – отвратительные и грязные, по мнению сербов, лучше петербургских» (Шемякин и др. сост. 2012: 69).

У дневнику Кулаковски никог не штеди и склон је заједљивим али духовитим коментарима. Тако је, на пример, о Алимпију Васиљевићу, човеку који је лично стајао иза његовог доласка у Београд, написао да је «смесь тупости и хитрости с каким-то более широким взглядом на события, чем у многих современных сербских деятелей» (Шемякин и др. сост. 2012: 71). Нарочито га је болело аустрофилско кокетирање кнеза Милана и демонстративно окретање леђа Русији, од које се, упркос свему томе, очекивало да и даље пружа материјалну помоћ...

Па ипак, Платон Андрејевич Кулаковски смогао је снаге да апстрахује „одвратну и прљаву“ турску калдрму београдских сокака, паметовање чаршијских политиканата и дељење лекција Русији, те да дубоко зарони у српску књижевну прошлост и у њој пронађе твориво за своје славистичке студије.

А педагошким радом на Великој школи стао је на чело поворке у којој корачају кроз време и своју науку сви данашњи српски слависти.

Хвала му на томе, заувек.

ЛИТЕРАТУРА

- Jagić V. (1882), „Вукъ Караджичъ. Его дѣятельность и значеніе въ сербской литературѣ. Москва 1882, 8°, VIII. 250“, *Archiv für slavische Philologie*, VI, 303–304.
- Бабовић М. (1977), „Приступно предавање Платона Кулаковског (Поводом стогодишњице оснивања Катедре за руски језик и књижевност на Великој школи у Београду)“, *Зборник за славистику Мајице српске*, 13, 197–202; прешт. под насл. „Приступно предавање Платона Кулаковског“, у Станковић Б. (ур.), *Сто година славистике у Србији : 1877–1977 : Зборник реферата издаш 30 година касније / Међународни научни састајанак поводом 100-годишњице оснивања Катедре за руски језик на Великој школи у Београду, (Београд, 27–29. X 1977)* (Београд: Славистичко друштво Србије, 2007), 51–58.
- Бочкарева С. И. (1979), «П. А. Кулаковский в белградской Великой школе», *Зборник за славистику Мајице српске*, 16, 65–85.
- Вулетић В. (2008), „Платон Кулаковски о Вуку“, *Славистика*, XII, 24–34.

- Вуловић С. (1882), „Платонъ Кулаковскій. — Вукъ Караджичъ, его дѣятельность и значеніе въ сербской литературѣ. Москва 1882, 8 стр. VII. 250“, *Ошѣбина*, X (37), 145–155.
- Дамљановић Д. (2008), „Отварање Катедре за руски језик и литературу на Великој школи“, *Славистика*, XII, 35–42.
- Живановић Ђ. (1970), „Покушај оснивања катедре за словенске језике и књижевности на Великој школи у Београду“, *Анали Филолошког факултета*, 10, 115–162.
- (1978), „Сто година славистике у Србији“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 7, 7–14.
- Котов А. Э. (2013), „Варшавский дневник“ в конце 1980-х – 1880-е годы», *Российская история* (Москва: Институт российской истории РАН), 1, 77–90.
- Кулаковски П. (1879), „Кратки преглед историје развића руског књижевног језика“, *Српске новине*, 71 (29. 03), 1.
- (1882), „Неколико речи, као одговор писцу чланка: 'Вукъ Караджичъ и. т. д.' у 37 свесци Отаѣбине“, *Ошѣбина*, XI (41), 147–154.
- Кулаковский П. А. (1881), «Лукиан Мушицкий. Очерк из истории новой сербской литературы», *Журнал Министерства народного просвещения*, ССХVI (2), 243–280.
- (1885), «Очерк истории попыток решения вопроса об едином литературном языке у славян», в: Будилович А. (ред.), *Мефодиевский юбилейный сборник* (Варшава: Императорский Варшавский университет), 4, 1–56.
- (1906), *Поляки и вопрос об автономии Польши* (С.-Петербург: Типография В. Д. Смирнова).
- (2005), *Вук Караджич: Его деятельность и значение в сербской литературе*, Журавлев В. К., Журавлев И. В. (вступ. ст.) (Москва: URSS) [фототип. изд. из 1882].
- Лалић Р. (1963), „Катедра за источне и западне словенске језике и књижевности“, у *Сто година Филозофског факултета* (Београд: Народна књига), 375–400.
- Никић Љ., Жујовић Г., Радојчић-Костић Г. (ред.) (2007), *Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности, Српског ученог друштва и Српске краљевске академије 1841–1947* (Београд: САНУ, 2007).

- Радевић М. (1965), „Први Руси професори у Београду“, *Историјски гласник*, 1, 85–93.
- (2007), „Настава руског језика у београдским школама до 1878“, у Станковић Б. (ур.), *Сто година славистике у Србији : 1877–1977 : Зборник реферата издаји 30 година касније / Међународни научни састајак поводом 100-годишњице оснивања Катедре за руски језик на Великој школи у Београду*, (Београд, 27–29. X 1977) (Београд: Славистичко друштво Србије), 31–36.
- Станковић Б. (ур.) (1998), *Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини : међународни симпозијум поводом 120-годишњице Катедре за руски језик и 50-годишњице Славистичког друштва Србије* (Београд: Филолошки факултет, Славистичко друштво Србије) 640.
- (2007), *Сто година славистике у Србији : 1877–1977 : Зборник реферата издаји 30 година касније / Међународни научни састајак поводом 100-годишњице оснивања Катедре за руски језик на Великој школи у Београду*, (Београд, 27–29. X 1977) (Београд: Славистичко друштво Србије, 2007) 215.
- (2008), *Изучавање словенских језика, књижевности и култура као инословенских и страних : зборник реферата : међународни симпозијум посвећен 130-годишњици Катедре за руски језик и књижевности и 60-годишњици Славистичког друштва Србије*, Београд, (3-5. јун 2008) (Београд: Славистичко друштво Србије) 394.
- Степанов А. Д. (б. г.), «Платон Андреевич Кулаковский», *Хронос* [всемирная история в Интернете, Интернет-портал] <http://www.hrono.ru/biograf/bio_k/kulakovski_ra.php> 29.03.2013.
- Шемякин А. Л., Иванова Е. В., Перишић М., Тимофејев А., Милорадовић Г. (сост.) (2012), *Москва – Сербия: Белград – Россия: сборник документов и материалов*, т. 3: *Общественно-политические и культурные связи 1878–1917 гг.* (Москва: Главное архивное управление города Москвы, Београд: Архив Србије).

LITERATURA POLSKA NA UNIWERSYTECIE BELGRADZKIM – HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ¹

Początki zainteresowania środowiska serbskiego literaturą i kulturą polską sięgają lat dwudziestych XIX wieku i jest to temat niejednokrotnie już eksplorowany przez historyków polsko-serbskich związków literackich. W niniejszym komunikacie natomiast podejmiemy próbę nakreślenia tradycji wykładania literatury polskiej w belgradzkim środowisku akademickim.

Początki

Aczkolwiek prawdziwa historia polonistyki belgradzkiej zaczyna się dopiero w 1895 r., kiedy to rozpoczął swoją działalność naukowo-pedagogiczną Radovan Košutić, pierwsze świadectwa o zainteresowaniach nauką języka polskiego i literatury w Serbii odnotowuje się o całe pół wieku wcześniej.

W połowie lat czterdziestych, na fali idei wzajemności słowiańskiej, w Belgradzie zaczęto podkreślać

1 Jest to nieco skrócony tekst referatu wygłoszonego na konferencji „Nauczanie języka polskiego i literatury w ośrodkach polonistyki uniwersyteckiej” (2004), druk: *Слависти́ка* (IX), 2005, 527–535. Informacja o „współczesności” sprzed lat piętnastu jest już wielce nieaktualna. Nowsze dane w: Bunjak 2013.

potrzebę zorganizowania kursu literatur słowiańskich – podobnych do wielce wówczas w Serbii popularnych wykładów paryskich Mickiewicza. Miloš Popović, redaktor wpływowej gazety rządowej *Novine srbske* i czasopisma literackiego *Podunavka* – starszy brat słynnego filologa serbskiego Đury Daničića – wygłosił w 1843 r. w Liceum Księstwa Serbskiego (najwyższej podówczas szkoły w Serbii) prelekcję, w której podkreślał znaczenie założenia w Belgradzie specjalnej katedry, mającej na celu rozpowszechnianie wiedzy o historii i literaturze narodów słowiańskich.

Ministerstwo („Popečiteljstvo”) Oświaty w tym samym roku wyraziło zgodę na to, żeby dr Janko Šafarik, profesor Liceum, prowadził publiczne wykłady z historii i literatury Słowian. Dzisiaj niewiele wiemy o treści tych wykładów Šafarika, ale można przypuszczać, że pewne fakty dotyczące literatury polskiej musiały być przynajmniej wspomniane.

Z takich to nastrojów powstawało również zainteresowanie nauką języków słowiańskich, m.in. polskiego. W połowie lat czterdziestych został utworzony Klub Słowiański, w którym działali tacy polonofile, jak Matija Ban, Janko Šafarik, Miloš Popović i in. Z notatki zamieszczonej w *Novinach srbskich* z 29 października 1846 r. dowiadujemy się o tym, „że pp. członkowie [Klubu] mają zamiar wybrać z własnego grona zdolnych do nauczania rozmaitych języków słowiańskich, mianowicie: rosyjskiego, czeskiego, polskiego”. Nie dysponujemy dowodami, że takie zamiary doszły do skutku, ale wówczas w Belgradzie działała przynajmniej jedna osoba, „zdolna” prowadzić nauczanie

języka polskiego: był to Aleksy Okolski (1793–1848), pół-Polak, filolog-romanista i profesor Liceum.

Wymienionych faktów, mimo że są dość wymowne, nie da się jednak jednoznacznie zaliczyć do tradycji polonistycznych naszej Uczelni. Tradycje takie rozpoczął dopiero Ćura Daničić, uczeń i zwolennik Ľudovíta Štúra, który od r. 1859 w Liceum Księstwa Serbskiego prowadził kurs języka serbskiego i filologii słowiańskiej (zob. Буџак 1999: 44–45).

Na wykładach szeroko rozumianej przez Daničića filologii słowiańskiej (zob. Даничић 1975) młodzież akademicka otrzymywała również informacje o języku polskim oraz jego miejscu wśród reszty języków słowiańskich (zob. Јовановић 1996: 13–15). Wydaje się jednak, że Daničić nie poprzestawał na doraźnych przykładach z języka polskiego. O tym, że mógł on prowadzić również nadobowiązkową naukę języka polskiego świadczy fakt, że szereg jego słuchaczy podczas studiów nauczył się polskiego. W takiej to działalności Daničića mogły rozwinąć się też załączki nauczania u nas literatury polskiej: w latach sześćdziesiątych kilku spośród jego studentów zadebiutowało w roli zdolnych tłumaczy literatury polskiej: Stojan Novaković (tłumacz m.in. *Kirdżalego* Michała Czajkowskiego oraz *Grażyny* Mickiewicza), Mita Rakić, Sima Popović, Vladimir Nikolić-Ilić i in. (por. Буџак 1999: 45–46).

Literatura w służbie języka

1.

Radovan Košutić, poeta i slawista, który wiedzę z dziedziny filologii słowiańskiej zdobywał w Wiedniu, Krakowie, Lwowie i Petersburgu, został wybrany pod koniec 1894 i 1 stycznia 1895 roku zatwierdzony przez ministra oświaty na miejsce „tymczasowego nauczyciela rosyjskiego, polskiego i czeskiego języka i literatury” (Живановић 1982: 172) w belgradzkiej Szkole Głównej (poprzedniczce Uniwersytetu Belgradzkiego).² Wówczas tak nazywano lektorów kontraktowych.

O początkach swojej działalności pedagogicznej Košutić powiadamia z Belgradu 20 marca 1896 r. poznaną w Grodnie osiem lat wcześniej Elizę Orzeszkową:

Piękny język Mickiewicza rozlega się przez cztery [godziny] tygodniowo w murach audytoryi XXXV-ej; mam 20 słuchaczy i jestem bardzo szczęśliwy. Trzeba widzieć jak się młodzież chętnie uczy, jak się cieszy myślą, że za kilka miesięcy będzie czytać polskich klasyków w oryginale i przepyszną literaturę współczesną (Суботин 1968: 270).

Młody wykładowca musiał się naturalnie zetknąć z problemem podręcznika, który byłby podstawą do jego pracy z tak zainteresowaną młodzieżą. Dlatego też przystąpił on na pocz. 1896 r. do układania wypisów polskich, które już jesienią tegoż roku miały być

2 O Košuticiu zob.: Живановић 1986a, 1986b.



R. Košutić po odejściu na emeryturę (1936 r.) – na podwórku
domu w Opowie (Banat).
(źródło: archiwum prof. Bogdana Terzicia)

dostępne studentom.³ O swojej pracy nad wypisami Košutić pisze Orzeszkowej już w lutym 1896:

Szanowna Pani, przyszedł dzień że się i ja trochę odwdzięczę Polakom. Nakładem drukarni państwowej wyjdą tutaj w Belgradzie *Wypisy polskie* dla uczniów naszego uniwersytetu. Jak docent słowiańskich języków i literatur podjąłem się zestawienia tej książki (Суботин 1968: 266).

W dalszym ciągu tego samego listu Košutić narzeka, że nie może, ze względu na objętość, umieścić w *Wypisach* żadnej z posiadanych jej nowel z tomu *Z różnych sfer* (I–II). Prosi natomiast o jej obrazek *W wieczór zimowy*. A oto inne plany:

Od Szymańskiego chcę pomieścić *Srula z Lubartowa*, od Sienkiewicza: *Z dziennika poznań. nauczyciela*⁴; od p. Ostoi: *List* (*Z Nowel*, 1890 r.); od Kraszewskiego: *Pierwsze kroki* (ułamek, z powieści *Bez tytułu*), tylko od Pani i od p. Prusa nic nie mam (Суботин 1968: 267).

Orzeszkowa zdecydowała się na czynną pomoc początkującemu wykładowcy serbskiemu. W ostatnim zachowanym liście Košuticia z 20 marca 1896 czytamy: „otrzymałem *Babunię*, *Pannę Antoninę* i wypis z powieści Kaczkowskiego. [...] *Babunia* jest przepyszna; to ostatnie słowo poezji polskiej; pomieszczę ją całą” (Суботин 1968: 270).

Ponieważ listy Orzeszkowej do Košuticia nie zachowały się – spłonęły bowiem w r. 1944 wraz z bu-

3 O samym podręczniku i historii jego powstania zob.: Живановић 1982, Топић 1996.

4 Tytuł niedokładny.

dynkiem dzisiejszego Wydziału Filologicznego – tylko na podstawie jego korespondencji możemy sądzić o roli, jaką wielka prozatorka odegrała w ostatecznym ukształtowaniu pierwszych *Wypisów*. Nie ulega wątpliwości, że wpłynęła na wybór własnego opowiadania, tak samo jak – dostarczając (własnoręcznego?) odpisu – na włączenie fragmentu powieści Kaczkowskiego *Wnuczęta*, który w *Wypisach* opatrzono tytułem *Zawieja śnieżna na Podolu*. Wydaje się natomiast bardzo prawdopodobnym, że to Orzeszkowa zasugerowała nowelę Prusa *Michałko*, I. Maciejowskiego-Sewera – *Wiosna* oraz *Jaki pan, taki sługa* Dygasińskiego.⁵ Co jeszcze mogła zaproponować Orzeszkowa Kośuticiowi, albo jakie książki wypożyczała mu z własnej biblioteki – prawdopodobnie już na zawsze pozostanie tajemnicą.

Tytuł książki, która zachowała się w jednym tylko znanym egzemplarzu w Bibliotece Slawistyki, brzmiał: *Primeri književnog jezika poljskog*. Książka ta była nie tylko wypisami, ani też tylko wyborem tekstów do nauki języka: była ona przede wszystkim bardzo starannie ułożoną antologią literatury polskiej XIX wieku. Jedyną cechą przypominającą podręcznik jest podział tekstów na dwie części: w pierwszej części – znacznie krótszej, pełniącej bez mała funkcję wstępu – zamieszczono prostsze teksty dla początkujących, a w drugiej, dłuższej, bardziej poważne, dla zaawansowanych.

Specyfikę tej książki jako antologii upatrujemy w fakcie, że zostały w niej zaprezentowane wszystkie ro-

5 W związku z Sewerem i Dygasińskim, w liście do Orzeszkowej z 24. II. 1896 r., Kośutic prosi o radę. Por. Cyботин 1968: 269.

ПРИМЕРИ
КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА ПОЉСКОГ

БИБЛИОТЕКА
СЛОВЕНСКОГ СЕМИНАРА
Изм. бр. 8485
СРП. IV 406v
ФИЛОСОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

ЧЕЋ ПЕРВША

1. Wschód

Tam na górze słońce stoi „Śpiesz, rycerzu, zbieraj siły,
Niby rycerz w złotej zbroi, „Mroki cały świat podbiły 10
Rzuca dołem wzrok płomienny, „I pogrąża noc dokoła
Kędy droga przez świat senny. „Ludzkie serca, ludzkie czoła!*

Lecą wiatry, jego sługi, 5 A słoneczny rycerz słucha,
Które biegły jak świat długi, Bojowego ezerpie ducha, [ny, 15
I wołają już zdaleka; „Gniewnie miota wzrok płomien-
„Śpiesz, rycerzu, wróg twój czeka! Jedzie, jedzie przez świat senny!

Andrzej Niemojewski

2. Majowe nabożeństwa

Przypominam sobie z dziecińczych moich lat obrazy
na tle tych nabożeństw, pełnych uroku i poezji.

Miałem wtedy lat ośm lub dziesięć. Przy końcu kwietnia,
czy też w początkach maja rodzice moi przeprowadzili się
na ulicę Browarną. Nowe podwórze! nowi chłopcy! nawet
nowe, nieznane mi przedtem zabawy!

Porobiłem sobie szybko stosunki i znajomości na nowem
miejscu. Szczególniej zaś zaprzyjaźniłem się z dobrym, po-
tulnym chłopcem w moim wieku, Józkiem, syniem mularza,
tłuczonym bez powodów i miłosierdzia. Dzieciak - domu bał

Примери књижевнoг језика пољског

1

dzaje literackie. Spośród krótszych form poetyckich do antologii włączono stosunkowo dużo krótkich li-ryków, ballad oraz trzy bajki; tam zamieszczono jeden poemat w całości (*Ojciec zadżumionych* Juliusza Słowackiego), jak też szereg fragmentów większych utworów wierszowanych (zarówno z dziedziny epiki, jak i dramatu, zwłaszcza romantycznego) – np. *Pan Tadeusz* Mickiewicza, *Przedświt* Krasińskiego, *Maria* Malczewskiego. Tu zostały zaprezentowane również gatunki prozatorskie: szereg fragmentów nowel i powieści oraz kilka opowiadań w całości – m. in. *Janko Muzykant* Sienkiewicza, *Babunia* Orzeszkowej, *List* Józefy Sawickiej-Ostoi. Wśród utworów dramatycznych wymienić należy *Dziady* (*Improwizacja*), *Nieboską komedię* Krasińskiego (fragmenty cz. III i IV) oraz skrócony tekst fredrowskiej *Zemsty*. Nie brak też form z „pogranicza” – prozy podróżniczej (fragmenty z *Listów z Ameryki* i *Listów z podróży do Afryki* Sienkiewicza), eseju literackiego i naukowego (np. artykuły Tarnowskiego O „Zemście” i Chmielowskiego *Charakterystyka Adama Mickiewicza*, fragmenty dzieł historycznych).

Największą zaletą *Wypisów* z 1896 r., naszym zdaniem, był obszerny wybór najnowszej w swoim czasie poezji, poezji żywej Młodej Polski. To było świadomym zamiarem autora antologii. W cytowanym już liście do Orzeszkowej z 24 lutego 1896 r. Kościuś pisze:

Z Tetmajera dam świetne opisy przyrody tatrzańskiej i obok wierszy patriotycznych kilka poezji pesymistycznych tylko dla tego żeby pokazać, że u was i tacy poeci, którzy w chwilach roz-

paczy i zwątpienia pragną dla siebie Nirwany i głoszą samobójstwo, wierzą w przyszłość narodu. [...]

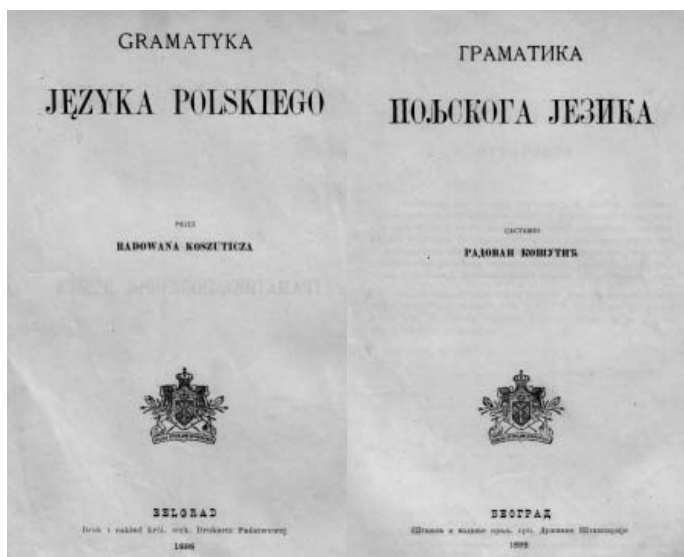
Z Miriama dałem kilka poezji treści filozoficznej – w tem jego siła. Jeżeli mnie z Krakowa przyślą Kasprowicza, Niemojewskiego i Nawrockiego, nowa poezya w *Wypisach* świetnie się zareprezentuje (Суботин 1968: 268).

Z wyjątkiem Nawrockiego, utwory wszystkich wymienionych poetów najnowszych weszły do *Wypisów*, a najwybitniejsi z nich doczekali się nawet bardzo reprezentacyjnych wyborów: Miriam (9 wierszy), Tetmajer (10) i Kasprowicz (8).

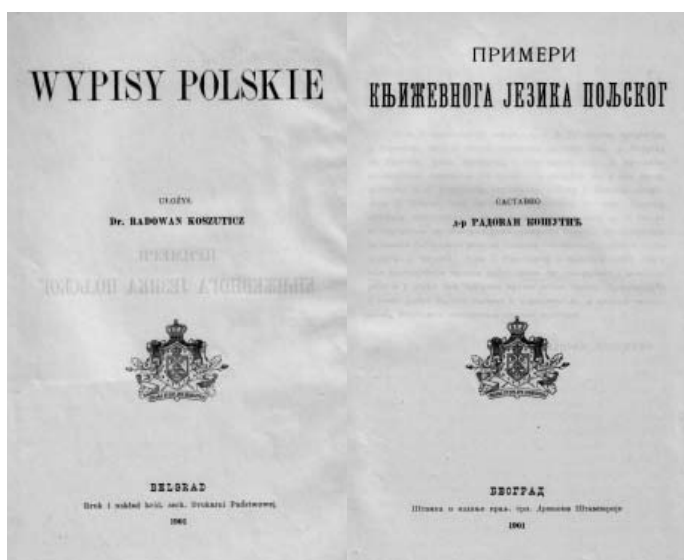
Trzeba mieć na uwadze, że był to dopiero rok 1896!

2.

W stosunku do pierwszego wyboru tekstów Košuticia, tzw. „drugie”, „kanoniczne” *Wypisy* pt. *Primeri književnoga jezika poljskog z 1901 r.* różnią się istotnie. Pierwsze *Wypisy* były tylko antologią tekstów bez jakiejkolwiek informacji dodatkowej. Drugie zaś *Wypisy* zawierają o wiele mniej tekstów literackich, ale są – obok wyjaśnień gramatycznych albo nawiązań do poszczególnych rozdziałów *Gramatyki języka polskiego* (1898) tegoż autora – bogatsze o obszerny komentarz historycznoliteracki i kulturoznawczy. Kolejny po wyborze tekstów rozdział książki stanowi zwarty leksykon pisarzy – autorów poszczególnych tekstów w *Wypisach* (razem 31 artykułów biobibliograficznych). Najcenniejszym zaś rozdziałem *Wypisów* jest niewątpliwie słownik polsko-serbski, zawierający ok.



Gramatika poljskoga jezika (1898), s. II–III



Primeri književnoga jezika poljskog (1901), s. II–III

8.000 haseł, który – pomimo że był ściśle powiązany ze słownictwem wybranych tekstów – odgrywał rolę znacznie szerszą, będąc pierwszym projektem polsko-serbskiej leksykografii.

Z podziękowania Košuticia złożonego na ręce polskim działaczom kultury i nauki, które poprzedza przedmowę, dowiadujemy się o niektórych aspektach pracy nad „drugimi” *Wypisami*. Stąd wiemy m.in., że Adam Antoni Kryński, wybitny językoznawca i leksykograf, robił korektę polskiej części tekstu; że Jan Baudouin de Courtenay sprawdził dział etymologiczny słownika do litery T; że wydawca i bibliograf Stefan Demby umożliwił Košuticiowi dostęp do materiałów, przygotowywanych do jego *Albumu pisarzy polskich* (1901); wreszcie, że etnolog, językoznawca i inicjator wielkiego słownika języka polskiego Jan Aleksander Karłowicz był jego gospodarzem w Warszawie i cennym konsultantem. Choćby już tylko z tego wynika, że *Wypisy* powstawały dosłownie u samego źródła, przy czym autorytety Karłowicza i Kryńskiego z jednej strony oraz Baudouina de Courtenay z drugiej – mogą być gwarancją wysokiego poziomu pracy leksykograficznej Košuticia. Z kolei materiały Dembyego podówczas były niewątpliwie najlepszym i najpełniejszym źródłem danych biograficznych i bibliograficznych o współczesnych pisarzach polskich.

W podejściu Košuticia do metodologii nauczania języka polskiego literatura piękna była raczej środkiem, niż celem. Materiał tekstów literackich wykorzystywał on do nauczania języka literackiego, a cały proces dydaktyczny zmierzał ku przygotowaniu

solidnych tłumaczy literackich. Mimo że swoim słuchaczom udostępniał niewątpliwie bardzo szeroką informację o literaturze polskiej, Košutić jednak nie prowadził systematycznego kursu literatury polskiej.

Pierwsze wykłady i kursy literatury polskiej

1.

Źródła do historii praktyki pedagogicznej na Uniwersytecie Belgradzkim w okresie międzywojennym nie są zbyt bogate, zwłaszcza w dziedzinie filologii obcych. Dlatego też niewiele wiemy o nauczaniu literatury polskiej.

Od jesieni r. 1919 Radovan Košutić kontynuował swoją przedwojenną działalność pedagogiczną na Wydziale Filozoficznym, zakładając Katedrę Języków i Literatur Wschodnio- i Zachodniosłowiańskich, poprzedniczkę dzisiejszej Katedry Sławistyki Wydziału Filologicznego. W 1919 r. został profesorem nadzwyczajnym, w 1922 – profesorem zwyczajnym, a w 1936 przeszedł na emeryturę. Do samej II wojny światowej (ona na tych terenach wybuchła w 1941 r.) Košutić wykładał jako profesor emeritus.

Polonistyka wówczas nie była samodzielnym kierunkiem studiów. Języka polskiego jako przedmiotu uzupełniającego nauczano przez cztery semestry. Pomimo wykładów i ćwiczeń prowadzonych przez Košuticia, wiedzę o języku polskim i literaturze w okresie międzywojennym rozpowszechniali pierwsi lektorzy kontraktowi z Polski. To się jednak mogło stać dopie-

ro po podpisaniu w 1931 r. umowy kulturalnej między Polską i ówczesnym Królestwem Jugosławii.

Toteż w latach trzydziestych z Katedrą współpracowali polscy stypendyści. Posadę lektora wówczas objęli kolejno – Stanisław Rospond (1906–1982) i Stanisław Papierkowski (1906–1990).

Ten ostatni w Belgradzie został dłużej niż większość ówczesnych stypendystów z Polski: spędził bowiem całe trzy lata (1930–1932), pełniąc przez ten czas funkcję sekretarza generalnego Ligi Polsko-Jugosłowiańskiej. Na Uniwersytecie (wówczas, gdy Rospond był lektorem, i po przejęciu od niego lektoratu) Papierkowski prowadził również kursy literatury polskiej. Były to – podkreślamy – pierwsze systematycznie wygłaszane wykłady z literatury polskiej, których celem dydaktycznym miała być sama literatura.

Papierkowski w ciągu trzech lat wygłosił cykle wykładów o Mickiewiczu i Sienkiewiczu. Podczas badań archiwalnych nie udało nam się, niestety, natrafić na jakikolwiek ślad, który świadczyłby w sposób bardziej istotny o treści owych wykładów oraz o echu, jakie one mogły mieć.

Jeśli chodzi o działalność pedagogiczną Papierkowskiego, warto wspomnieć jeszcze pewne curiosum. Mianowicie, w ramach przedmiotu fakultatywnego nauczał on języka polskiego również – w II Gimnazjum Męskim w Belgradzie (por. Krzywkowicz 1978: 39).⁶

6 Na ten artykuł o Papierkowskim wskazała nam p. prof. dr Vera Mitrinović.



Stanisław Rospond (1) w okresie 1929–1931.
(źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe <<https://nac.gov.pl/>>)



Stanisław Papierkowski (pierwszy od lewej) z grupą
polskich uczestników II Wszechrówniańskiego Kongresu
Dermatologicznego w Belgradzie w 1931 r.
(źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe <<https://nac.gov.pl/>>)

Od r. 1937 do II wojny światowej na Katedrze Języków i Literatur Wschodnio- i Zachodniosłowiańskich, jako *Privatdozent* języka czeskiego oraz literatury czeskiej i polskiej, pracował slawista i kroatysta chorwacki dr Krešimir Georgijević (1907–1975), później zasłużony profesor Uniwersytetu Belgradzkiego. Prowadzony przez niego kurs literatury polskiej dotyczył epoki romantyzmu.⁷

Nauczanie literatury polskiej w Belgradzie po r. 1945

Po II wojnie światowej Uniwersytet Belgradzki rozpoczął swoją działalność naukową i dydaktyczną jesienią r. 1946. Katedra Języków i Literatur Wschodnio- i Zachodniosłowiańskich Wydziału Filozoficznego została gruntownie zreorganizowana. Z przedmiotów, mających dotychczas rangę fakultatywnych i uzupełniających ułożono nowe specjalizacje. W taki sposób powstały pełne studia filologii słowiańskich: rosyjskiej, polskiej i czeskiej. Taka reorganizacja wymagała poszerzenia składu personalnego kolegium nauczycielskiego, przede wszystkim zaś wzmocnienia kadry lektorskiej.

Na odnowionej slawistyce belgradzkiej współczesny język polski, historię języka oraz dialektologię wykładał prof. Cyryl Taranowski (zob.: Стојнић 1993, Терзић 1996), słynny wersolog, przyszły profesor Uniwersytetu Harwardzkiego. Pierwszym po wojnie lektorem jęz. polskiego (w latach 1946–1962) była

7 O prof. Georgijeviciu zob. Живанчевић 1976; Радновић 1976; Živančević 1979.

malarka Jadwiga Sperling-Četić (1906–1978). Zaś literaturę polską do r. 1954 wykładał prof. Georgijewić, który był równocześnie autorem pierwszych na naszej Uczelni planów i programów nauczania literatury polskiej, jako niezbędnego składnika w curriculum pełnych, do dnia dzisiejszego czteroletnich studiów polonistycznych.

W październiku 1948 r. pierwszy dyplom z polonistyki na Uniwersytecie Belgradzkim otrzymał Stojan Subotin (1921–1977) (zob. Живановић 1978; Lubaś 1996). Na początku 1949 r. został on wybrany na asystenta języka i literatury polskiej.

Okres poszerzenia zasięgu i ugruntowania literatury polskiej jako przedmiotu studiów oraz osiągnięcia wysokiego poziomu akademickiego w jej nauczaniu nastąpił po objęciu w r. 1954 etatu wykładowcy języka polskiego i literatury przez prof. Đorđa Živanovića (1908–1995) (zob. Јовановић и др. 1985; Топић, Буњак 1996), a zwłaszcza po wyborze w 1959 r. Stojana Subotina na docenta literatury polskiej.

Prof. Živanović na początku swojej działalności dydaktycznej w tym zakresie zajmował się starszymi okresami literatury polskiej łącznie z romantyzmem, zaś prof. Subotin – pozytywizmem. Obaj wykładowcy nieraz wprowadzali, obok kursu ogólnego, również dwusemestralne kursy specjalne na rozmaite tematy. Różniąc się w zasadzie tylko w rozumieniu zasięgu faktów, jakie studenci powinni przyswoić, obaj w praktyce dydaktycznej kładli nacisk na historię literatury.

Krešimir Georgijević (1907–1975)
(źródło: archiwum rodzinne)



Đorđe Živanović (1908–1995)
(źródło: archiwum polonistyki)



Stojan Subotin (1921–1977)
(źródło: archiwum rodzinne)



Prof. Živanović wydał podręcznik pt. *Poljski primeri* (1967), który do 1983 r. miał łącznie trzy wydania. Pod względem metodologicznym – aczkolwiek na znacznie uwspółcześnionym materiale literackim (spotykamy tam np. utwory Różewicza i Mrożka) – podręcznik ten był swoistą repliką *Wypisów polskich* Košuticia z 1901 r. Cele dydaktyczne bowiem były takie same: poprzez klasykę literacką do praktycznej znajomości języka.

W podejściu do dzieła literackiego, uważając, że potrzebuje ono w procesie dydaktycznym dla słuchaczy filologii obcej wszechstronnej analizy oraz delikatnie opracowanego komentarza hermeneutycznego, różnił się od swoich profesorów młody wówczas asystent Miroslav Topić (1937–2012), wybrany na to stanowisko w r. 1962. Od r. 1983, kiedy to objął katedrę po prof. Živanoviću, przez dwadzieścia lat, do odejścia na emeryturę w 2003 r., prof. Topić wprowadzał różne nowości do procesu nauczania literatury. Na szczególną uwagę zasługują zwłaszcza jego kursy poświęcone dziejom poszczególnych gatunków w literaturze polskiej: wygłaszał wykłady, kombinując je z zajęciami praktycznymi, kolejno – o bajce (2 semestry), balladzie (2 semestry) oraz o sonecie (4 semestry). Równolegle prowadził on również kursy monograficzne, np. o *Panu Tadeuszu*, kiedy to przeprowadzał analizę samego utworu, jego zasobu intertekstualnego w stosunku do poprzedzających go dzieł literatury polskiej i europejskiej, jak również analizę utworu jako źródła intertekstualnego w późniejszej tradycji literatury polskiej. Przy tym podkreślić należy, iż każda z tych



Miroslav Topić (1937–2012)
(źródło: archiwum polonistyki)

faz była zaprojektowana na 2 semestry, co w sumie dawało trzyletni kurs monograficzny o arcydziele Adama Mickiewicza.

Mówiacy te słowa rozpoczął swoją działalność pedagogiczną przed dwudziestoma laty, również starając się jak najbardziej nauczać literatury, a nie historii literatury. Po latach ścisłej współpracy z prof. Topiciem, okazało się, że w naszym podejściu brak – właśnie owej „czystej” historii literatury.

Stan dzisiejszy

W 2001 r. została wybrana na asystenta Branislava Stojanović, zajmująca się prozą XX wieku, szczególnie

Brunonem Schulzem, a od ubiegłego roku w gronie nauczycieli literatury działa docent dr Ljubica Rosić, specjalistka w dziedzinie literatury polskiej XX wieku i wybitna tłumaczka. Obecnie we trójkę staramy się sprostać żmudnej misji przybliżania wiedzy o literaturze polskiej coraz to liczniejszej populacji naszych studentów.

Dla uniknięcia wyraźnej przewagi dzieła literackiego i poetyki indywidualnej twórców nad historią literatury – co w rezultacie dawało z jednej strony solidną znajomość poszczególnych tekstów, ich pewnych aspektów oraz poglądów na literaturę poszczególnych pisarzy, a z drugiej poniekąd dezorientację w chronologii i periodyzacji literatury – postanowiliśmy powrócić do koncepcji zarysu dziejów literatury polskiej (cykl na 4 semestry) na młodszych latach, której głównym celem dydaktycznym jest wprowadzenie systemu. Powinien on służyć ramą do późniejszego uzupełniania i pogłębiania.

Toteż nauczanie literatury dziś wygląda u nas w sposób następujący. Na I i II roku nasi studenci uczęszczają na ów kurs ogólny, tzn. na zarys dziejów literatury, prowadzony przez p. Rosić. Dla I, II i IV roku p. Rosić prowadzi również kurs literatury XX wieku z naciskiem na wybitne dzieła i zjawiska. Kurs ten jest realizowany w luźnej formie, jako kombinacja wykładu i konwersatorium, co daje możliwość czynnego udziału studentów. Na III roku mówiący te słowa prowadzi kurs literatury pozytywizmu, a od tego roku akademickiego również romantyzmu, natomiast

jako cykl czterosemestralny (tzn. dla III i IV roku) – kurs praktyczny literatury Młodej Polski.

Ostatni rok studiów, IV, wygląda następująco: 2 godziny literatury Młodej Polski, 2 godziny ogólnego kursu literatury XX wieku oraz 2 godziny praktycznego kursu prozy pierwszej połowy XX w., prowadzonego przez p. Branislavę Stojanović. Nadto p. Rosić na IV roku prowadzi, jako odrębny przedmiot, ale niezbędny w ogólnym curriculum – zarys historii kultury polskiej.

W długoletnim okresie, którego skutki wciąż odczuwamy, uzupełnianie naszej biblioteki seminaryjnej było bardzo nieregularne, albo wręcz przypadkowe (np. legaty zmarłych profesorów i polonofilów). Sytuacja finansowa, która od początku lat 90-tych nie sprzyjała inicjatywom wydawniczym, zwłaszcza zaś w dziedzinie tak specyficznej, jaką jest nauczanie filologii polskiej, jeszcze nie uległa wyraźnemu polepszeniu.

Toteż dwa lata temu przystąpiliśmy do realizacji projektu biblioteki elektronicznej, mieszczącej się na serwerze Wydziału Filologicznego, której zadaniem jest, po pierwsze, wypełnienie luk w funduszu Biblioteki Katedry Slawistyki, a po drugie – neutralizacja od lat ostro odczuwalnego braku zbioru tekstów literackich w procesie nauczania literatury. W tej chwili biblioteka elektroniczna zawiera 30 tytułów różnej objętości – poczynając od powieści, a kończąc na krótkich artykułach historycznoliterackich. Zasoby biblioteki elektronicznej mają ograniczony dostęp: mogą być wykorzystywane wyłącznie przez studentów, posiada-

jących odpowiednie hasło. Jest to obecnie najtańszy sposób udostępniania studentom materiałów dydaktycznych, a dla tych, którzy nie mają sprzętu komputerowego, albo z niego nie korzystają, w bibliotece seminaryjnej dostępne są wydruki.

W mozolnej i niewdzięcznej pracy nad realizacją tego projektu, nb. dokonanej na zasadach czystego entuzjazmu, bez odrobiny pomocy finansowej z jakiegokolwiek strony, mówiącemu te słowa czynną i rzetelną pomoc okazały panie Agnieszka Lasek, ówczesny lektor kontraktowy języka polskiego, oraz Branislava Stojanović. Najlepszym jednak wynagrodzeniem dla nas jest fakt, że koło użytkowników jest coraz szersze.

Nie podejmuję się w tej chwili prognozowania o kierunkach dalszego rozwoju dydaktyki w dziedzinie literatury polskiej na naszej Uczelni. Będą one zależały przede wszystkim od kierunku, jaki przybiorą mające niedługo nastąpić reformy szkolnictwa wyższego w Serbii. Mam tylko nadzieję, że tradycja, jaką otrzymaliśmy w spadku, jak też doświadczenia naszych kolegów z regionu, pomogą nam utorować dalszą drogę.

LITERATURA

- Bunjak P. (2013), „Kartki z dziejów polonistyki na Uniwersytecie Belgradzkim”, *Przemyski Przegląd Kulturalny*, 1–2 (28–29), 18–23.
- Krzywkowicz J. (1978), „Stanisław K. Papierkowski, profesor zwyczajny KUL”, *Biuletyn informacyjny KUL*, 1(13).
- Lubaś W. (1996), „Polonistyka i slawistyka belgradzka w moim wspomnieniu”, w: Јовановић Г. и др. (ред.), *Сјмо јодина њо-*

- лонистике у Србији: Зборник радова (Београд: Катедра за славистику Филолошког факултета Универзитета у Београду, Славистичко друштво Србије), 77–80.
- Živančević M. (1979), „Georgijević, Krešimir”, u: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, II (Novi Sad: Matica srpska), 219–220.
- Буњак П. (1999), *Прејлед пољско-српских књижевних веза (до II светској рати)* (Београд: Славистичко друштво Србије).
- Даничић Ђ. (1975), *Предавања из словенске филологије* (Београд: Међународни славистички центар).
- Живановић Ђ. (1978), „Стојан Суботин (1921–1977)“, *Мосћови*, 2(34), 164–169.
- (1982), „Досад непознат универзитетски пољски приручник Радована Кошутића“, *Зборник за славистику МС*, 23.
- (1986a), „Прекретне године Радована Кошутића“, *Славистички зборник*, I, 9–20.
- (1986b), „Радован Кошутић (1866–1949)“, *Славистички зборник*, I, 123–125.
- Живанчевић М. (1976), „Крешимир Георгијевић“, *Зборник за славистику Мајице српске*, 12, 201–202.
- Јовановић Г. (1996), „Почеци и развој полонистике на Београдском универзитету“, у: Јовановић Г. и др. (ред.), *Сто година полонистике у Србији: Зборник радова* (Београд: Катедра за славистику Филолошког факултета Универзитета у Београду, Славистичко друштво Србије).
- Јовановић Г., Митриновић В., Топић М. (1985), „Ђорђе Живановић“, *Анали Филолошкој факултету*, 16, 239–242.
- Радновић У. (1976), „Др Крешимир Георгијевић“, *Мосћови*, 4(28), 338–342.
- Стојнић М. (1993), „Кирил Фјодорович Тарановски (1911–1993)“, *Зборник МС за славистику*, 44–45, 303–309.
- Суботин С. (1968), „Писма Радована Кошутића Елизи Ожешковој“, *Анали Филолошкој факултету*, VIII.
- Терзић Б. (1996), „Предавања професора Кирила Тарановског из пољског језика“, у: Јовановић Г. и др. (ред.), *Сто година полонистике у Србији: Зборник радова* (Београд:

- Катедра за славистику Филолошког факултета Универзитета у Београду, Славистичко друштво Србије), 73–76.
- Топић М. (1996), „Прва Кошутинева хрестоматија“, у: Јовановић Г. и др. (ред.), *Спомен јодина џолонистике у Србији: Зборник радова* (Београд: Катедра за славистику Филолошког факултета Универзитета у Београду, Славистичко друштво Србије), 19–37.
- Топић М., Буњак П. (1996), „Професору Ђорђу Живановићу у спомен“, у: Јовановић Г. и др. (ред.), *Спомен јодина џолонистике у Србији: Зборник радова* (Београд: Катедра за славистику Филолошког факултета Универзитета у Београду, Славистичко друштво Србије), 41–51.

ТРАГОМ ЈЕДНОГ ПИСМА
ЈУЗЕФА ГОЛОМБЕКА
Страница из историје
београдске полонистике¹

Вратићемо се на догађаје из пролећа 1939. године, задуго последњег пролећа мира у Европи: над њу се неумитно надвијао Други светски рат. Прича која следи, стара пуних осам деценија, не садржи значајна открића, нити суштински шири наша знања о прошлости полонистике на Београдском универзитету.² Ипак, описује колегијалне односе и личну сарадњу двојице научних радника и високошколских педагога.

-
- 1 Српска верзија текста «Эпизод из истории белградской полонистики. Письмо Юзефа Голомбека Крешимиру Георгиевичу», у: Станковић Б. (прир.), *Изучавање словенских језика, књижевности и култура као инословенских и страних* (Београд: Славистичко друштво Србије, 2008), 72–77. Овде се објављује скраћено према: „Трагом једног писма Јузефа Голомбека: страница из историје београдске полонистике“, у: Кончаревић К. (ур.), *Универзитетска славистика: традиције, савремено стање, перспективе* (Београд: Филолошки факултет, 2017), 93–102 (DOI: <<https://doi.org/10.18485/unislav.2017.ch6>>).
 - 2 О историји српске високошколске полонистике вид., поред осталог: Буњак 1999: *passim* (и наведену литературу); Буњак 1998; Bunjak 2013.

Тема овога прилога је, дакле, само једно случајно откривено писмо које је пољски полониста и слависта Јузеф Голомбек (Józef Gołąbek, 1889–1939) 9. марта 1939. године упутио српском колеги Крешимиру Георгијевићу.³ Из овога писма, које је само једна карика већ увелико развијеног епистоларног дискурса, види се да су Голомбек и Георгијевић били у преписци, у најмању руку, од почетка 1939, као и то да се у време настанка писма они још нису лично познавали. С друге стране, садржај писма додатно ће осветлити карактер Голомбекове посете Београду с пролећа 1939, о којој се понешто зна.

Ко су били и чиме су се бавили учесници ове колегијалне преписке?

Јузеф Голомбек (Józef Gołąbek 1884–1939),⁴ историчар књижевности, доцент Варшавског универзитета, студирао је на Јагелонском универзитету у Кракову полонистику и славистику. Титулу доктора филозофије Голомбек је стекао у јуну 1914. године, у освит Првог светског рата – споменимо узгред, управо када је Иво Андрић, и

3 Писмо је сачувано у личном архиву пок. проф. Георгијевића. Аутор захваљује госпођи Весни Георгијевић, кћери проф. Георгијевића, и колегиници проф. др Александри Корди Петровић која проучава кореспонденцију проф. Георгијевића, на увиду у ово писмо и сагласности да се оно објави.

4 О личности Ј. Голомбека вид.: Wierczyński 1946; 1959–1960; Ziolkowska-Sobeczka 1995. За ове материјале аутор захваљује колегама проф. Богуславу Зјелињском и Јоани Кенђелској.



Јузеф Голѳбек (Józef Gołębek, 1889–1939),
фотографија из 1935.
(извор: Narodowe Archiwum Cyfrowe <<https://nac.gov.pl/>>)

не слутећи, бројао своје последње краковске дане на истом факултету...

Голомбек је на усавршавањима боравио у Берлину и Прагу. Хабилицован је 1933. на Варшавском универзитету у области словенских књижевности. Радио је као професор пољског језика у средњим школама и гимназијама (Влоцлавек, Варшава). Године 1933, непосредно после хабилитације, одбио је предлог да преузме универзитетску катедру словенских књижевности у Риги и остао да ради у Варшави. Предавања из словенских књижевности држао је на славистичким катедрама у Прагу, Софији, Загребу, Београду. Поред свога основног истраживачког усмерења – науке о словенским књижевностима – Голомбек се бавио историјом, етнографијом, културологијом. Био је аутор низа радова који су у пољској славистици његова времена изазивали дивљење ширином проблематике и разноврсношћу тема; писао је о међусловенским књижевним и културним везама, белоруској књижевности и фолклору, јужнословенским књижевностима, украјинској и књижевности и култури Лужичких Срба, као и о проблемима теорије књижевности... О томе ће поуздано посведочити већ само набрајање наслова његових књига: *Czesi i Słowacy wobec powstania listopadowego* (1930), *Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, poeta polsko-białoruski* (1932), *Ivo Vojnović, dramaturg jugosłowiański* (1932), *Bractwo św. Cyryla i Metodego w Kijowie* (1935), *Łużyce. Kraj i ludzie* (1936), *Dusza narodu bułgarskiego* (1937), *Literatura serbsko-łużycka* (1938), *Car Mak-*

symilian (Widowisko ludowe na Rusi) (1938), *Sztuka rymowania* (1939).

Крешимир Георгиевић⁵ – историчар књижевности, слависта широких видика, бохемиста, полониста, кроатиста, професор Београдског универзитета – студирао је на Филозофском факултету Свеучилишта у Загребу, где је 1929. стекао диплому из јужнословенске филологије и славистике. По завршетку студија био је на студијским боравцима у Варшави (1930/31), Прагу (1933/34) и Паризу (1936/37). Докторску дисертацију „Адам Мицкјевич и српскохрватска народна песма“ одбранио је 1934. у Прагу.

Георгијевић је радио као професор мушке гимназије у Новом Саду до 1941; истовремено је од 1937. до априла 1941. радио као приват-доцент чешког језика и пољске и чешке књижевности, на Кошутевој Катедри за језике и књижевности Источних и Западних Словена. Своје полонистичко ангажовање у раду са студентима славистике Георгијевић је у то време ограничавао на предавања из књижевности пољског романтизма.

После рата постао је доцент за пољски и чешки језик и обе књижевности на Филозофском факултету Београдског универзитета, 1956. изабран је за ванредног и 1956. за редовног професора на истом факултету. Истовремено је предавао старије периоде хрватске књижевности студентима југославистике. Године 1958, због политичке интриге,

5 О К. Георгијевићу вид.: Живанчевић 1976; Živančević 1979; Радновић 1976; Буњак 1999.



Крешимир Георгијевић (1907–1975),
фотографија из 60-их година
(извор: Архива Филолошког факултета у Београду)

Георгијевић је принуђен да се удаљи с универзитета и затражи превремену пензију. Његова монографија *Српскохрватска народна ђесма у ђољској књижевности* (1936) до данас остаје један од фундаменталних радова из пољско-српске књижевне компаратистике.

2.

У писму од 9. марта 1939. године⁶ Голомбек захваљује своме кореспонденту на „љубазном“ писму и извињава се због кашњења с одговором правдајући то својим недавним боравком у Прагу. У наставку објашњава своју „грешку“: „W pierwszym liście popełniłem pomyłkę, ponieważ Słowackiego mam rzeczywiście, a posłałem Krasińskiego.“ У чему се заправо састоји ова грешка више не знамо и тешко да ћемо икад сазнати. Можемо само претпоставити да то има везе с Георгијевићевим саветима у погледу избора тема предавања која је Голомбек припремао да одржи на Београдском универзитету. Он пише:

Dziękuję za łaskawą radę co do wykładów i obecnie proszę o radę. Wykłady w uniwersytecie chciałbym ograniczyć do dwóch i to: albo Adam Mickiewicz (2 wykłady), albo Juliusz Słowacki (1) i Adam Asnyk (1) razem więc 2, albo wreszcie: Poezja polska przed wojną i po wojnie (2) wykłady, proszę mi poradzić, co by się najwięcej podobało z tych trzech grup i do życzliwej rady chętnie się zastosuję. Co się tyczy II grupy, to dlatego proponuję Słowackiego, że w tym roku przypada 130 rocznica jego urodzin,

6 Текст писма вид. у прилогу на крају рада.

a niedawno mieliśmy setną rocznicę urodzin Asnyka. Gdybym miał wybrać trzecią grupę, posłałbym jeszcze ostatni wykład z prośbą o przetłumaczenie.

Из ових редова дознајемо да је Голомбек био спреман да студентима београдског Филозофског факултета одржи два предавања, нудећи притом две тематске варијанте 1) Адам Мицкејвич, 2) Јулијуш Словацки и Адам Асник или 3) пољска поезија пре и после Великог рата. Избор Мицкејвича, као ни поезије прве половине XX века, изгледа, није требало посебно образлагати, док је Словацког и Асника пољски слависта нудио у вези с њиховим јубилејима. Као што се види из последње цитиране реченице, Голомбек и Георгијевић имали су договор да ће Георгијевић или сам превести или дати некоме да преведе на српски текстове планираних предавања.⁷ То још не значи да би он предавао на српском језику: могуће је претпоставити да би његово излагање на пољском језику пратио консекутивни превод.

Међутим, предавања с универзитетске катедре нису била једини наступи пред београдском публиком на које је рачунао пољски слависта:

Jeśli chodzi o Narodni uniwersytet, to bardzo chętnie powiedziałbym jakiś wykład, ale jakoś mi niezręcznie napisać, ponieważ przed wykładami muszę być jakieś dwa tygodnie w Beogradzie, ponieważ straciłem wprawę w mówieniu po serbsku, więc może wtedy dałoby się to załatwić, zresztą proszę mi łaskawie

7 Није искључено да се „грешка“ с почетка писма тицала управо слања текстова ових предавања.

pomóc w tej sprawie, aby może stamtąd przyszło do mnie zawiadomienie.

Овде је реч о Народном универзитету, тј. Задужбини Илије Милосављевића Коларца. Изгледа да је Георгијевић у свом писму Голомбеку понудио госту из Пољске да се обрати и с ове катедре. Голомбеку је, међутим, из неког разлога било важно да добије позив непосредно од управе Народног универзитета. За ову прилику Голомбек није имао унапред спремну тему, те је намеравао да се за предавање припрема тек кад стигне у Београд. За то би, како сазнајемо из писма, имао сасвим довољно времена: планирао је да борави у Београду око две недеље пре предавања на Универзитету и у Коларчевој задужбини. Уз то, јавно предавање хтео је да одржи на српском.

У наставку Голомбек пише о још два питања које му је Георгијевић, очигледно, поставио у претходном писму, не наводећи их непосредно. Једно се тицало, по свему судећи, помоћи београдском колеги при избору дела савремених пољских писаца за превођење на српски језик, док је други био непосредно везан за рад у школи. Пошто је био гимназијски професор, Георгијевић је, изгледа, молио Голомбека за савет у састављању школског уџбеника (или читанке), знајући унапред да је пољски научник у томе имао велико искуство.⁸ И није погрешно. Голомбек је ради тога био спре-

8 Голомбек је, у коауторству са Станиславом Тинцом, био аутор низа читанки и методичких приручника уз њих (вид. Wierczyński 1946: 172–173).

ман чак да проведе неколико дана у Новом Саду, где је стално живео и радио Георгијевић.

3.

Данас, нажалост, не знамо када је тачно и о којим темама Јузеф Голомбек говорио београдским студентима, али у Београду је несумњиво боравио и одржао јавно предавање. Захваљујући огласима Коларчеве задужбине у листу *Полиџика*, у прилици смо да одредимо тачан датум, па и тему предавања. У броју од 7. маја 1939, у списку предавања за наредну недељу, читамо: „Петак, 12: 18.15 часова др Јузеф Голомбек, професор Универзитета у Варшави: 'Модернизам у пољској књижевности' (на српскохрватском)“ (*Полиџика*, 1939, 7. V, 27). Оглас у истим новинама од 12. маја у рубрици „Предавања“, на сам дан одржавања, понавља: „Модернизам у пољској поезији. Г. Јузеф Голомбек, професор универзитета у Варшави, одржаће данас у петак 12. о.м. у 18.15 часова предавање на Коларчевом народном универзитету 'Модернизам у пољској поезији'. Предавање ће бити на српскохрватском“ (*Полиџика*, 1939, 12. V, 19).

Осим датума предавања на катедри Коларчевог народног универзитета, из ових новинских огласа можемо се уверити да је Голомбек изабрао први део треће варијанте коју је понудио у писму Георгијевићу – „пољску поезију пре рата“. Предавање је, сва је прилика, спремио у Београду и, могућно, не без учешћа свога кореспондента.

ПРЕДАВАЊА

У Друштву за социологију и друштвене науке, у петак 12 о. м., одржиће предавање г. Николa Мирковић, о теми: Корпоративистичка школа у теоретској економији. Приступ дозвољен члановима и позванима.

Модернизам у пољској поезији. Г. Јузеф Голомбек, професор универзитета у Варшави, одржаће данас у петак 12 о. м. 18.15 часова предавање на Коларчевом народном универзитету „Модернизам у пољској поезији“. Предавање ће бити на српскохрватском.

Друштво пријатеља Француске. У петак, 12 о. м. одржаће предавање г. Јoаn Bourgoin, директор листа „L'Echo de Belgrade“, која ће говорити о теми: „Jeanne d'Arc“. Почетак у 18.15 часова. Улаз слободан.

Политика, 12. маја 1939, стр. 19
(извор: Дигитална НБ <<http://www.digitalna.nb.rs/>>)

О томе да је Голомбек боравио у Београду бар десетак дана пре 12. маја сведочи друга чињеница. У личној библиотеци професора Ђорђа Живановића, завештаној Катедри за славистику, нашли смо примерак последње књиге Ј. Голомбека *Sztuka rytmowania* (1939) – с посветом: „Panu dr Gjorgje Živanovićowi na pamiątkę – Autor. 3/V 39 r.” Остaje само могућност да се претпостави да је ову своју књигу Голомбек поклонио младом асистенту поводом својих предавања на универзитету, када су се њих двојица, очигледно, упознали.

Трагови Голомбековог боравка у Београду – отприлике од последњих дана априла до половине маја 1939 – сачували су се и у другом облику. Београдски месечник за књижевност и друштвена питања *XX век* у броју 5 (за мај) објавио је на српском два његова рада. Један од њих најнепосредније је

везан за његову последњу књигу *Sztuka rymowania* – „Слик и његова функција“ (Голомбек 1939а).

Међутим, други – под насловом „Једна епоха пољске поезије“ (Голомбек 1939б) – по свој прилици јесте текст Голомбековог предавања на Народном универзитету. Чланак је посвећен књижевности епохе Младе Пољске и подудара се по тематици с предавањем – „Модернизам у пољској књижевности“. То је зналачки синтетички преглед поетике, аутора, идеја и тематологије поезије Младе Пољске. Данас нам се чини посебно речит закључак чланка, у којем је аутор тврдио да је пољска поезија ове епохе – и поред тежње да решава „кардинална“, „вечна“ питања универзалног карактера – није заборављала земљу својих предака, земљу „хумки и крстова“, која је увек пружала мноштво инспиративних митова и тема за књижевно стваралаштво (уп. Голомбек 1939б: 686).

А „хумке и крстови“ су се, нажалост, поново спремали Пољској у походе.

Посебан сентимент у нашу рефлексију о преграшти, рекло би се, тривијалних животних чињеница преписке између варшавског и београдског доцента и посете пољског научника Београду уноси то што је 25. септембра исте те 1939. године – свега три месеца после наступа пред београдском академском публиком – Голомбек погинуо за време немачких ноћних бомбардовања са свих страна опкољене Варшаве. Стефан Вјерчињски је детаљно описао околности смрти пољског слаviste (Wierczyński 1946: 167–168). Погинуо је, како

се испоставило, на улици Краковскје Пшедмјешће – и то од зрна авионског митраљеза који је косио цивиле – док се враћао у стан захваћен пожаром како би покушао да спасе... своје рукописе! И на овоме се, нажалост, не завршава ругање историје над овим вредним послеником славистичке науке. Привремено је био сахрањен близини Бернардинске цркве у Варшави, а затим пренет на гробље на Брудну. Нова епоха хумки и крстова није се устезала да наруши чак ни његов вечни мир: године 1944, за време Варшавског устанка, артиљеријска граната уништила је без трага и сам његов гроб!

И свему томе упркос, време ипак није сасвим замело београдске трагове дра Јузефа Голомбека...

ПРИЛОГ:

Текст писма Јузефа Голомбека Крешимиру
Георгијевићу⁹

[*fo. 1^r*]

Warszawa, 9/III – 39 r.

Wielce Szanowny Panie Kolego!

Serdecznie dziękuję za łaskawy list, na który odpisuję dopiero teraz po powrocie z Pragi.

W pierwszym liście popełniłem pomyłkę, ponieważ Słowackiego mam rzeczywiście, a posłałem Krasińskiego. Dziękuję za łaskawą radę co do wykładów i obecnie proszę o radę. Wykłady w uniwersytecie chciałbym ograniczyć do dwóch i to: albo Adam Mickiewicz (2 wykłady), albo Juliusz Słowacki (1) i Adam

9 Писмо је дактилографисано на једном листу с обеју страна.

Asnyk (1) razem więc 2, albo wreszcie: Poezja polska przed wojną i po wojnie (2) wykłady, proszę mi poradzić, co by się najwięcej podobało z tych trzech grup i do życzliwej rady chętnie się zastosuję. Co się tyczy II grupy, to dlatego proponuję Słowackiego, że w tym roku przypada 130 rocznica jego urodzin, a niedawno mieliśmy setną rocznicę urodzin Asnyka. Gdybym miał wybrać trzecią grupę, posłałbym jeszcze ostatni wykład z prośbą o przetłumaczenie.

Jeśli chodzi o Narodni uniwersytet, to bardzo chętnie powiedziałbym jakiś wykład, ale jakoś mi niezręcznie napisać, ponieważ przed wykładami muszę być jakieś dwa tygodnie w Beogradzie, ponieważ straciłem wprawę w mówieniu po serbsku, więc może wtedy dałoby się to załatwić, zresztą proszę mi łaskawie pomóc w tej sprawie, aby może stamtąd przyszło do mnie zawiadomienie.

Co się tyczy pierwszej sprawy, to zwróciłem się już do kilku pisarzy, aby przysłali swoje książki z tym, że sobie Pan Kolega coś wybierze, pomówię jeszcze z innymi, prawdopodobnie nadeślą. Podałem im Pański adres, gdyby nic nie przyszło, proszę mnie o tym zawiadomić, a jeszcze raz przypomnę.

Sprawę drugą niejasno rozumiem może dlatego, że u nas jest inna organizacja szkół, ale czytanek [x]¹⁰ dla dzieci od lat 13–14 jest sporo, więc się będę według tego orientował i niebawem książki będą nadesłane.

[fo. 1^v]

Ponieważ sam jestem autorem książek szkolnych dla szkół powszechnych i znam tę robotę, chętnie w

10 Писаћом машином прецртане су речи: „na klasę“.

czasie mojego pobytu w Beogradzie pomogę lub też mogę się dla tej sprawy zatrzymać kilka dni w Nowym Sadzie, jeżeli to możliwe. Bardzo lubię tę pracę i mogę wskazać dokładnie metodę, według której opracowujemy podręczniki szkolne.

Bardzo się cieszę, że się poznamy i zobaczymy,
serdeczny uścisk dłoni

J. Gołąbek¹¹

ЛИТЕРАТУРА

- Bunjak P. (2013), „Kartki z dziejów polonistyki na Uniwersytecie Belgradzkim”, *Przemyski Przegląd Kulturalny*, 1–2 (28–29), 18–23.
- Wierczyński S. (1946), „Józef Gołąbek”, *Pamiętnik Literacki*, XXXVI, 168–173.
- (1959–1960), „Józef Gołąbek”, *Polski Słownik Biograficzny*, VIII (Wrocław: Wydawnictwo PAU, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN).
- Ziółkowska-Sobecka M. (1995), „Józef Gołąbek (1889–1939)”, *Zeszyty Łużyckie*, 12, 95–98.
- Živančević M. (1979), „Georgijević, Krešimir”, u: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, II (Novi Sad: Matica srpska), 219–220.
- Буњак П. (1998), „Српска научна књижевна полонистика (историјат и методолошка оријентација)“, у. Станковић Б. (ур.), *Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини* (Београд: Филолошки факултет, Славистичко друштво Србије), 333–345.
- (1999), *Прејлед њољско-српских књижевних веза (до II светској рати)* (Београд: Славистичко друштво Србије).

11 Својеручни потпис налив-пером.

Голомбек Ј. (1939а), „Слик и његова функција“, *XX век*, 5, 792–795.

——— (1939б), „Једна епоха пољске поезије“, *XX век*, 5, 680–686.

Живанчевић М. (1976), „Крешимир Георгијевић“, *Зборник за славистику Мајице српске*, 12, 201–202.

Радновић У. (1976), „Др Крешимир Георгијевић“, *Мосиови*, 4(28), 338–342.

РЕГИСТАР ИМЕНА

- Asnyk, Adam – 213, 214, 220.
 Ban, Matija (Бан, Матија) – 182.
 Berry, Ellen E. – 28, 46.
 Chmielowski, Piotr – 190.
 Demby, Stefan – 193.
 Dunin-Marcinkiewicz, Wincenty – 210.
 Durham, Meenakshi Gigi – 35, 47.
 Dygasiński, Adolf – 188.
 Georgijević, Krešimir (и: Георгијевић, Крешимир) – 197–199, 205, 208, 211–216, 219, 221, 222.
 Kaczkowski, Zygmunt – 187, 188.
 Karłowicz, Jan Aleksander – 193.
 Kasprowicz, Jan – 191.
 Kellner, Douglas M. – 35, 47.
 Krasiński, Zygmunt – 190, 213, 219.
 Kraszewski, Józef Ignacy – 187.
 Kryński, Adam Antoni – 193.
 Krzywkowicz, J. – 195, 204.
 Lasek, Agnieszka – 204.
 Lubaś, Władysław – 198, 204.
 Maciejowski-Sewer, Ignacy – 188.
 Malczewski, Antoni – 190.
 Niemojewski, Andrzej – 191.
 Nikolić-Ilić, Vladimir (Николић-Илић, Владимир) – 183.
 Novaković, Stojan (Новаковић, Стојан) – 183.
 Okolski, Aleksy (Околски, Алексије) – 182.
 Orzeszkowa, Eliza (и: Ожешкова, Елиза) – 184, 187, 188, 190, 205.
 Papierkowski, Stanisław – 195, 196, 204.
 Petíra, Stanislav – 83.
 Porović, Miloš (Поповић, Милош) – 182.
 Porović, Sima (Поповић, Симма) – 183.
 Prus, Bolesław – 187.
 Przesmycki Miriam, Zenon – 191.
 Rakić, Mita (Ракић, Мита) – 183.
 Rosić, Ljubica (Росић, Љубица) – 202, 203.
 Rospond, Stanisław – 195, 196.
 Šafarik, Janko (Шафарик, Јанко) – 182.
 Sawicka Ostoja, Józefa – 187, 190.
 Sienkiewicz, Henryk – 187, 190, 195.
 Słowacki, Juliusz – 190, 213, 219, 220.

- Sperling-Četić, Jadwiga – 198.
 Stojanović, Branislava – 201, 203, 204.
 Szymański, Adam – 187.
 Tarnowski, Stanisław – 190.
 Tetmajer Przerwa, Kazimierz – 190, 191.
 Vojnović, Ivo – 210.
 Wierczyński, Stefan – 208, 215, 218, 221.
 Ziółkowska-Sobecka, Marta – 208, 221.
 Айдачич, Деян (и: Ајдачић, Дејан) – 34, 47.
 Аксаков, Иван Сергејевич – 159, 164, 176.
 Акунин, Борис – в. Чхартишвили, Григорий Шалвович.
 Александр I, император – 167, 168
 Андрић, Иво – 208.
 Ањичков, Јевгеније Васиљевич – 75.
 Арнаутовић, Александар – 87, 88, 114.
 Арсењев, Алексеј Б. (и: Арсењев, Алексей Борисович) – 144, 150, 151.
 Ахматова, Анна Андреевна – 127.
 Бабовић, Милосав – 160, 177.
 Барац, Антун (Barac, Antun) – 97.
 Барић Хенрик – 87.
 Бартмињский, Ежи (Bartmiński, Jerzy) – 18, 31.
 Белић, Александар – 77–79, 81, 82, 84–89, 90, 94, 97, 99, 100, 101, 103, 109, 111, 113–115, 122, 124, 129, 130, 133.
 Белокапич-Шкунца, Вера (Белокапић-Шкунца, Вера) – 138, 144, 151.
 Бенеш, Едвард (Beneš, Edvard) – 123, 124.
 Бицили, Петар Михајлович – 75.
 Бјерут, Болеслав (Bierut, Bolesław) – 123, 124.
 Боас, Франц (Boas, Franz) – 17.
 Бодуен де Куртене, Иван Александрович (и: Baudouin de Courtenay, Jan Niecisław) – 72, 73, 76, 193.
 Бочкарева, Светлана Ивановна – 158, 159, 177.
 Броз, Јосип – 123, 124.
 Бузук, Петар Афанасјевич – 81.
 Бумбаширевић, Владимир – 156.
 Буњак, Петар (и: Буняк, Петр; Bunjak, Petar) – 9, 32, 58, 64, 70, 90, 102, 103, 108, 114, 117, 132, 146, 151, 181, 183, 198, 204–207, 211, 221.
 Бурдје, Пьер (Bourdieu, Pierre) – 44.
 Вајан, Андре (Vaillant, André) – 99.
 Вајнгарт, Милош (Weingart, Miloš) – 77, 83.
 Васиљевић, Алимпије – 158, 159, 176.
 Веселовский, Александр Николаевич – 61, 65.

- Виноградов, Виктор Владимирович – 100.
- Вите, Сергеј Јуљевић – 166.
- Вознесенски, Александар Алексејевич – 91, 94, 124, 127, 128.
- Вознесенски, Николај Алексејевич – 91.
- Вуковић, Јован – 97.
- Вулетић, Витомир – 158, 159, 169, 177.
- Вуловић, Светислав – 170, 171, 178.
- Гаспаров, Михаил Леонович – 65.
- Георгијевић, Весна – 208.
- Гидденс, Энтони (Giddens, Anthony) – 36, 40, 47.
- Голомбек, Јузеф (и: Gołabek, Józef) – 207–222.
- Греков, Борис Дмитриевич – 94, 123, 124.
- Грот, Константин Јаковлевич – 72.
- Гундоров, Александар Семјонович – 123–125, 127, 132.
- Дамљановић, Дара – 158, 159, 178.
- Данино, Арианна (Dagnino, Arianna) – 39, 40, 46.
- Даничић, Ђура (и: Daničić, Đura) – 182, 183, 205.
- Джуришин, Диониз (Đurišin, Dionýz) – 53.
- Дилевски, Николај Михајлович – 75.
- Димитров, Георги – 123, 124.
- Динеков, Петар (Динеков, Петър) – 99.
- Добровский, Йозеф (Dobrovský, Josef) – 30, 77, 78.
- Долански, Јулијус (Dolanský, Julius) – вид. Хајденрајх.
- Доровски, Иван (Dorovský, Ivan) – 34, 47.
- Дорошевић, Витолд (Doroszewski, Witold) – 79, 81, 83.
- Достаљ, Марина Јурјевна (и: Достаљ, Марина Юрьевна) – 69, 91–95, 114, 115, 119, 120, 122–128, 132, 133.
- Драгићевић, Рајна – 6.
- Ђилас, Милован (и: Ђilas, Milovan) – 122, 123, 132.
- Жданов, Андреј Александрович – 94, 115, 127, 133.
- Живановић, Ђорђе (и: Živanović, Đorđe) – 102, 114, 148, 159, 178, 184, 187, 198–200, 205, 206, 217.
- Живанчевић, Милорад (и: Živančević, Milorad) – 197, 205, 211, 221, 222.
- Жујовић, Гордана – 178.
- Зелиньский, Богуслав (и: Зјелињски, Богуслав; Zieliński, Bogusław) – 12, 19, 27, 32, 208.
- Зошченко, Михаил (и: Зошченко, Михаил Михайлович) – 127.
- Иванова Е. В. – 179.
- Ившић, Стјепан (Ivšić, Stjepan) – 87, 97.
- Илешич, Фран (Ilešič, Fran) – 84.
- Исаченко, Александр Васильевич – 75.

- Јаковљевић, Стеван – 121.
 Јовановић, Гордана – 183, 198, 204–206.
 Казен, Пол (Cazin, Paul) – 84.
 Караджич, Вук Ст. (Карацић, Вук Ст.) – 111, 165, 169, 170–172, 177, 178.
 Карамзин, Николај Михајлович – 170, 171.
 Карцевски, Сергеј Осипович – 81.
 Кенђелска, Јоана (Kędzielska, Joanna) – 208.
 Колендић, Петар – 87.
 Колер, Гунн-Бритт (Kohler, Gun-Britt) – 44, 47.
 Кондрашов, Николай Андреевич – 80, 115.
 Конески, Блаже – 97.
 Кончаревић, Ксенија – 114, 117, 207.
 Корда-Петровић, Александра – 208.
 Котов, Александр Эдуардович – 165, 174, 178.
 Кошутич, Радован (Кошутић, Радован и: Košutić, Radovan) – 139, 181, 184–188, 190, 191, 193, 194, 200, 205, 206, 211.
 Кукуљевић Сакцински, Иван (Kukuljević Sakcinski, Ivan) – 164.
 Кулаковски, Платон Андрејевич – 155, 156, 159–163, 165–179.
 Куљбакин, Степан Михајлович – 75.
 Кундера, Милан (Kundera, Milan) – 38.
 Лавров, Петар Алексејевич – 72.
 Лалић, Радован – 121, 158, 170, 171, 178.
 Ламански, Владимир Иванович – 72, 159.
 Лаптева, Людмила Павловна – 72–74, 81, 115.
 Ли Уорф, Бенджамин (Lee Whorf, Benjamin) – 17.
 Ломоносов, Михаил Васильевич – 170, 171.
 Љацки, Јевгеније Александрович – 75.
 Љер/Лер-Сплавињски, Тадеуш (Lehr-Splawiński, Tadeusz) – 82, 83, 94, 99.
 Мавер, Ђовани (Maver, Giovanni) – 84, 99.
 Мазон, Андре (Mazon, André) – 99.
 Мар, Николај Јаковљевић – 93.
 Марковић, Слободан Ж. – 5–6, 109.
 Масларић, Божидар – 91, 93, 125, 128.
 Матзијус, Вилем (Mathesius, Vilém) – 81.
 Межински, Марија – 151.
 Менац, Антица – 137.
 Милан Обреновић – 156, 176.
 Милетич, Љубомир – 81.
 Милорадовић, Горан – 179.
 Милошевић, Аранђел-Раша – 157, 158.
 Миљуков, Павел Николајевич – 72.
 Митриновић, Вера (и: Mitriновић, Vera) – 195, 205.

- Митровић, Момчило (и: Mi-
trović, Momčilo) – 123,
132.
- Мицкјевич, Адам (и: Mi-
ckiewicz, Adam) – 83, 84,
182–184, 190, 195, 201,
211, 213, 214, 219.
- Молодцов, Василиј Сергеје-
вич – 92.
- Мочалов В. В., пуковник –
127.
- Мурко, Матија (Murko, Mati-
ja/Matyáš) – 77, 78, 83.
- Мушицкий, Лукиан (Му-
шицки, Лукијан) – 164,
178.
- Набоков, Владимир – 38.
- Науменко, Павел Ивано-
вич (Навуменка, Павел
Иванавич) – 44, 47.
- Недељковић, Јеврем – 121,
122.
- Неједли, Здењек (Nejedlý, Zde-
něk) – 94.
- Никић, Љубомир – 163, 178.
- Њич, Казимјеж (Nitsch, Ka-
zimierz) – 79, 81, 83.
- Оман, Чарлз П. (и: Oman,
Charles P.) – 35, 36, 40, 41,
47.
- Павера, Либор (Pavera, Li-
bor) – 28, 32.
- Павлов, Тодор – 94.
- Патера, Адолф (Patera, Adolf)
– 164.
- Пашић, Никола – 158.
- Перишић, Момчило – 179.
- Печујлич, Мирослав (и:
Pečujlić, Miroslav) – 35,
47.
- Пигоњ, Станислав (Pigoń,
Stanisław) – 84.
- Пипер, Предраг – 34, 44, 47,
156.
- Пипин, Александар Никола-
јевич (Пыпин, Александр
Николаевич) – 72.
- Погодин, Александар Љво-
вич – 75.
- Погорелов, Валериј Алек-
сандрович – 75.
- Поповић, Павле – 84.
- Поспишил, Иво (Pospíšil,
Ivo) – 26, 29–32, 34, 48, 58,
62–65, 135.
- Пушкин, Александар Серге-
јевич – 171.
- Радевић Милорад – 157, 179.
- Радновић, Угљеша – 197, 205,
211, 222.
- Радојчић-Костић Гордана –
178.
- Радонић, Јован – 74.
- Рамовш, Франц (Ramovš,
Franc) – 87.
- Рачки, Фрањо (Rački, Franjo)
– 164.
- Рибар, Иван – 124.
- Робертсон, Роланд (Robert-
son, Roland) – 37, 40, 41,
47.
- Розвадовски, Јан Михал (Roz-
wadowski, Jan Michał) – 83,
86.
- Романски, Стојан – 81.
- Рукољ, Бася Менделевна –
120, 133.
- Самарин Јуриј Фјодорович
– 159.
- Самарин, Дмитриј Фјодоро-
вич – 159.

- Сапир, Едуард (Sapir, Edward) – 17.
- Свјатополк-Мирски, Дмитриј Петрович – 75.
- Сибиновић, Миодраг – 144, 151.
- Симович, Васиљ Иванович (Сімович, Василь Іванович) – 81.
- Скок, Петар (Skok, Petar) – 87.
- Слодњак, Антон (Slodnjak, Anton) – 97.
- Слоњски, Станислав (Słōński, Stanisław) – 83.
- Собољевски, Алексеј Иванович – 72.
- Соколовић, Далибор – 6.
- Сосир, Фердинанд де (Sausure, Ferdinand de) – 76.
- Спасович, Владимир Данилович (Spasowicz, Włodzimierz) – 72.
- Стаљин, Јосиф Висарионович – 123, 124.
- Станковић, Богољуб (и: Станкович, Богољуб) – 5, 34, 49, 77, 86–89, 110, 114, 115, 117, 118, 129, 130, 132, 133, 135–144, 150, 151, 155, 156, 177, 179, 207, 221.
- Станковић, Синиша – 122.
- Степанов, Андреј Дмитријевич – 163, 165, 179.
- Стојнић, Милосава – 197, 205.
- Струве, Петар Бернгартович – 75.
- Суботин, Стојан (и: Subotin, Stojan) – 184, 187, 188, 191, 198, 199, 205.
- Суслов, Михаил Андрејевич – 125.
- Суханек, Люциан (Suchanek Lucjan) – 13, 15, 16, 32, 58, 64, 65.
- Тарановски, Кирил (и: Taranowski, Cyryl) – 97, 102, 114, 197, 205.
- Тарасјев, Андреј – 156.
- Тенијер, Лисјен (Tesnière, Lucien) – 81.
- Терзић, Богдан (и: Terzić, Bogdan) – 157, 185, 186, 197, 205.
- Тимофејев, Алексеј – 179.
- Тинц, Станислав (Тync, Stanisław) – 215.
- Толстой, Никита Ильич – 17.
- Томшич, Франце (Tomšič, France) – 97.
- Топић, Мирослав (и: Topić, Miroslav) – 187, 198, 200, 201, 205, 206.
- Третјаков, Петар Николајевич – 92.
- Трифунџић, Ђорђе – 162.
- Трубецки, Николај Сергејевич – 75, 81.
- Тургењев, Иван Сергејевич – 171.
- Тэн, Ипполит (Taine, Hippolyte) – 59.
- Фелињски, Алојзи (Feliński, Alojzy) – 168.
- Фортунатов, Филип Фјодорович – 72.
- Франц, Норберт (Franz, Norbert) – 13, 14, 25, 32, 58, 64.

- Францев, Владимир Андреје-
вич – 75.
- Фрейзе, Матияс (Freise, Mat-
thias) – 13, 14, 21, 32, 58–
60, 64.
- Хавранек, Бохуслав (Havrá-
nek, Bohuslav) – 81, 99.
- Хайденајх, Јулијус (Heiden-
reich, Julius) – 84.
- Хаџић, Антоније – 74.
- Хлебников, Велимир – 61.
- Хорак, Јиржи (Horák, Jiří)
– 83.
- Хујер, Олджих (Hujer, Ol-
dřich) – 81.
- Хшановски, Игнаци (Chrza-
nowski, Ignacy) – 83.
- Чепурин, Александар – 156.
- Чермак, Вацлав (Čermak, Vác-
lav) – 71, 115.
- Чхартишвили, Григорий Шал-
вович – 38.
- Шахматов, Алексеј Алексан-
дрович – 72, 73.
- Шемякин Андрей Леонидо-
вич – 159, 176, 179.
- Шкерљ, Станко (Škerlj, Stan-
ko) – 87.
- Шмаус, Алојз (Schmaus, Alo-
is) – 99.
- Шобер, Станислав (и: Szober,
Stanisław) – 83–86, 114.
- Штепанек, Вацлав (Štěpá-
nek, Václav и Штјепанек,
Вацлав) – 20, 32.
- Шчерба, Лав Владимирович
– 76.
- Шчербаков, Александар Сер-
гејевич – 122.
- Эймермахер, Карл (Eimer-
macher, Karl) – 14, 16, 31.
- Эпштейн, Михаил Наумо-
вич (Epstein, Mikhail N.)
– 37, 38, 41, 42, 46, 48.
- Ягич, Игнатий Викентьевич
(Jagić, Vatroslav и: Јагић,
Ватрослав) – 60, 65, 72,
75, 115, 170, 171, 173, 177.
- Якобсон, Роман Осипович
(и: Якобсон, Роман) – 61,
62, 65, 75, 99.

САДРЖАЈ

Предговор	5
---------------------	---

О методолошким питањима славистике

Славистика между филологијом и културологијом	9
Славистика и глобализација – нове методолошке изазови: уводно слово к дискусији	33
Славистика и изучање литературе	49
Литературоведска славистика и «културолошки прелом» или Шта се догодило?	57

О научном организовању слависта

О традицијама и перспективама међународног славистичког покрета (Поводом XVI међународног конгреса слависта у Београду).	69
Оснивање Славистичког друштва Србије према тзв. „новом словенском покрету“	117
Меропријатја Славистичког друштва Србије по међународном научно-м сарадничеству и могућности њиховог укључења у рад МАС.	135

О историји српске високошколске славистике

Славистичке годишњице (135 година српске високошколске славистике и 100 година од смрти Платона Кулаковског) . .	155
Literatura polska na Uniwersytecie Belgradzkim – historia i współczesność	181
Трагом једног писма Јузефа Голомбека. Страница из историје београдске славистике	207
Регистар имена	223

Издавач
Савез славистичких друштава Србије
ssds.org.rs

За Издавача
Др Рајна Драгићевић

Штампа
Чигоја штампа, Београд

Тираж
200

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.16+821.16(497.11)
371.3::811.16+821.16(497.11)

БУЊАК, Петар, 1960–

Раскршћа славистике / Петар Буњак. – Београд :
Савез славистичких друштава Србије, 2019 (Београд :
Чигоја штампа). – 171 стр. : илустр. ; 24 см. – (Едиција
Славистички списи)

Насл. на спор. насл. стр. : Перекрестки славистики /
Петр Буњак. – Текст на срп. , рус. и пол. језику. – Тираж
200. – Напомене и библиографске референце уз текст.
– Библиографија уз већину поглавља. – Регистар.

ISBN 978-86-81622-00-1

1. Ств. насл. на според. насл. стр.

а) Славистика – Србија б) Славистика – Настава –
Методика -- Србија

COBISS.SR-ID 279742732